T.C.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇORUM ÇEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erdal OKUMUŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Sanat Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

HAZİRAN – 2017

T.C.

SAKARYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇORUM ÇEŞMELERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Erdal OKUMUŞ

Enstitü Anabilim Dalı: Sanat Tarihi

"Bu tez 22/06/2017 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir."

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU	Başarılı	
Doç. Dr. Ela TAŞ	Başarılı	
Prof. Dr. Mustafa ÖZER	Başarılı	

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS İNTİHAL YAZILIM RAPORU BEYAN BELGESİ

Tez Başlığı: Çorum Çeşmeleri

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın toplam 222 sayfalık kısmına ilişkin *Sakarya Üniversitesi Lisansüstü Yönetmeliği Madde 28* uyarınca aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan ve 12/06/2017 tarihinde Sosyal Bilimler Enstitüsü tarafından şahsıma iletilen *Turnitin* intihal tespit programı raporuna göre tezimin benzerlik oranı % 8 'dir.
Uygulanan filtrelemeler:

1) Kaynakça hariç
2) Alıntılar dahil
3) 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bu bilgiler doğrultusunda tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.
Gereğini saygılarımla arz ederim.

Öğrenci
Erdal OKUMUŞ
12/062017

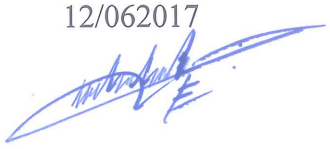

ÖĞRENCİ BİLGİLERİ

Adı – Soyadı	: Erdal OKUMUŞ
Öğrenci Numarası	: 1360Y30007
Ana Bilim Dalı	: Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Programı	: Sanat Tarihi
Statüsü	: ■ Y. Lisans ☐ Doktora ☐ Bütünleşik Doktora

Danışman
Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU
12/06/2017

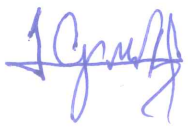

ÖNSÖZ

Tarihi geçmişiyle çok önemli bir yere sahip olan Çorum, yüzyıllar boyunca farklı medeniyetler tarafından tercih edilen bir yöre olmuştur. Zengin maden yatakları ve ulaşım güzergahları üzerindeki konumu, bu ilgiyi daha da artıran unsurlardır. Bu zenginlik yöre üzerinde inşa edilen mimariyi de etkilemiştir. Farklı devletler tarafından yörede birçok mimari eser yapılmıştır. Özellikle Osmanlı devleti döneminde zengin bir tarihi doku oluşturulmuştur. Bu doku içerisinde su yapılarının en küçük birimi olan çeşmeler, kentlerdeki belirli noktalarda halkın su ihtiyacını karşılamanın yanı sıra şehir estetiğine de katkıda bulunmuşlardır. Çeşmeler, devlet adamları ve hayırseverler tarafından çokça yapılan bir mimari olmuştur. Bunda da İslamiyet'te suya verilen önemin rolü büyüktür. Halkın su ihtiyacını karşılamak ve insanların hayır duasını almak maksadıyla Çorum ve ilçelerinde çeşmeler, yoğun şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bizde burada ecdat tarafından yapılan bu çeşmeleri Sanat Tarihi bakış açısıyla değerlendirerek bilim dünyasına kazandırmayı hedefledik.

Öncelikle bu konuyu seçmem de tavsiyede bulunan Yrd. Doç. Dr. Zerrin KÖŞKLÜ'ye teşekkürlerimi sunuyorum. Çorum ve ilçelerindeki yüzey araştırmaları sırasında yardımlarını esirgemeyen Sayın Elfaz ERMİŞ'e, kaynaklarından yararlandığım Ali KILCI'ya, Sakarya Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü hocalarıma, çizimler konusunda yardımcı olan Arş. Gör. Özgür GÜLBUDAK ve Merve OKUMUŞ'a ayrıca tez sürecindeki desteğinden dolayı Arş. Gör. Burak Muhammet GÖKLER'e teşekkürlerimi sunuyorum.

Ve son olarak bilgi ve tecrübelerini sabırla paylaşan tez danışmanım Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU'ya ve her daim yanımda olan aileme şükranlarımı sunuyorum.

Erdal OKUMUŞ

12.06.2017

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR ..... **iv**

ÇİZİMLER LİSTESİ ..... **v**

FOTOĞRAF LİSTESİ ..... **viii**

ÖZET ..... **xvii**

SUMMARY ..... **xviii**

GİRİŞ **1**

BÖLÜM 1: ÇORUM'UN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ **6**

1.1. Coğrafi Konumu 6

1.2. Tarihçesi 7

1.2.1. Türk Devrinden Önce Çorum 7

1.2.2. Türk Devrinde Çorum 9

BÖLÜM 2: TÜRK-İSLAM MİMARİSİNDE ÇEŞME KAVRAMI, BÖLÜMLERİ VE GELİŞİMİ **13**

2.1. Türk Mimarisinde Çeşme Kavramı 13

2.2. Çeşmenin Bölümleri 13

2.3. Türk Mimarisinde Çeşmenin Gelişimi 15

BÖLÜM 3: KATALOG **22**

3.1. ÇORUM İL MERKEZİNDE BULUNAN ÇEŞMELER **22**

3.1.1. Paşa Çeşmesi 22

3.1.2. Abaza Çeşmesi 24

3.1.3. Maraz Hatça Çeşmesi 25

3.1.4. Çorbacı Çeşmesi 26

3.1.5. Abacı Çeşmesi 28

3.1.6. Müftü Pınarı Çeşmesi 29

3.1.7. Anonim Çeşmesi 30

3.2. İSKİLİP İLÇESİNDE BULUNAN ÇEŞMELER **31**

3.2.1. Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi 31

3.2.2. Sakarya Hacı Ali Çeşmesi 33

3.2.3. Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi 35
3.2.4. Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) 37
3.2.5. Sallilerbaşı Çeşmesi 39
3.2.6. Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi 40
3.2.7. Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi 42
3.2.8. Temenne Hacı Ali Çeşmesi 44
3.2.9. Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi 46
3.2.10. Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi 48
3.2.11. Aşağı Taslı Çeşmesi 51
3.2.12. Mutaflar Camii (Aksu) Çeşmesi 52
3.2.13. Temenne Deveci Çeşmesi 53
3.2.14. Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi 55
3.2.15. Sıtma Pınarı Çeşmesi 58
3.2.16. Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi 60
3.2.17. İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi 62
3.2.18. Mutaflar Yukarı Çeşme 63
3.2.19. Yukarı Taslı Çeşmesi 64
3.2.20. Şerbetli Pınar Çeşmesi 65
3.3. OSMANCIK İLÇESİNDE BULUNAN ÇEŞMELER 66
3.3.1. Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I 66
3.3.2. Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II 70
3.3.3. Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III 71
3.4. MECİTÖZÜ İLÇESİNDE BULUNAN ÇEŞMELER 72
3.4.1. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi 72
3.4.2. Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi 74
BÖLÜM 4: GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN ÇEŞMELER 76
BÖLÜM 5: DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA 77
5.1. ÇEŞMELERDE TİPOLOJİ 78
4.1.1. Bulundukları Yere Göre Çeşmeler 78
4.1.2. Cephe Düzenlemelerine Göre Çeşmeler 80
5.2. MALZEME 82
5.3. YAPI ELEMANLARI 83
4.3.1. Lüle 83
4.3.2. Ayna Taşı (Musluk Taşı) 83

4.3.3. Su Teknesi (Yalak) 83
4.3.4. Su Haznesi 84
4.3.5. Bekleme Sekileri (Dinlenme Sekileri) 84
4.3.6. Tas Nişi (Maşrapalık) 85
4.3.7. Üst Örtü 85
5.4. KİTABELER 86
5.5. SÜSLEME 88
BÖLÜM 6: SONUÇ 90
KAYNAKÇA 93
EKLER 97
ÖZGEÇMİŞ 222

KISALTMALAR

AİBÜ : Abant İzzet Baysal Üniversitesi

C. : Cilt

Çev. : Çeviren

Krş. Foto. : Karşılaştırmalı Fotoğraf

m. : Metre

m^2 : Metrekare

mah. : Mahalle

mad. : Madde

MÖ. : Milattan Önce

No. : Numara

prog. : Program

s. : Sayfa

S. : Sayı

sok. : Sokak

SBE : Sosyal Bilimler Enstitüsü

FBE : Fen Bilimler Enstitüsü

yy. : Yüzyıl

EKLER

EK 1. Tablolar

Tablo 1: Karadeniz Bölgesi İlleri Haritası (www.lafsozluk.com)

Tablo 2: Çorum İli Haritası (www.corumkulturturizm.gov.tr)

EK 2. Çizim Listesi

Çizim 1: Çeşme Bölümleri Çizimi (H. Uçar'dan)

Çizim 2: Paşa Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 3: Paşa Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 4: Abaza Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 5: Abaza Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 6: Maraz Hatça Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 7: Maraz Hatça Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 8: Çorbacı Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 9: Çorbacı Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 10: Abacı Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 11: Abacı Çeşmesi Cephe Çizimi (Ö. Gülbudak'tan)

Çizim 12: Müftü Pınarı Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 13: Müftü Pınarı Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 14: Anonim Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 15: Anonim Çeşmesi Ön cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 16: Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 17: Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi Cephe Çizimi (A.Kılcı'dan)

Çizim 18: Sakarya Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 19: Sakarya Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 20: Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 21: Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 22: Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadibey Camisi Hacı Ali Çeşmesi) Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 23: Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadibey Camisi Hacı Ali Çeşmesi) Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 24: Sallilerbaşı Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 25: Sallilerbaşı Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 26: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 27: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 28: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 29: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 30: Temenne Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 31: Temenne Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 32: Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi Plan (A. Kılcı'dan)

Çizim 33: Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 34: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 35: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 36: Aşağı Tatlı Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 37: Aşağı Tatlı Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 38: Mutaflar Camii (Aksu) Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 39: Mutaflar (Aksu) Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 40: Temenne Deveci Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 41: Temenne Deveci Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 42: Cafergazi Camii Şadırvan Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 43: Cafergazi Camii Şadırvan Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 44: Sıtma Pınarı Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 45: Sıtma Pınarı Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 46: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 47: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 48: İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 49: İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 50: Mutaflar Yukarı Çeşme Planı (A. Kılcı'dan)

Çizim 51: Mutaflar Yukarı Çeşme Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

Çizim 52: Yukarı Taslı Çeşme Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 53: Yukarı Taslı Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 54: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 55: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 56: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 57: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 58: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II Planı (Ö. Gülbudak'tan)

Çizim 59: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II Ön Cephe Çizimi (Ö. Gülbudak'tan)

Çizim 60: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III Planı (Ö. Gülbudak'tan)

Çizim 61: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III Ön Cephe Çizimi (Ö. Gülbudak'tan)

Çizim 62: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Planı (Ö. Gülbudak'tan)

Çizim 63: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

Çizim 64: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

Çizim 65: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (Ö. Gülbudak'tan)

EK 3. Fotoğraf Listesi

Foto. 1: Tokat Pazar Hatun Han Çeşmesinin Genel Görünümü (Y. Önge'den)

Foto. 2: Konya Karatay Medrese Çeşmesinden Genel Görünümü (A. Yavuzyılmaz'dan)

Foto. 3: Konya Karatay Medrese Çeşmesinin Kıvrımlı Su Yolu (A. Yavuzyılmaz'dan)

Foto. 4: Erzurum Hatuniye Medrese Çeşmesinin Genel Görünümü (Y. Önge'den)

Foto. 5: Kayseri Sahabiye Medrese Çeşmesinden Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 6: Mardin Şehidiye Medrese Çeşmesinden Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 7: Tercan Mama Hatun Çeşmesinden Genel Görünüm (Y. Önge'den)

Foto. 8: Afyon Bolvadin Alaca Çeşmesinden Genel Görünüm (Y. Önge'den)

Foto. 9: Afyon Gedik Ahmet Paşa Medrese Çeşmesinden Genel Görünüm (Y. Önge'den)

Foto. 10: Bursa Muradiye Çeşmesinden Genel Görünüm (www.kulturportali.gov.tr)

Foto. 11: Karaman İbrahim Bey İmareti Çeşmesinden Genel Görünüm (Y. Önge'den)

Foto. 12: Sinop Emir Şehabettin Ağa Çeşmesinden Genel Görünüm (www.kulturportali.gov.tr)

Foto. 13: Edirne Eski Camii Minaresi Kaidesindeki Çeşmeden Görünüm (www.dinvesanat.com)

Foto. 14: Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii Çeşmesi Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 15: İstanbul Kadırga Esma Sultan Namazgah Çeşmesi Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 16: İstanbul Tophane Meydan Çeşmesi Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 17: Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 18: İstanbul Beykoz İshak Ağa Obelisk Çeşmesi Genel Görünüm
(S. Eyice'den)

Foto. 19: Hacı Halil Ağa Sahil Şadırvanı Çeşmesi Genel Görünüm
(www.estanbul.com)

Foto. 20: İstanbul III. Ahmet Meydan Çeşmesi Genel Görünüm
(www.mustafacambaz.com)

Foto. 21: İstanbul Topkapı Sarayı Sünnet Odası Çeşmesi Genel Görünüm
(www.istanbulium.net)

Foto. 22: İstanbul Davut Paşa Çeşmesi Genel Görünüm
(www.hayalleme.com)

Foto. 23: İstanbul Halil Çevkan Çeşmesi Genel Görünüm
(www.suvakfi.org.tr)

Foto. 24: Edirne Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesindeki Suluk
(www.suvakfi.org.tr)

Foto. 25: Üsküdar Salacak Silahdar Mustafa Ağa Çeşmesi Genel Görünümü
(www.mustafacambaz.com)

Foto. 26: Kasımpaşa Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi Genel Görünümü
(www.mustafacambaz.com)

Foto. 27: İstanbul Fındıklı Zevki Kadın Çeşmesi Genel Görünümü
(www.mustafacambaz.com)

Foto. 28: İstanbul Kandilli İskele Çeşmesi Genel Görünümü
(www.mustafacambaz.com)

Foto. 29: İstanbul Emine Sultan Çeşmesi (www.hayalleme.com)

Foto. 30: Tophane II. Abdülhamid Çeşmesi Genel Görünümü

(www.mustafacambaz.com)

Foto. 31: Kısıklı Çeşmesi Genel Görünümü (www.mustafacambaz.com)

Foto. 32: Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 33: Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Foto. 34: Paşa Çeşmesi'nin Onarım Kitabesi

Foto. 35: Paşa Çeşmesi'nin Taşınmadan Önceki Hali (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 36: Paşa Çeşmesi'nin Taşındıktan Sonraki Hali (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 37: Abaza Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 38: Abaza Çeşmesi'nin Eski Dönemlere Ait Genel Görünümü (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 39: Abaza Çeşmesi'nin Eski Dönemlere Ait Genel Görünümü (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 40: Abaza Çeşmesi Elips İçerisindeki Kitabe

Foto. 41: Maraz Hatça Çeşmesi Genel Görünüm

Foto. 42: Maraz Hatça Çeşmesi Eski Döneme Ait Genel Görünüm (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 43: Maraz Hatça Çeşmesi Kitabesi

Foto. 44: Çorbacı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 45: Çorbacı Çeşmesi Eski Dönemlere Ait Genel Görünümü (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 46: Çorbacı Çeşmesi Alt Bölümde Yer Alan Kitabe

Foto. 47: Çorbacı Çeşmesi Üst Bölümde Yer Alan Kitabe

Foto. 48: Abacı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 49: Abacı Çeşmesi Eski Dönemlere Ait Genel Görünümü (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 50: Abacı Çeşmesi Taslık Bölümü ve Testere Dişli Tuğla Silmeden Detay

Foto. 51: Müftü Pınarı Genel Görünüm

Foto. 52: Müftü Pınarı Çeşmesi Eski Görünümü (Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 53: Anonim Çeşme Genel Görümüm

Foto. 54: Anonim Çeşme Kitabesi

Foto. 55: Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 56: Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşme Kitabesi

Foto. 57: Sakarya Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 58: Sakarya Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 59: Sakarya Hacı Ali Çeşmesi Çiçek Kabartması

Foto. 60: Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 61: Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 62: Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) Genel Görünümü

Foto. 63: Gülbaba Mezarlık Çeşme (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) Kitabesi

Foto. 64: Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) Cephe Detayı

Foto. 65: Sallilerbaşı Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 66: Sallilerbaşı Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 67: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 68: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 69: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi Onarım Kitabesi

Foto. 70: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesinde Yer Alan Rozet İçerisindeki Yazı

Foto. 71: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 72: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 73: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi Cephe Detayı

Foto. 74: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesinin Batı Duvarındaki Niş

Foto. 75: Temenne Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 76: Temenne Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 77: Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 78: Kayadibi Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 79: Kayadibi Hacı Ali Çeşmesinin Onarım Öncesi Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 80: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 81: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesinin Ana Kitabesi

Foto. 82: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesinin Sol Kitabesi

Foto. 83: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesinin Sağ Kitabesi

Foto. 84: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi Cephe Detayı

Foto. 85: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesindeki İbrik Kabartması

Foto. 86: Aşağı Taslı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 87: Mutaflar Camii Aksu Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 88: Mutaflar Camii Aksu Çeşmesi Rozet İçerisindeki İnşa Tarihi

Foto. 89: Mutaflar Camii Aksu Çeşmesi Geometrik Süsleme Detayı

Foto. 90: Mutaflar Camii Aksu Çeşmesi Çarkıfelek Süsleme Detayı

Foto. 91: Temenne Deveci Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 92: Temenne Deveci Çeşme Kitabesi

Foto. 93: Temenne Deveci Çeşmesinde Yer Alan Altı Kollu Yıldız Kabartması

Foto. 94: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 95: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Soldaki) Kitabe

Foto. 96: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Sağdaki) Görünümü

Foto. 97: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Sağdaki) Kitabe

Foto. 98: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi Dua Kitabesi

Foto. 99: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Soldaki) Görünümü

Foto. 100: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Eski) Görünümü (F. İlter'den)

Foto. 101: Sıtma Pınarı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 102: Sıtma Pınarı Çeşme Kitabesi

Foto. 103: Sıtma Pınarı Çeşmesi On İki Kollu Yıldız Kabartması

Foto. 104: Sıtma Pınarı Çeşmesinde Yer Alan İçi Boş Rozet

Foto. 105: Sıtma Pınarı Çeşmesinde Yer Alan Çiçek Kabartması

Foto. 106: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 107: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 108: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi (Eski) Görünümü (F.İlter'den)

Foto. 109: İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 110: İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi Cephe Detayı

Foto. 111: Mutaflar Yukarı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 112: Mutaflar Yukarı Çeşmesi (Eski) Görünümü (F. İlter'den)

Foto. 113: Yukarı Taslı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 114: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 115: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Cephe Detayı

Foto. 116: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Üzerindeki Oturma Alanı

Foto. 117: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I Genel Görünümü

Foto. 118: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi'nin Çorum Müzesi'nde Bulunan Kitabesi

Foto. 119: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I Üzerindeki Kitabe

Foto. 120: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II Genel Görünümü

Foto. 121: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III Genel Görünümü

Foto. 122: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III'ün Şadırvandaki Kitabesi

Foto. 123: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Cephe Görünümü

Foto. 124: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşme Kitabesi

Foto. 125: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Madalyon İçerisindeki Tarih Kitabesi

Foto. 126: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 127: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Koç Başı Şeklindeki Oluk

Foto. 128: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 129: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşme Kitabesi

Foto. 130: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Oluktan Çarkıfelek Detayı

Foto. 131: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Devşirme Bitkisel Süsleme Detayı

Foto. 132: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Süsleme Detayı

Foto. 133: Yanıklar Çeşmesi Genel Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 134: Büyüktaş Çeşmesi Genel Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 135: Yeni Camii Çeşmesi Genel Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 136: Doruk Mescidi Çeşmesi Eski Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 137: Doruk Mescidi Çeşmesi Günümüzdeki Görünümü

EK 4. Karşılaştırma Fotoğrafları

Krş. Foto. 1: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme (L. Tay'dan)

Krş. Foto. 2: Nevşehir Bekdik Çeşmesi (A.Sevim'den)

Krş. Foto. 3: Erzurum Camidar Sok. Çeşmesi (H.Yurttaş'dan)

Krş. Foto. 4: Edirne Hatip Sokak Çeşmesi (M. Karademir'den)

Krş. Foto. 5: Isparta Eğirdir Ali Ağa Çeşmesi (M. Akbaş'tan)

Krş. Foto. 6: Manisa Halil Efendi Çeşmesi (H. Uçar'dan)

Krş. Foto. 7: Nevşehir Hacı Bektaş Dedem Çeşmesi (A. Sevim'den)

Krş. Foto. 8: Manisa Anonim Çeşme I (H.Uçar'dan)

Krş. Foto. 9: Edirne Musalla Çeşmesi (M. Karademir'den)

Krş. Foto. 10: Erdek Cizyedar Osman Ağa Çeşmesi (A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 11: Keçiborlu İncesu Beldesi, Koca Çeşme (M. Akbaş'tan)

Krş. Foto. 12: Afyon Hodalı Çeşme (G. Karasu'dan)

Krş. Foto. 13. Konya Salih Paşa (Dedemoğlu) Camii Çeşmesi (M. A. Sarıkaya'dan)

Krş. Foto. 14: Üsküdar Halil Efendi Çeşmesi (F. Koçyiğit'ten)

Krş. Foto. 15: Balıkesir Hacı Mahmut Ağa Çeşmesi (A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 16: Edirne Abdurrahman Bin Seyit Ali Çeşmesi (M. Karademir'den)

Krş. Foto. 17: Manisa Vakvak Çeşmesi (H. Uçar'dan)

Krş. Foto. 18: Kırşehir Şeyh Kızı Hatice Çeşmesi (L. Tay'dan)

Krş. Foto. 19: Isparta Bıtrak Çeşmesi (M. Akbaş'tan)

Krş. Foto. 20: Samsun Vezirköprü Namazgah Çeşmesi (S. Bayraktar'dan)

Krş. Foto. 21: Balıkesir Edincik Şehitler Çeşmesi (Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 22: Ürgüp Okul Önü Çeşmesi (A.Sevim'den)

Krş. Foto. 23: Balıkesir Merkez Sadeddin Efendi Çeşmesi (A. Işıkakdoğan)

Krş. Foto. 24: Gebze Eskihisar Çeşmesi (A. Yavuzyılmaz'dan)

Krş. Foto. 25: Konya İkiz Çeşmesi (M. A. Sarıkaya'dan)

Krş. Foto. 26: Lefkoşa Selimiye Camii Çeşmesi (E. Kavalçalan'dan)

Krş. Foto. 27: Edirne Şair Hayali Çeşmesi (M. Karademir'den)

Krş. Foto. 28: Manisa Süleyman Paşa (Aynı Ali) Çeşmesi (H. Uçar'dan)

Krş. Foto. 29: Balıkesir Gönen Köteyli Çeşmesi (A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 30: İzmir Kandıra Çeşmesi (G. Geyik'ten)

Krş. Foto. 31: Uşak Kara Seydi I Çeşmesi (A. Durman'dan)

Krş. Foto. 32: İstanbul Ahmed Ağa (Pirinççi) Çeşmesi (F. Koçyiğit'ten)

Krş. Foto. 33: Kocaeli Çakmaklı Çeşmesi Ayna Taşındaki Süsleme
(F. Ölmez'den)

Krş. Foto. 34: Kocaeli Emine Hatun Çeşmesi (Tüysüz Çeşmesi) Kuzey Cephesi Ayna Taşındaki Süsleme (F. Ölmez'den)

Krş. Foto. 35: Kocaeli Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi (F. Ölmez'den)

Krş. Foto. 36: Burdur Hecin Dede Camii Çeşmesi Kemer Köşeliğindeki Rozet
(M. Ekmekci'den)

Krş. Foto. 37: Balıkesir Havran Emine Kadın Çeşmesi Çiçek Kabartması
(A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 38: Kurşunlu Külliyesi Aşevi Çeşmesi Yıldız Çiçeği Kabartması
(A.Sevim'den)

Krş. Foto. 39: Nevşehir Üçler Çeşmesi Genel Görünümü
(A.Sevim'den)

Krş. Foto. 40: Nevşehir Üçler Çeşmesi Süsleme Detayı
(A.Sevim'den)

Krş. Foto. 41: Avanos Özkonak Ağa Pınarı Çeşmesi İbrik Kabartması
(A.Sevim'den)

Krş. Foto. 42: Afyon Büyük Olucak Çeşmesi İbrik Kabartması
(www.kulturportali.gov.tr)

Krş. Foto. 43: Çankırı (Hıcıp) Köyü Çeşmesi'nden İbrik Kabartması
(www.kulturportali.gov.tr

Tezin Başlığı: Çorum Çeşmeleri

Yazar: Erdal OKUMUŞ **Danışman:** Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

Kabul Tarihi : 22 Haziran 2017 **Sayfa Sayısı :** xviii (ön kısım) + 222 (tez)

Ana Bilim Dalı: Sanat Tarihi **Bilim Dalı :** Sanat Tarihi

Çorum, tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bunun sonucu olarak da bu topraklar üzerinde sayısız kültür mirası bırakılmıştır. Bunlardan kimi günümüze gelebilmiş, kimi de yok olup gitmiştir. Bu mirasın bir parçası olan ve günümüze az da olsa ulaşabilen çeşmeler, tezimizin ana temasını oluşturmaktadır.

XVIII., XIX. ve XX. yüzyıllara ait Geç Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yapılan çeşmelerden Merkez'de 7, İskilip'te 20, Osmancık'ta 3 ve son olarak da Mecitözü'nde 2 çeşme tez kapsamına alınmıştır.

Tez kapsamına aldığımız 32 çeşmeden 23'ünde toplam 29 kitabe bulunmaktadır. Kitabeler genel özellikleriyle, alçak kabartma yöntemi ile beyaz mermer üzerine işlenmiştir.

İncelenen eserlerden Merkez'de sadece Müftü Pınarı Çeşmesi, Osmancık'ta ise Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II'nin suyu akmaktadır. İskilip ve Mecitözü'ndeki çeşmelerin tamamının suyu akmaktadır.

Ele alınan çeşmelerden Çorum'da bulunanlar sade görünümleriyle dikkat çekmektedir. Fakat İskilip'teki çeşmeler diğer örneklere göre cephe düzenlemeleri bakımından biraz daha hareketli tutulmuş, bunlarda ikili ve üçlü kemer dizilimlerine yer verilmiştir.

Çeşmelerin büyük bir kısmı kesme taş malzeme ile yapılmış iken Çorum Merkez'de yer alan çeşmelerde tuğla malzemenin de kullanıldığı görülmektedir.

Katalogda çeşmelerin detaylı tanıtımları yapılmış, değerlendirme ve karşılaştırma bölümünde ise bunların ortak özellikleri ve yakın örneklerle mukayeseleri yapılarak sonuca ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çorum, İskilip, Osmancık, Mecitözü, Çeşme.

Title of the Thesis: Fountains of Corum

Author: Erdal OKUMUŞ **Supervisor:** Prof. Dr. Hamza GÜNDOĞDU

Date: 22 June 2017 **Nu. Of pages:** xviii (pre text) + 222 (main body)

Department: Art History **Subfield:** Art History

Corum has hosted so many important civilizations through the history. As a result of this, myriad cultural heritage has been left on these lands. Some of them could remain today but some already got destroyed. The fountains being the part of this heritage, that could reach today even though not many of them, are the main theme of this thesis.

The fountains belonging to XVIII. XIX. XX. , that were built in late Ottoman and Republic periods, 7 of them in the centre, 20 in Iskilip, 3 in Osmancik and finally 2 in Mecitozu , were included in the content of thesis.

There are overall of 29 inscriptions in the 23 out of 32 fountains around Corum and its surroundings. These inscriptions are mostly built through low raising method which are carved over white marbles.

From these fountains, there is only one in the centre called Muftu Pinari Fountain and one in Osmancik, called Baltaci Mehmet Pasa Fountain II that are still flowing water. In Iskilip and Mecitozu, all the fountains are running the water.

The Corum Fountains are significant due to their simplistic forms. However, comparing other ones, the fountains in Iskilip are built with more details, and they consisted of double and triple archway arrays.

Most of the fountains have been built with stoneware, but it can be seen that brick materials also have been used in some fountains in centre of Corum.

Keywords: Çorum, İskilip, Osmancık, Mecitözü, Fountain.

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı ve Kapsamı

Tarih boyunca önemli medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Çorum, bünyesinde birçok mimari eser barındırmaktadır. Bu mimari içerisinde çeşmeler ayrı bir öneme sahiptir. Mahallerde ve sokak aralarında her gün rastladığımız fakat çok fazla dikkatimizi çekmeyen bu küçük ölçekteki yapılar, eski dönemlerin vazgeçilmez mimari unsurlarından biri olmuştur. Evlerde günümüzdeki gibi şebeke sisteminin olmayışı, halkın su ihtiyacını buralardan karşılamaları, çeşmeleri çok önemli bir mahiyete büründürmüştür. Öte yandan çeşmeler sadece su ihtiyacının karşılandığı birimler olarak kalmamış, insanların sosyalleşme alanları olarak da dikkat çekmektedir. Dinimizin de suya karşı hassasiyeti ve insanlara su sağlamanın önemli olması sebebiyle hayırseverler çeşme yapımında duyarsız kalmamış, bu konuda yoğun faaliyetler içerisine girmişlerdir. Devlet büyükleri ve dönemin ileri gelenleri tarafından, güç göstergesi veya hayır duası alma niyetiyle birçok çeşme yapılagelmiştir. Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler de bu niyetler doğrultusunda yapılmışlardır. Her ne kadar yöredeki çeşmeler görünüşleri bakımından sade olsalar da üstlendikleri görev bakımından oldukça önemli yapılardır.

Günümüze ulaşan Çorum çeşmelerinin bir kısmı oldukça orijinal ve farklı cephe tasarımları yansıtmaktadır. Özellikle İskilip bölgesindeki çeşme cephelerinde ikili ve üçlü kemer uygulamalarına gidilmiştir. Çoğu çeşme çeşitli onarımlarla sağlam olarak günümüze ulaşmıştır. Fakat bazı çeşmeler, halkın bu konuda fazla hassas olmamasından dolayı harap durumdadırlar. Bu tez çalışması vesilesiyle bugüne gelebilmiş çeşmelerin tanıtımı ve incelenmesiyle eserlerin tasnifi sağlanacaktır. Böylelikle çeşmelerin tipoloji, form, malzeme ve süsleme gibi özellikleri ortaya konularak Çorum çeşmelerinin daha sağlıklı biçimde sergilenmesi ve korunmasına dönük bir altyapı sağlanacaktır.

Tez kapsamında Çorum ve ilçelerindeki 32 çeşmeden 7'si Merkez'de, 20'si İskilip'te, 3'ü Osmancık'ta ve son olarak Mecitözü İlçesi'nin Elvan Gazi Beldesi'nde 2 adet çeşme kataloğumuza dâhil edilmiştir. Çeşmeler, bulundukları konum ve cephe düzenlemelerine göre tasnif edilerek değerlendirilmişlerdir. Daha sonra da Anadolu'nun çeşitli yerlerindeki çeşme örnekleriyle mukayeseleri yapılarak sanat tarihindeki yerlerine işaret edilmiştir.

Çalışmanın Önemi

Çorum ve çevresindeki çeşmelerden özellikle İskilip'te inşa edilmiş olanların sayıca fazlalığı ve günümüze sağlam bir şekilde ulaşabilmiş olmaları, bunlar üzerine daha çok dikkat

çekilmesini sağlamıştır. Birçok yayında bu çeşmelerden tanıtılmış olanların bazı eksikleri olduğu kanaatindeyiz. Katalogda tanıtılan çeşmelerin farklı bölgelerdeki yapılarla mukayeseleri yapılmamış, bunlar genellikle kendi içerisinde değerlendirilmişlerdir.

Konumuza dahil ettiğimiz Çorum ve ilçelerindeki toplam 32 adet çeşmenin İstanbul ve Anadolu'da yapılmış benzer örneklerle karşılaştırılmaları da yapılmıştır. Ayrıca Çorum'da inşa edilmiş ve günümüze oldukça harap halde ulaşabilmiş kitabeli bir çeşme de dikkat çekmektedir. "Anonim Çeşme" olarak isimlendirilen bu yapıya çalışmamızda yer verilmiştir.

Araştırma Yöntemi

Öncelikle Çorum ve ilçelerinde yapılan araştırmalar sonucunda, bölgedeki tarihi, mimari ve sanatsal yönden özelliğe sahip çeşmeler tespit edilmiş, bunların sayıları ve nitelikleri belirlenmeye çalışılmıştır. Ardından tespit edilen çeşmelerle ilgili kaynak taramasına başvurulmuştur. Yerel kaynaklardan da yararlanılarak arşiv çalışmasına gidilmiştir. Sadece yazılı kaynaklarla yetinilmeyip Çorum ve ilçelerinde sanatla ilgili kişiler ve çevredeki insanların görüşlerinden de yararlanılmıştır.

Daha sonra Çorum ilinin bağlı olduğu Ankara Kültür Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'na gidilerek çeşmelerle ilgili belgelere ulaşılmaya çalışılmıştır. Çorum ve ilçelerinde ise Çorum Valiliği, Çorum Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü, Çorum Müzesi ve ilçelerdeki Kaymakamlık, Belediye gibi kuruluşlardan kaynak ve bilgi temini edilmiştir.

Tespiti yapılan çeşmelerin planları çıkarılarak detaylı ölçüleri alınmış ve birçok yönden fotoğrafları çekilmiştir. Ayrıca çeşmelerin genel özellikleri araştırma esnasında tespit edilerek bu özellikler kayıt altına alınmıştır.

Tez yazım aşamasında ilk olarak toplanan kaynaklar değerlendirilerek su ve çeşme mimarisi hakkında detaylı bir alt yapı oluşturulmuş ve girişte belirtilen çeşme mimarisi gelişimi, diğer örneklerle zenginleştirilmiştir. Ayrıca bu doğrultuda Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler ayrıntılı şekilde tanıtılarak, değerlendirme ve karşılaştırmaları yapılmıştır. Bir bakıma çeşmeler, bulundukları yer ve cephe düzenlemelerine göre sınıflandırılarak başka yörelerdeki benzer örneklerle karşılaştırılmıştır. Böylelikle çeşmelerin Türk sanat tarihindeki yeri belirlenmeye çalışılmıştır.

Konuyla ilgili Kaynak ve Araştırmalar

Çalışmanın içeriği doğrultusunda, Çorum ve çeşmeleriyle ilgili elde edilebilecek her türlü kaynak dikkate alınmıştır. Konuyla alakalı kitaplar, bilimsel yayınlar, dergiler, makaleler ve web siteleri de taranarak gerekli bilgiler toplanmıştır.

Su ve çeşme mimarisi alanında daha önce yapılan çalışmalar, araştırmamızda faydalandığımız önemli veriler içermektedir. Özellikle tarihsel ve mimari açıdan zengin bir kent olan İskilip, birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve yöreyle ilgili eserler yayımlanmıştır. Yararlandığımız kaynaklar arasında Fügen İlter'in, **Bir Anadolu Kenti İskilip**[1] adlı eseri, yörede inşa edilmiş çok sayıda mimarinin yanı sıra, çeşmeleri de ayrıntılı şekilde ele aldığı görülmektedir. Bu kitapta, İskilip'teki çeşmeler tek tek tanıtılarak kendi içerinde değerlendirilmesi yapılmıştır. Ayrıca çeşmelerin eski dönemlerine ait fotoğraflarına da yer verilmiş olması, eserlerin o zamanki durumuyla günümüzdeki durumları arasında farklılıklara işaret etmesi açışından önemlidir.

İskilip'le ilgili yararlandığımız başka bir kaynak ise Ali Kılcı tarafından hazırlanmış olan **İskilip'te Suyun Hikayesi (Tarihi Sular, Çeşmeler ve Diğer Tesisler)**[2] adlı eserdir. Bu kitapta tamamen su yapıları ele alınmış olup bunlara ait arşiv belgeleri, banileri hakkında da bilgiler sunulmuştur.

Çeşmeler, hem bu eserde hem de "Bir Anadolu Kenti İskilip" adlı kaynakta, kendi içerisinde değerlendirilmiş olmalarına rağmen farklı bölgelerdeki çeşmelerle mukayese yapılmaması eserler adına eksiklik olarak görülebilir.

Ayrıca çalışmamızda kısmen de olsa **Çorum Kültür Envanteri**[3] ve **İlim ve Hilm Kenti İskilip**[4] adlı eserlerden de istifade edilmiştir.

Osmancık'ta ise Baltacı Mehmet Paşa Çeşmeleri oldukça sade görünümlü ve mahalle çeşmesi niteliğinde olmasına rağmen banisinin Osmanlı Sadrazamı olması dikkatleri üzerine çekmiş ve birçok araştırmacı tarafından incelenmeye değer görülmüştür. Önde gelen kaynaklar arasında, Fügen İlter'in **Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık**[5] adlı makalesi, Fatih Müderrisoğlu'nun, **Anadolu'da Önemli Bir Kültürel Merkez:**

[1] Fügen İlter, **Bir Anadolu Kenti İskilip**, Ankara: Türk Tarih Kurum Basım Evi, 1992, s. 89-104.
[2] Ali Kılcı, **İskilip'te Suyun Hikâyesi Tarihi Sular, Çeşmeler ve Diğer Tesisler**, Ankara: İskilip Kültür ve Eğitim Vakfı, 2007.
[3] Önder İpek ve Diğerleri, **Çorum Kültür Envanteri**, Çorum: Çorum Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2008, s. 327-346.
[4] Nurettin Tanay, **İlim ve Hilm Kenti İskilip**, 1. Basım, Ankara: Ofset ve Basım Matbaacılık, 2015, s. 74-75.
[5] Fügen İlter, "Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık", **Belleten**, S. 203, (1988), s. 535-570.

Osmancık[6], Arif Edip Aksoy'un, **Osmancık'ta Baltacı Mehmet Paşa Çeşmeleri**[7], makalelerinde de özellikle Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I'in ayrıntılı tanıtımı yapılmış, diğer üç çeşmeye de yüzeysel olarak değinilmiştir.

Çorum merkez ve Mecitözü'nde yer alan çeşmeler, kaynak açısından oldukça az ilgi görmüştür. Merkezdeki çeşmelere **Çorum Kültür Envanteri**[8], **ve 1973 İl Yıllığı**[9] adlı eserlerden sadece çeşmeye ait inşa tarihine ve kapsamlı olmayan bilgilere ulaşılabilmiştir. Bunlardan başka **Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)**[10] adlı eserde, günümüze ulaşamayan çeşmelerin bir kısmı, tarihçeleri ile birlikte verilmiştir.

Mecitözü'ndeki iki çeşme, Ethem Erkoç'a ait **Elvan Çelebi (Hayatı - Zaviyesi - Eseri - Düşünceleri)**[11] adlı eserde yüzeysel olarak ele alınmıştır. Bu kitapta, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi'nin kitabesi ile Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi'nin görseline de yer verilmiştir.

Çorum ve ilçeleri özelinde yayımlanan kaynaklardan önemli olanlar bunlardan ibarettir. Türk su mimarisi ve çeşmeler hakkında yazılmış temel kaynaklara bakıldığında, Yılmaz Önge'ye ait **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**[12] adlı eser, en önemli kaynağımızı oluşturmuştur. Bu kitapta XI. yy.'dan XIX. yy.'a kadar Anadolu'da inşa edilen çeşmelerin nitelikleri ve gelişimi maddeler halinde sıralanmıştır. Yine bu kitabın katalog kısmında Anadolu'daki önemli çeşmelere değinilerek tanıtımları yapılmıştır.

Ayhan Aytöre'nin **Türkler'de Su Mimarisi**[13] adlı eserinde, Türklerdeki su mimarisi ve bu mimariyi oluşturan faktörler ön plana çıkmıştır. Bu eserde Osmanlı dönemi su mimarisi özellikle İstanbul'daki su yapıları ayrıntılı bir şekilde verildikten başka, çeşmeler için bir de tipoloji oluşturulmuştur.

Semavi Eyice'nin Diyanet Ansiklopedisi'nde yer alan **Çeşme**[14] maddesinde, çeşme kelimesinin kökeni ve anlamından başlayarak Anadolu dışındaki ilk çeşme örnekleri ortaya

---

[6] Fatih Müderrisoğlu, "Anadolu'da Önemli Bir Kültürel Merkez: Osmancık", **Türkiyat Araştırmaları**, S. 9, (2008), s. 425-438.
[7] Arif Edip Aksoy, "Osmancık'ta Baltacı Mehmet Paşa Çeşmeleri," **Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu**, Çorum: Hitit Üniversitesi, Çorum İnsani Değerler Platformu 28-30 Nisan 2016, s. 105-119.
[8] İpek vd., s. 319-326.
[9] Ziya Çoker ve Diğerleri, **Çorum 1973 İl Yıllığı,** Ankara: Dönmez Ofset Ayyıldız Matbaası, 1973, s. 139.
[10] Mehmet Çanlı, **Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)**, Çorum: Çorum Belediyesi Kültür Yayını, 2013, s. 14-15.
[11] Ethem Erkoç, **Elvan Çelebi Hayatı, Zaviyesi, Eseri, Düşünceleri**, Çorum: Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri, 2004, s. 22-23.
[12] Yılmaz Önge, **Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
[13] Ayhan Aytöre, "Türklerde Su Mimarisi", **I. Milletler Arası Türk Kongresi Tebliğler**, (1962), s. 45-68.
[14] Semavi Eyice, "Çeşme" mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C.8, (1993), s. 277-286.

konulmuştur. Bu maddenin devamında Anadolu'daki çeşme örnekleri kronolojik bir gelişim içerisinde, örneklerle izah edilmiştir.

Mustafa Denktaş'ın **Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler**[15], Nuran Kara Pilehvarian'ın, **Osmanlı Çeşme Mimarisi**[16], Ayla Ödekan'ın **Kent içi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme**[17] adlı eserleri, çeşme alanında yararlandığımız önemli kaynaklar olup özellikle Osmanlı döneminin erken örneklerinden Batılılaşma dönemine kadar inşa edilen çeşmelerin yüzyıllar içindeki gelişimi ve değişimleri ele alınmıştır.

Tez çalışmamızın ana teması, ağırlıklı olarak adı geçen eserlerden faydalanılarak ortaya koyulmuştur. Bu kaynakların yanı sıra daha birçok kitap, makale, bildiri ve çeşme ile ilgili tezlerden de yararlanılmış olup metin boyunca bunlara dipnotlarda işaret edilmiştir.

[15] Mustafa Denktaş, "Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler," **Türkler**, C. VII, (2002), s. 872-877.
[16] Nuran Kara Pilehvarian, "Osmanlı Çeşme Mimarisi" **Türkler**, C. XII, (2002), s. 247-251.
[17] Ayla Ödekan, "Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", **Semavi Eyice Armağanı/İstanbul Yazıları**, (1992), s. 281-298.

BÖLÜM 1: ÇORUM'UN COĞRAFİ KONUMU VE TARİHÇESİ

1.1. Coğrafi Konumu

Çorum, yaklaşık olarak 33° 58' - 35° 31' doğu boylamları ile 39° 55'- 41° 19' kuzey enlemleri arasındadır[18]. Orta Karadeniz bölümündeki yükseltisi fazla olmayan parçalanmış sıra dağları ile İç Anadolu'daki Yozgat platosu arasındaki geçitte yer almaktadır[19]. Bölgenin iç kısımlarında olan merkez, kuzeyde Sinop, kuzeydoğuda Samsun, kuzeybatıda Kastamonu, güneyde Yozgat, güneybatıda Kırıkkale, doğuda Amasya ve batıdan Çankırı ile komşudur[20] (Tablo 1). İç kısımlarda olduğu için topraklarının bir bölümü, İç Anadolu bölgesinde yer almaktadır[21]. 3. ve 4. jeolojik zamanlarda oluşan bölge, 12.820 m^2 yüzölçümüne sahip olup rakım 801 metredir[22]. Nüfusu 2016 yılına göre 527.863 kişidir[23]. Çorum'un, Alaca, Bayat, Boğazkale, Dodurga, İskilip, Kargı, Laçin, Mecitözü, Oğuzlar, Ortaköy, Osmancık, Sungurlu ve Uğurludağ olmak üzere 13 ilçesi bulunmaktadır[24] (Tablo 2).

Genel itibariyle düz bir araziye sahip olan Çorum'da, kuzeyde Osmancık, Kargı ve batıda İskilip, en engebeli bölümlerden biridir. Sungurlu, Bayat, Alaca ve Merkez ise düz arazilerin yoğunlukta olduğu yerleşkelerdir. Etrafı dağlarla çevrili olan Çorum'da, Ilgaz Dağları'nın bir kısmını oluşturan Kös Dağı üzerindeki Erenler Tepesi, 2097 m yüksekliğiyle en yüksek olanı, 1318 m yüksekliğiyle Ağacayürek Tepesi'de en alçak dağıdır[25].

Çorum, Kızılırmak ve Yeşilırmak gibi iki büyük akarsu havzasına sahiptir. Kızılırmak, Çankırı'nın güneyinden gelerek, Sungurlu'da il sınırlarına girmektedir. 1355 km. uzunluktaki nehrin, 200 km.'lik bölümü bölge içerisinde yer alır. Yeşilırmak ise 519 km.'lik uzunluğuyla bölge coğrafyasının ikinci önemli akarsuyudur[26]. Bu iki akarsu ve kolları, geçtikleri yerlerde birçok vadi oluşturmuşlardır. Bunlardan, Hatap, Harami, Kırkdilim ve Sacayak yörenin en önemli vadileridir[27].

Kuzeydeki İskilip, Osmancık, Bayat ve Kargı ilçelerinde Karadeniz iklimi hakimdir. İç Anadolu'ya geçiş bölgesi olan yerleşkenin diğer bölümlerinde ise step iklimi görülmektedir. Yıllık ortalama sıcaklık 10,9 C° olup en yüksek Temmuzda 39,7 C°, en düşük sıcaklık ise -26,5 C° ile Ocak ayında ölçülmüştür[28]. Yağışa paralel olarak bölgede ormanlar ve bozkırlar

[18] Faruk Aylar, "Çorum'un Genel Coğrafya Özellikleri", Yavuz Bayram (Ed.) **Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum**, (23-110), Çorum: Çorum Valiliği İl Özel İdaresi, 2008, s. 25.
[19] Çoker vd., s. 15.
[20] İpek vd., s. 10.
[21] Osman Yalçın, **Çorum**, 2.Basım, İstanbul, Özyürek Yayınevi, 1969, s. 3.
[22] İpek vd., s. 10.
[23] www.nufusu.com (Erişim tarihi 15.05.17).
[24] www.corum.gov.tr (Erişim tarihi 09.06.17).
[25] Yalçın, s. 6.
[26] Aylar, s. 61-62.
[27] İpek vd., s. 10.
[28] Çoker vd., s. 31.

göze çarpmaktadır. Kuzeyden, Samsun ve Sinop'a sınır olan bölgede ormanlar hakim iken güneye inildikçe bozkırlar yaygınlaşmaktadır[29].

Yer altı kaynakları bakımından zengin olan yörede, gümüş, bakır ve alçı, bolca bulunan madenlerdir[30]. Özellikle linyit, bölgenin yakıt ihtiyacını karşılayacak niteliktedir[31].

Nüfusun %85'i tarımla meşgul olmakta, kuzeydeki ormanlık alanlarda çoğunlukla ormancılık dikkati çekerken diğer bölgelerde tahıl ve meyvecilik ön plandadır. Tarımın yanında yörede hayvancılık da ön plandadır. Geniş meralarda küçükbaş hayvancılık, dağlık yerlerde ise büyükbaş hayvancılık yapılmakta olsa da yetiştiriciliğinin yüzdesi oldukça düşüktür. Koyun yetiştiriciliği bölgede en yaygın olan uğraşı alanıdır[32].

1.2. Tarihçesi

1.2.1. Türk Devrinden Önce Çorum

Çorum adının ortaya çıkışı kaynaklarda farklı biçimlerde yer almaktadır. Bu bilgilerin çoğu, bilimsel olmayıp Çorum kelimesi üzerinde, çeşitli ses benzerliklerinden yararlanılarak ileri sürülen görüşlerdir. Bunlardan bazıları şu şekildedir:

M.Ö. 3. yüzyılda Avrupa'dan Anadolu'ya göçen Galatlılar, batıda Bitinya'nın doğu kesimleri, doğuda Kapadokya'nın batı kesimleri (Çorum-Sivas-Yozgat) arasındaki geniş bir alana yayılmışlardır. Bu topluluklardan Trokmu Oymağı, Hattuşaş (Boğazköy) yöresinde ikamet etmiştir. "Trokmu" sözcüğü zamanla "Toromku"ya, sonra da Çorum'a dönüşmüştür.

Bir diğer görüşe göre, M.Ö. 90-80 yılları arasında Pontus krallığına bağlı olarak Kapadokya valiliği yapan Gordios'un yönetimi sırasında ve sonrasında, Gordiana denilen bu bölge, uzun süre aynı adı taşımıştır. Bu görüşe göre Çorum sözcüğü, Gordiana'nın "Gordum" biçimini almış ve zamanla Çorum'a dönüşmüştür[33].

Bir halk rivayetine göre de, şehre etrafı küçük dağ ve tepelerle kuşatılmış düz bir ovada olmasından dolayı Çevrim denilmiştir. Çevrim kelimesinin, kale duvarı manasına geldiği ve zamanla Çorum şekline dönüştüğü rivayet edilmektedir[34].

Çorum, tarih öncesi ve tarihi devirlerde önemli uygarlıklara merkez olmuştur. Bundan dolayı şehrin her tarafında tarihsel kalıntılara rastlamak mümkündür. Maden yatakları açısından zengin olması, tarih öncesinde yerleşmelerin burada yoğunlaşmasının başlıca

[29] Yalçın, s. 10.
[30] Neşet Köseoğlu vd., **Çorum'da Cumhuriyetin 15 Yılı,** Istanbul: Resim Ay Matbaası, 1938, s. 14.
[31] Yüksel Erdem, **Türkiye El Kılavuzu**, Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası, 1971, s. 59.
[32] Yalçın, s. 15-19.
[33] Hüseyin Koçbey ve Ertuğrul Şahinci, **Çorum Tarihi**, Çorum: 1973, s. 3.
[34] Şerif Korkmaz, "Tarihsel Süreçte Çorum", Yavuz Bayram (Ed.) **Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum**, Çorum: Çorum Valiliği İl Özel İdaresi, 2008, s. 113.

nedenlerindendir. Şehrin coğrafi konumun ticarete elverişliliği de kentin ve buraya yerleşenlerin sürekli gelişimini sağlamıştır[35].

Bölgede yapılan arkeolojik araştırmalarda ele geçen bazı taş aletler, burada Yontma Taş Çağı'nda yerleşim izlerini belgelemekte ve insan yaşamının varlığını ortaya koymaktadır. Yine aynı çevrede ortaya çıkan buluntular, Çorum'da Cilalı Taş Devri'nde de yerleşimin varlığına işaret eder. Anadolu'da, M.Ö. 5500-3000 yılları arasında taş aletlerle beraber, özellikle tunçtan yapılmış aletler de görülmeye başlanır. Çorum'da günümüze kadar tespit edilen en eski yerleşim yerleri, Maden Çağı (Kalkolitik) diye bilinen döneme aittir. Çorum ve çevresi, tüm Anadolu gibi (M.Ö. 3200-2000) yılları arasında yani Eski Tunç Çağında yoğun biçimde yerleşim alanı olarak iskân görmüştür. İnsanlar, küçük şehir devletleri kurmuş ve etrafı surlarla güçlendirmiştir. Alacahöyük, bu merkezlerin başında gelmektedir. Ayrıca Boğazköy, Eskiyapar ve Pazarlı, bölgedeki diğer önemli antik yerleşimlerdir. Bu yüksek kültürü ortaya koyanlar ise Anadolu'nun yerli halkı olduğu düşünülen Hattilerdir[36].

Asurluların önderliğinde Mezopotamyalıların ticaret için Anadolu'yu kullanmaya başlamaları, yaklaşık olarak M.Ö. 3. bine yani kent devletlerinin zenginleşmeye başladığı döneme denk gelmektedir. Devamında Asurluların Anadolu'da 13 ticaret merkezi inşa ettiği bilinmektedir. Bunlardan, Çorum'daki en önemli merkez ise Boğazköy'de yer alan Hattuşaş'tır[37].

Bölgede siyasi bütünlüğü sağlama ve bir devlet kurma fikri ilk kez, Hititler tarafından sağlanmıştır (M.Ö. 1650). Dönemin en önemli özelliği, çok sayıdaki kentin tek devlet anlayışı altında birleşmesi ve bölgede ekonomik ve askeri yönden güçlü olan Asurluların buralardan çekilmiş olmasıdır. Arkeolojik araştırmalarda ele geçen tabletlerde, Hititlilerin ataları olarak Pithana ve Anitta gösterilmektedir. Adı geçen bu iki kral, Asur kolonilerinin geç safhalarında yaşamış olmalıdır. İmparatorluk devrine kadar geçen 400 yılda Hititlilerin başına 19 kral geçmiş, fakat bunlarla ilgili ulaşılan bilgiler oldukça kısıtlı kalmıştır[38].

M.Ö.1200 yıllarında Ege göçleri ile boğazlar kanalıyla Anadolu'ya gelen kavimler, zayıflamış olan Hitit devletini ortadan kaldırırlar. Bu otorite boşluğundan itibaren Anadolu'da karanlık bir dönem başlamıştır. Bu göçlerle Anadolu'ya gelen kavimlerden birisi olan Frigler, M.Ö. 8. yüzyılda Hitit şehirleri üzerinde yeni bir devlet kurmuşlardır. Hititliler zamanında olduğu gibi Çorum bölgesinde yer alan Boğazköy, Alacahöyük, Pazarlı ve Eskiyapar gibi şehirler,

[35] Korkmaz, s. 115.
[36] Ethem Erkoç, **Yirmibirinci Yüzyılda Çorum İli ve İlçeleri**, Çorum: Kardeş Matbaacılık, 2001, s. 9-80.
[37] Sevim Buluç, "Çorum ve Çevresi", Çorum Tarihi, **V. Festival Komitesi**, 2006, s. 19.
[38] Buluç, s. 21.

Frigler'in de önemli yerleşim merkezleridir[39]. Frigler'den sonra Çorum, Tokat, Amasya, Yozgat, Sivas, Nevşehir, Kayseri ve Malatya illeri, o dönem Persleri hâkimiyetindeki Kapadokya sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Perslerin, Çorum'u da içine alan bu bölgeye özel önem verdikleri anlaşılmaktadır. Bunun nedenleri arasında, şehrin ticaret yollarının üzerinde bulunması ve ekonomik potansiyelin yüksek olması sayılabilir[40].

Persler, Anadolu'ya ayak bastıkları M.Ö. 6. yüzyıldan, III. Darius'un, Büyük İskender'e yenilmesine kadar geçen 250 yıl boyunca, Kapadokya'ya kendi kültürlerinin ve inançlarının yerleşmesi için çaba harcamışlardır. Büyük İskender'in, Pers İmparatorluğu'na son vermesi ile bölgede yeni bir dönem başlamıştır. Helenistik Çağ olarak isimlendirilen bu dönem Anadolu için siyasal karışıklıklar dönemi olmuştur.

M.Ö. 133 yılında ölen Bergama Kralı III. Attaios'un vasiyetinde topraklarını Roma'ya bırakmasıyla Romalılar Anadolu'ya ilk adımını atmış ve bu topraklar üzerinde kendilerine bağlı Asya eyaletini kurmuşlardır. M.Ö. 67 yılından sonra tüm Anadolu Roma'nın idaresine girmiştir. İmparator Theodosios, M.S. 395 yılında, Roma İmparatorluğu'nu doğu ve batı olmak üzere ikiye bölmüştür. Doğu bölümüne büyük oğlu Arkadios'u, batıya ise Honorius'u hükümdar olarak tayin etmiştir. Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkenti olan Konstantinopolis'in (İstanbul) ilk ismi, Byzantion'dan esinlenilerek Bizans olmuştur[41].

Bizanslılar döneminde Çorum'un ismi Nikiye, Nikonya, Yankonya, Eukhatia gibi çeşitli şekillerde geçmektedir. Bunlar arasında sıklıkla karşılaşılan Eukhatia'dır. Fakat bu isimlendirmenin yanlış olduğunu düşünenler de vardır[42].

Bizans egemenliği döneminde, Emevi ve Abbasiler'in Anadolu'ya gerçekleştirdiği akınlardan Çorum yöresi etkilenmişse de Türklerin Anadolu'ya girmelerine kadar şehir, Bizans'ın egemenliğinde kalmıştır.

1.2.2. Türk Devrinde Çorum

1071 Malazgirt zaferinin ardından Türkler, büyük kitleler halinde Anadolu'ya yerleşmeye başlamıştır. Anadolu'ya fethe gönderilen komutanlardan birisi olan Melik Danişmend Ahmet Gazi, Sivas, Amasya, Tokat ve Çorum şehirlerini fethetmiştir. Böylece bölge, II. Kılıçaslan'ın 1175 tarihinde Sivas, Tokat, Amasya, Çorum illerini almasına kadar, Danişmendli

[39] Erkoç, s. 9-80.
[40] Korkmaz, s. 117.
[41] G. Ostrogorsky, **Bizans Devlet Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara: 1991, s. 31-32.
[42] Ömür Bakırer, "Bizans Danışmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum", *Çorum Tarihi*, **V. Festival Komitesi**, 2006, s. 53-54.

egemenliğinde kalmıştır[43]. Danişmentli hâkimiyetinin en önemli olayları arasında onların yeni yurtlarını, batıdan gelen Haçlılara seferlerine karşı savunmak olmuştur. Gerek 1097'de gelen birinci Haçlı Seferi'ne, gerekse 1101'deki ikinci Haçlı Seferi'ne karşı Danişmentli Beyliği mücadele vermiştir. Diğer taraftan Selçuklular da Anadolu birliğini kurabilmek için Danişmentlilerle mücadele etmişlerdir[44].

Danişment Beyliği'nin Anadolu Selçuklu idaresine girmesinin ardından, Kayseri-Çorum-Kastamonu hattının doğusunda kalan ve Sivas'ın merkez olduğu genişçe bir saha, "Danişmendiye Vilâyeti" adı ile anılıyordu. Güneydoğu Anadolu'nun aksine, Danişmendiye topraklarında hâkim olan yaşayış tarzı, yerleşik hayat olup göçebelik ikinci sıradadır. Danişmentli Beyliği, Anadolu Selçuklu Devlet'ine II. Kılıçarslan (1156-1192) döneminde bağlanmıştır[45].

13. yüzyılın ikinci yarısında Çorum'un içinde bulunduğu coğrafyayı etkileyen en önemli olaylardan biri de Moğol istilasıdır. II. Keyhüsrev döneminde Moğollar, 1243 yılında, iç karışıklıklar nedeniyle zayıf durumda bulunan Selçuklu ordusunu yenerek Anadolu'ya hakim olmuşlardır. Kösedağ Savaşı'nın ardından İlhanlı egemenliği altına giren Anadolu Selçuklu Devleti, daha sonra 1308'de ortadan kaldırılmıştır[46]. Anadolu'yu hemen bütünüyle kendilerine bağlayan İlhanlılar, yönetimlerini, atadıkları genel valilerle sürdürüyorlardı. Bu valilerden en ünlüsü Emir Çoban'ın oğlu Demirtaş olup valiliği döneminde babasının İlhanlı Devleti içindeki yerine ve gücüne güvenerek, bağımsızlığını ilan etmek istemişse de başarılı olamamıştır.

Beylikler dönemi, XIII. yüzyılın sonunda, Anadolu Selçuklu devletinin otoritesini kaybederek yıkılmasından sonra, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kurulan ve eski kaynaklarda "Tevaif-i Müluk" diye anılan Türk Beyliklerinin egemen olduğu dönemdir. Sayıları büyüklü küçüklü olmak üzere yirmiyi geçen, başta, merkezi otoritenin zayıflaması olmak üzere, birçok siyasal ve toplumsal olaylar sonucu meydana çıkan bu beylikler, 13. yüzyılın sonundan başlayarak, Dulkadiroğulları ve Ramazanoğulları beyliklerinin egemenliklerini kaybettikleri 16. yüzyıl başına kadar geçen süre içinde, Anadolu'nun tarihi çehresini belirlemişlerdir[47].

I. Murad'ın Kosova Savaşı'nda hayatını kaybetmesi ve Yıldırım Bayezid'ın Osmanlı Sultanı olması, Anadolu Türk Beylikleri için yeni bir başlangıç olmuştur. Yıldırım Bayezid, Anadolu

[43] Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve İslam Medeniyeti**, Ankara: 1975, s. 201.
[44] Bakırer, s. 60.
[45] Korkmaz, s. 129.
[46] **Yurt Ansiklopedisi**, "Çorum", Anadolu Yayınları, C.3, İstanbul: 1982, s. 2034.
[47] Yücel Yaşar, "Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı ve Toplum Hayatı", **Belleten**, C.LIV, S. 210, (1990), s. 805.

Türk birliğini sağlamak için, yönünü Doğuya çevirmiştir. Eflak seferinden dönen Sultan Bayezid, 1391 yılında, Bursa'dan, Kastamonu'ya sefere çıkmıştır. Candaroğlu Süleyman'a yardıma, Kadı Burhaneddin gelmiş, savaşı göze alamayan Sultan Bayezid, geri çekilmek zorunda kalmıştır. Fakat Sultan Bayezid, fırsatını bulup Kastamonu'ya saldırarak, Candaroğullarına yardım gelmeden, Kastamonu'yu Osmanlı topraklarına kazandırmıştır. Bununla yetinmeyen Bayezid, Osmancık'ı kuşatmıştır. Çorumlu sahasındaki Kırkdilim mevkiinde yapılan savaşta, Osmanlı ordusu yenilmiş ve Şehzade Ertuğrul vefat etmiştir. Kadı Burhaneddin ise İskilip, Ankara, Kalecik ve Sivrihisar çevrelerini, Moğollara yağmalatmıştır. Osmanlılar bu yenilgi üzerine, bazı kentlerin el değiştirerek tekrar Kadı Burhaneddin yönetimine girdikleri bir dönemden sonra, ikinci bir Osmanlı kuvveti Kastamonu, Osmancık, Çorum, Merzifon ve Amasya ve çevrelerini alabilmiştir[48].

Timur ile Bayezid arasında gerçekleşen Ankara Savaşı (1402) sonucunda Osmanlılar mağlup olmuştur. Savaşın ardından Amasya'ya çekilen Çelebi Mehmed Anadolu'daki kargaşa ortamında, birlik ve beraberliği kurmak için bölgedeki yerel beyler ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Çelebi Mehmed bu mücadelelerden zaferle ayrılıp, kendi egemenliğini ilan etmiştir. Sultan olduktan sonra oğlu Murad'ı, Danışmendiye vilayetine vali olarak atamıştır[49].

15. yüzyıl sonları ve 16. yüzyıl başlarında Safevi tahrikleriyle doğu bölgelerinde çıkan isyanların tesiri altına giren Çorum, 1509 yılındaki Şahkulu İsyanı'nın önemli merkezlerinden biri olmuştur. Ayrıca burası, 16. yüzyılın ikinci yarısında da suhte ayaklanmalarının yoğun olduğu yerlerden birisidir. Şehir 17. yüzyıl başlarında Anadolu'yu kasıp kavuran Celali isyanlarından da oldukça etkilenmiştir. 18. yüzyılın sonları ile 19. yüzyılda Çorum Çapanoğulları'nın nüfuz sahasında yer almıştır[50].

Milli mücadele döneminde ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Çorum'da, İttihat ve Terakki Cemiyeti, etkin faaliyetler göstermiştir. Savaş sonunda cemiyet, etkinliğini yitirmiş ve yerini Hürriyet ve İtilaf Cemiyeti'ne bırakmıştır. Milli mücadelenin merkezi konumunda olan Çorum, Ankara'ya yakınlığı, sahip olduğu ticaret ve tahıl merkezi konumunda bulunması dolayısıyla, daima önemli addedilmiştir. Bu dönemde önemli bir buğday merkezi olan şehir, Samsun limanı yoluyla Orta Anadolu'nun manifatura ihtiyacını karşılamıştır[51].

Milli Mücadele yıllarında bölgede, önemli üç olay gerçekleşmiştir. Bunlar Çapanoğlu ve Aynacıoğlu ayaklanmaları ile Pontus Cemiyeti'ne bağlı Rum saldırılarıdır. Ancak bu

[48] Bakırer, s. 63.
[49] İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988, C.I, s. 403-406.
[50] İlhan Şahin, "Çorum" **İslam Ansiklopedisi**, C.8, 1993, s. 376.
[51] **Yurt Ansiklopedisi**, s. 2039.

ayaklanma ve saldırılar Çerkez Ethem kuvvetleri ile 3. ve 15. kolorduya bağlı birlikler tarafından bastırılmıştır[52].

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ankara'ya bağlı bir sancak iken Ankara'nın başkent olmasının ardından 1924 yılında il olan Çorum'un, Ankara'ya yakınlığı önemini daha da artırmıştır. Cumhuriyetle birlikte hızlı bir gelişme sürecine giren Çorum'da, Cumhuriyet'in on beşinci yılına gelindiğinde pek çok alanda ilerlemeler kaydedilmiş, kente belediye tarafından elektrik santrali kurulmuş, merkez ve ilçelerin imar planları yeniden düzenlenmiştir[53].

[52] Kürkçü Ferit vd., **1967 Çorum İl Yıllığı,** Ankara: Dönmez Offset, 1967, s. 96.
[53] Korkmaz, s. 189.

BÖLÜM 2: TÜRK MİMARİSİNDE ÇEŞME KAVRAMI, BÖLÜMLERİ VE GELİŞİMİ

2.1. Türk Mimarisinde Çeşme Kavramı

Çeşmenin, Farsça'da "göz" anlamına gelen "çeşm"den geldiği kabul görmekte olup suyun çıktığı kaynak, pınar ve gözlere "çeşm" denilmesiyle bunların akıtıldığı küçük ebattaki yapılara da "çeşme" denilmiştir[54].

XIII. ve XIV. asırlarda, çeşme ifadesi yerine, Arapçada "göz" anlamına gelen "ayn" ve "sikaye" adlarının, zamanın kitabelerinde geçtiği görülmektedir[55]. 1271 tarihli Sivas Gök Medrese Çeşmesi kitabesinde "ayn" kelimesi, 1429 tarihli Sinop Emir Şehabettin Çeşmesi kitabesinde ise Arapça "sikaye" ifadeleri geçmektedir[56].

Osmanlı Devleti'nde çeşme ifadesi; "Çeşme-i Dilküşa", "çeşme-i hayat", "çeşme-i revan", "çeşme-i kevser", "çeşme-i ab-ı zülal", "çeşme-i rana" gibi Farsça veyahut Arapça kelimelerden oluşturulmuş tertipler Osmanlı çeşme yazıtlarında çoğunlukla görülen ifadeler arasındadır[57].

Çeşme kelimesi, mimari anlamda kamunun faydalanması için önceleri hayrat olarak inşa edilen, yapısı ve işlenişi açısından bir dönemin mimari eserleri arasında bulunan, insanların su aldıkları yerlerdir[58]. Farklı kaynaklarda ise; herkesin faydalanması doğrultusunda suyun bir düzen altında akıtıldığı yerler[59] ya da kaynak ve depolardan borular vasıtasıyla getirilen suyun, halkın kullanımına açıldığı eserler olarak da ifade edilebilir[60].

2.2. Çeşmenin bölümleri[61]

Su Haznesi (Su Deposu): Çeşmeden yararlanılan suyun depolandığı bölümdür[62]. "Hazine" sözcüğünden türeyen "hazne" kelimesi "biriktirilmiş, toplanmış" anlamına gelmektedir. Çeşitli şekillerde çeşmeye intikal ettirilen sular, bu depolarda (hazne) saklanır. Ağırlıklı olarak hazne üzerleri çatı ile örtülmüş ya da çatısız da olabilirler[63].

---

[54] Eyice, s. 277.
[55] Önge, s. 5.
[56] Eyice, s. 277.
[57] Önge, s. 5.
[58] Adnan Turanî, **Sanat Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2015, s. 29.
[59] Doğan Hasol, **Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü**, İstanbul: 2005, s. 123.
[60] Âdem Sevim, "Nevşehir ve İlçelerindeki Çeşme Mimarisi", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Atatürk Üniversitesi SBE, 2015), s. 39.
[61] Çizim 1'de çeşmenin bölümlerini gösteren grafiğe yer verilmiştir.
[62] Pilehvarian, s. 397.
[63] Abdülbaki Işıkakdoğan, "Balıkesir Çeşmeleri", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE, 2013), s. 3.

Su Teknesi (Yalak): Çeşmelerde lülelerden akan suyun, çukur bölüme aktığı yerdir[64]. Ayrıca burada biriken sulardan hayvanlar da faydalanmaktadır. Tekneler, ayrı ayrı taş veya mermer levhalardan yapıldığı gibi, bunların tek blok halinde oyulması ile de yapılmışlardır[65]. Bu bölüm, "kurna" olarak da adlandırılmaktadır[66].

Ayna Taşı (Musluk Taşı): Çeşmelerde musluk veya lülenin bulunduğu düşey taş alanıdır[67]. Bu kısım, bazı eserlerde cephedeki kemerin içini tamamen kaplamakta iken bir kısmında daha küçük boyutlarda ele alınmıştır[68].

Lüle: Musluk taşı üzerinde, suyun aktığı yere takılan su borusuna verilen addır[69]. Ayrıca lülelerin Osmanlı döneminde şehre aktarılan suyun niceliğini ölçmek amacıyla kullanıldıkları da bilinmektedir[70].

Taslık (Maşrapalık): Halkın musluktan su içebilmesi için yapılmış, bir ucu zincirle yapıya bağlı olan maşrapanın yerleştirildiği, küçük ebatlardaki niştir. Bu nişlerin üzeri; dairevi, dörtgen ve kemerli gibi çeşitli şekillerde olabilmektedir[71].

Alınlık: Çeşme açıklıkları üzerindeki ikizkenar üçgen veya daire şeklinde sonlanan bölümdür[72]. Burada kitabe veya tuğra bulunmaktadır[73]. Alınlıklar şekilleri açısından basık, kırma, üçgen, çifte ve yuvarlak gibi birçok çeşit de olabilir[74].

Kitabelik: Yapılarda ve çeşmelerde içine kitabenin konulduğu kısımdır[75].

Bekleme Sekileri: Su teknesinin her iki yanında, zeminden çok az ölçüde yükseltilmiş oturma bölümleridir[76].

Çatı: Yapıyı üstten her türlü etkiden koruma amacıyla yapılmış eğimli yüzeylerdir[77]. Çatılar, çoğunlukla haznelerin üstünü örtmek için, taş ve tuğla malzeme ile de yapılırlar[78].

---

[64] Mine Akbaş, Isparta İli ve İlçeleri Türk Dönemi Çeşmeleri, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Süleyman Demirel Üniversitesi SBE 2012), s. 3.
[65] Işıkakdoğan, s. 5.
[66] Gül Geyik, İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan) **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Atatürk Üniversitesi SBE, 2007), s. 10.
[67] Hasol, s. 62.
[68] Işıkakdoğan, s. 5.
[69] Işıkakdoğan, s. 5.
[70] Metin Sözen-Uğur Tanyeli, **Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2012, s. 193.
[71] Işıkakdoğan, s. 4.
[72] Sözen-Tanyeli, s. 22.
[73] Işıkakdoğan, s. 4.
[74] Hasol, s. 37.
[75] Sözen-Tanyeli, s. 170.
[76] Sözen-Tanyeli, s. 274.
[77] Sözen-Tanyeli, s. 74.
[78] Işıkakdoğan, s. 5.

Saçak: Yapılarda çatı kısmının dışa doğru sarkan etek bölümüne denilmektedir[79]. Çeşmelerden su alacak kişilerin gölgelenip serinlemesi veya haznedeki suyun serin kalmasını sağlamak amacıyla yapılmış koruyucu unsurlardır[80].

2.3. Türk Mimarisinde Çeşme Gelişimi

Türk kültüründe önemli yeri olan çeşmeler, bilhassa kentlerde, mahalle ve sokakların şekillenmesinde önemli roller oynamıştır. İslamiyet'in de suya olan hassasiyeti ve halkın su ihtiyacının karşılanmasının dinimiz hükmünce değerli olması, çeşmelere duyulan ilgiyi en üst seviyeye çıkarmıştır[81].

Türkler tarafından hayır amacıyla yaptırılmış çeşmeler, kent merkezlerinin yanı sıra, ana yollar boyunca da karşımıza çıkmaktadır. Şehirlerarası güzergahlarda yapılmış çeşmelere, "menzil çeşmesi" denilmektedir. Açık alanlarda, ağıllarına giden hayvanlar için yapılmış çeşmelere de "çoban çeşmeleri" denmektedir. Çeşmelerin bir kısmının hazneleri varken, bazıları doğrudan kaynağa bağlıdır. Bu çeşmelere aktarılan sular "masura", "lüle" ve "çuvaldız" gibi birimlerle ölçülmüştür[82].

Türk sanatında en erken tarihli çeşmelerinden birisi; Artuklular döneminde 1109-22 tarihleri arasında Necmeddin İlgazi tarafından yaptırılmış olan külliye içerisindeki, çifte kemerli ve çapraz tonozlu çeşmedir[83].

Anadolu'daki fetih hareketleriyle Selçuklular'ın ele geçirmiş oldukları antik yerleşim bölgelerinde birçok su yapısı bulunmaktaydı. Selçuklular bunları elden geçirerek tekrardan kullanmak istemiş[84] fakat İslamiyet'teki temizlik anlayışından dolayı, bazı su yapılarında değişikliklere gidilmiş ve özellikle akar suya ehemmiyet verilmiştir[85].

Doğal afetler ve savaşlar neticesinde, orijinalliğini koruyarak günümüze ulaşmış çok az Selçuklu su yapısı bulunmaktadır. Bunların içerisinde cami, kervansaray ve medrese cephelerindeki çeşmeler, hem aslını yansıtmaları, hem de tarihlendirilmeleri açısından önem arz etmektedirler. Tokat Hatun Hanı (1238) (Foto. 1) cephesindeki çeşmesiyle önemli örnekler arasındadır[86].

---

[79] Sözen-Tanyeli, s. 263.
[80] Işıkakdoğan, s. 4.
[81] Murat Karademir, Edirne Çeşmeleri, **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,** Selçuk Üniversitesi SBE, 2007), s. 39.
[82] Eyice, s. 278.
[83] Eyice, s. 278.
[84] Önge, s. 11.
[85] Yılmaz Önge, " Anadolu Beylikler Döneminin Çeşme, Sebil ve Şadırvanları", **Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri** (4-7 Eylül 1989) , 1997, s. 1.
[86] Önge, s. 1.

Selçuklu dönemi çeşmeleri genellikle; serbest şekilde meydanlara ve sokaklara yapıldıkları gibi cami, medrese ve han türünden yapıların yola bakan cephelerine de inşa edilmişlerdir. Bazen tarihi yapılarda iç avluya geçit veren eyvan içlerinde de çeşmelere rastlanmaktadır[87].

Çeşmeler çoğunlukla, profilli çerçeveyle sınırlanmış yüzeysel niş şeklinde olup bazıları Nevşehir'deki 1249 tarihli Avanos Sarıhan'da olduğu gibi lüle ve su haznesinden ibarettir. Dönemin dikkat çekici çeşmelerinden birisi de zemine yerleştirilmiş, merkezde fıskiyeli, yüksekliği az olan tekne şeklindeki zemin çeşmeleridir. Bu çeşmelere, Konya yöresinde "Büngüldek" denilmektedir[88]. Konya Karatay Medresesinde buna örnek olarak kare biçimindeki havuz, yuvarlak formda çanak ve kıvrımlı bir su yolundan ibaret çeşme bulunmaktadır[89] (1251) (Foto. 2-3).

XIII. yy.'da inşa edilmiş olan Selçuklu dönemi çeşmelerini Yılmaz Önge dört kategoriye ayırmıştır:

1. Profilli bir çerçeveyle sınırlanmış yüzeysel niş ve lüleli hazneden oluşan çeşmeler çoğunlukla yapıların ön cephesinde ve ana girişe yakın yerlerde yapılmıştır[90]. Bu gruptaki çeşmelere örnek olarak Erzurum Çifte Minareli Medrese (1291) (Foto. 4), verilebilir[91].

2. Yerleştiriliş açısından aynı olan bu gruptaki çeşmelerde farklılık olarak, mukarnaslı ya da kemerli derin tutulmuş kavsarada, lüleli su haznesi bulunan yarı bağımsız çeşmelerdir[92]. Kayseri Sahibiye Medresesi Çeşmesi, bu gruba verilecek en iyi örnekler arasındadır[93] (1266) (Foto. 5).

3. İç avlularda, çoğunlukla girişe yakın eyvan içinde bulunan, tabanı alt kısımdaki lüleli su haznesine açılan ve bir nişten oluşan çeşmelerdir[94]. 13. yy.'ın ilk yarısına tarihlenen, Mardin Şehidiye Medresesi Çeşmesi" bu anlayış doğrultusunda yapılmıştır[95] (Foto. 6).

4. İç avluda, umumiyetle eyvan duvarında olan, şekil ve mimari açıdan mihrap biçiminde bir nişe yerleştirilmiş çeşmelerdir[96]. XII. yy.'ın sonu ya da XIII. yy'ın başına tarihlenen Tercan Mama Hatun Çeşmesi bu türdendir[97] (Foto. 7).

---

[87] Önge, s. 11.
[88] Önge, *And. Beylikler Dönemi çeşme sebil ve şadırvanları,* s. 2.
[89] Selçuk Mülayim, "Karatay Medresesi" mad., **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 24, (2001) s. 476
[90] Önge, s. 37
[91] Karademir, s. 41.
[92] Önge, s. 37
[93] Karademir, s. 41.
[94] Önge, s. 37.
[95] Karademir, s. 41.
[96] Önge, s. 37.
[97] Karademir, s. 41.

Görüldüğü üzere Selçuklular zamanında yapılmış eserlerin bir köşesine çeşme veya diğer türde su yapıları yerleştirilmiştir. Bu durum, suya karşı olan ilgiyi göstermektedir. Bu ilgi, Beylikler ve Osmanlı döneminde de sürmüştür[98]. Bunun dışında, 1278 tarihli Bolvadin Alaca Çeşmesi gibi müstakil şekilde yapılmış bağımsız örnekler de vardır[99] (Foto. 8).

Beylikler dönemindeki çeşmeler, Selçuklu çeşmelerinin tekrarı niteliğinde olup yapılış şekli, biçim ve süsleme açısından benzerlik teşkil ederler. Selçuklular ile karşılaştırıldığında Beylikler dönemi çeşmeleri, daha iyi vaziyette günümüze ulaşmıştır[100].

Beylikler döneminde üstten ahşap saçağa yer verilen duvar çeşmeleri görülmüştür. XV. yüzyılda Osmanoğulları tarafından inşa edilen Afyon Gedik Ahmet Paşa Taş Medrese Çeşmesi bu anlayış doğrultusunda yapılmıştır. Fakat daha sonraki süreçte kemerli niş içerisindeki lüleli teknesi kaybolmuş ve buraya bir pencere açılmıştır. Ahşap saçakta günümüze ulaşamamıştır[101] (XV. yy.) (Foto. 9).

Bu dönemde çeşmelerde, su içmek için kullanılan tasların yerleştirildiği nişler görülmeye başlanmıştır. XV. yüzyılda Bursa'da Muradiye Medresesi'ndeki çeşmede tas nişlerine yer verilmiştir[102] (Foto. 10).

Beylikler döneminde süsleme bakımından yoğun programlı çeşmelere de rastlanılmaktadır. Bunlardan Karaman'daki İbrahim Bey İmareti'nin Çeşmesi örnek olarak gösterilebilir[103] (1432) (Foto. 11).

XV. yüzyılın ilk yarısında İsfendiyaroğulları tarafından inşa edilen Sinop Emir Şehabettin Ağa Çeşmesi'nde kapalı bir su haznesine yer verilmiş olup inşa kitabesinin daire şeklinde bir kartuşa yazılmış olması dönemin süsleme anlayışındaki farklılığa işarettir[104] (Foto. 12).

Beylikler döneminde yapılan çeşmelerin bir kısmı başka dönemlerde de görülürken bazıları ise çok az uygulanmış veya o döneme ait olarak kalmıştır. Örneğin üstü saçaklı, hazneli bağımlı ve münferit çeşmeler Klasik Osmanlı mimarisinde çoğunlukla görülen örnekler olurken, XV. yüzyıla ait Edirne Eski Camii minaresinin kaidesine yapılmış olan çeşme bu döneme özgü bir yenilik olarak kalmıştır[105] (Foto. 13).

[98] Aytöre, s. 48.
[99] Denktaş, s. 875.
[100] Önge, *And. Beylikler Dönemi çeşme sebil ve şadırvanları,* s. 3.
[101] Önge, *And. Beylikler Dönemi çeşme sebil ve şadırvanları,* s. 3.
[102] Önge, *And. Beylikler Dönemi çeşme sebil ve şadırvanları,* s. 3.
[103] Önge, s. 17.
[104] Önge, *And. Beylikler Dönemi çeşme sebil ve şadırvanları,* s. 3.
[105] Önge, *And. Beylikler Dönemi çeşme sebil ve şadırvanları,* s. 4.

Bu dönemde malzeme olarak taşın yanı sıra tuğlanın da kullanılması ve cephede tuğla ile yapılmış geometrik şekillere yer verilmesi bu döneme ait başka bir yeniliktir[106] (Foto. 10).

XV. yy.'daki çeşmelerde farklı arayışlara gidilmiştir. Bu devirdeki çeşmelerde sıklıkla ön yüzde, yüzeysel veya derin tutulmuş bir kemer, ya da mukarnas kavsaraya yer verilmiş olup üzeri kubbe veya tonozla örtülü su hazneleri ve ahşap saçakla korumaya alınmış çeşmeler de söz konusudur[107].

XV. yy.'da Selçuklu geleneğini sürdüren çeşmelerin yanında, Osmanlı dönemi çeşmelerinden de örnekler görülmeye başlanmıştır. Bu devrin çeşmeleri, sadelik anlayışı ile klasik Türk çeşmeleri tarzında yapılmışlardır[108]. Cephelerindeki sivri kemer uygulaması, bunların en belirleyici özelliğidir[109]. Osmanlı döneminde çeşmeler, sokakların beklenmedik noktalarında veya külliyelerin cephe ve köşelerinde çokça inşa edilmiştir[110]. Çeşmelerin yapımındaki mali külfetlerin üstesinden gelmek için, birçok kentte vakıflar oluşturulmuştur. Bunlardan Kanuni Sultan Süleyman tarafından, Kâğıthane sularının İstanbul'a getirilmesi amacıyla bir vakıf kurulmuştur[111].

Osmanlı İmparatorluğu'nda genel olarak yapılan çeşmeler; konumları ve yapılış amacı doğrultusunda, köşe çeşmeleri (1495 Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii Çeşmesi) (Foto. 14), namazgah çeşmeleri (1780 İstanbul Kadırga Esma Sultan Namazgah Çeşmesi) (Foto. 15), meydan çeşmeleri (1732 Tophane Meydan Çeşmesi) (Foto. 16), sütun çeşmeler (1737 Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi) (Foto. 17), obelisk çeşmeler (İstanbul Beykoz İshak Ağa Obelisk Çeşmesi) (Foto. 18) şadırvan çeşmeler (1856 Hacı Halil Ağa Sahil Şadırvanı Çeşmesi) (Foto. 19), sebillerle birlikte yapılmış çeşmeler (1728 İstanbul III. Ahmet Meydan Çeşmesi) (Foto. 20) ve oda çeşmeleri (XV. yy. İstanbul Topkapı Sarayı Sünnet Odası Çeşmesi) (Foto. 21) olarak birçok türde yapılagelmiştir[112].

XV. yy.'da İstanbul'un Osmanlılar tarafından fethedilmesiyle şehirde yeni su yolları yapılmış ve mevcut Bizans yapıları da elden geçirilmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde onarılan Cebeciköy - Bozdoğan Kemeri arasındaki Kırkçeşme Suları da bunlardan biridir[113]. Ayrıca Fatih'in, fetihten önce Rumeli Hisarı'nda yaptırdığı 1452 tarihli çeşme, Osmanlıların

[106] Önge, *And. Beylikler Dönemi çeşme sebil ve şadırvanları,* s. 4.
[107] Önge s. 37.
[108] Sevim, s. 17.
[109] Karademir, s. 42.
[110] Pilehvarian, s. 247.
[111] Hüseyin Can, "Göynük Mengen ve Mudurnu'daki Tarihi Çeşmeler", **AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 15, S. 1, (2015), s. 206.
[112] Plilehvarian, s. 247.
[113] Sevim, s. 18.

İstanbul'daki en erken tarihli çeşmesi olarak bilinir. 1485 tarihli Davutpaşa Çeşmesi ise en eski kitabeli Osmanlı yapısıdır[114] (Foto. 22). XV. yy. İstanbul çeşmeleri çoğunlukla, tek yüzlü ve duvar çeşmesi niteliğinde olup çoğunlukla küfeki taştan inşa edilmişlerdir[115].

XVI. yy.'da mevcut çeşmelere birçok ilave yapılmıştır[116]. Tas koyma nişleri, burmalı lüle ve oturma sekileri olan çeşmelerin yanı sıra, bağımsız su haznesine konmuş burma lüle musluklu meydan çeşmeleriyle de karşılaşılmaktadır[117]. İstanbul'da, anıtsal kütleye sahip çeşmeler, birkaç cepheyle sınırlı olabildiği gibi her yöne bakan örnekler de bulunmaktadır[118]. Meydan çeşmelerinin en erken tarihlisi, 1590 tarihinde "Halil Çevkan" tarafından Kumkapı-Nişanca'da yaptırılandır[119](Foto. 23).

Sadece insanların su içmesine yönelik konsol biçiminde, fiskiyeli çanakçığı olan ve "suluk" diye tabir edilen çeşmeler de inşa edilmiştir[120]. Suluklar, insanların tas kullanmadan su içebilmeleri için yapılmıştır. 1667 tarihli Edirne Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi'nde böyle bir örneğe rastlanmaktadır[121] (Foto. 24).

Osmanlı döneminde, bağımsız namazgâh çeşmeleri de inşa edilmiştir[122]. Bunlar ekseriyetle şehirlerarası güzergâhlarda, ya da sahil kıyılarında yer almaktadır[123] (Foto. 15)

Çoğunlukla saray, köşk ve kasırlardaki pencere sövelerine, ya da özel duvar içlerine yerleştirilmiş dekoratif çeşmelere de Osmanlı sanatında yer verilmiştir[124]. Bilhassa İstanbul, Edirne ve Bursa'da yapılmış çeşmelerin musluk taşlarına selvi, palmet, rumi, lale ve karanfil gibi stilize motifler uygulanmıştır[125] (Foto. 21).

XVII. yy.'a ait çeşmelerde fazla bir farklılık görülmez[126]. Bu dönemde, depolu meydan çeşmelerinin sayısı artmıştır[127]. XVII. yy.'da, yüzeylerdeki silmeler, seki hizasından başlatılarak yapılara anıtsallık kazandırılmıştır. Süsleme, musluk taşının yanı sıra, kemer üzerinde ve yazıt etrafında yoğunlaşmıştır[128]. İstanbul çeşmelerinin vazgeçilmezi olan sivri kemerlerde, yüzeyi hareketlendirmek amacıyla renkli taşlar da kullanılmıştır. İstanbul'da

[114] Pilehvarian, s. 248.
[115] Pilehvarian, s. 248.
[116] Önge, s. 37.
[117] Önge, s. 38.
[118] Karademir, s. 42.
[119] Denktaş, s. 876.
[120] Önge, s. 38.
[121] Denktaş, s. 876.
[122] Önge, s. 38.
[123] Karademir, s. 43.
[124] Önge, s. 38.
[125] Denktaş, s. 876.
[126] Önge, s. 38.
[127] Denktaş, s. 876.
[128] Pilehvarian, s. 249.

1682 tarihli "Üsküdar Salacak Silahdar Mustafa Ağa Çeşmesi" buna örnek olarak verilebilir[129] (Foto. 25).

XV. XVI. ve XVII. yy.'larda çeşmeler, belirli standartlar içerisinde gelişimini sürdürmüştür. Fakat 1700 - 1740 tarihleri arasındaki süreçte geleneksel üslûptan Batı üslûbuna geçilen bir dönem olmuştur[130]. Süsleme ön planda tutulmuş ve farklı biçimdeki kemerler içerisine vazoda çiçekler, istiridye kabuğu, güller ile tabakta meyvelere yer verilmiştir[131]. Yüzeylerde genellikle "C" kıvrımlı yapraklar kullanılmış, ayrıca ince ve kıvrak hatlara da çokça başvurulmuştur. Derin tutulmuş nişte, kemer, içbükey ve dışbükey hatlarla oluşturulmuştur[132]. 1732 tarihli Kasımpaşa Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi (Foto. 26) ve 1755 tarihli İstanbul Fındıklı Zevki Kadın Çeşmesi bu özelliklere sahip çeşmelerdir (Foto. 27).

Yapılan yeniliklerle klasiğin dinginliği yerini, baroğun dışavurumcu yorumuna bırakmıştır. Çeşmelerde küp formu yerini, çokgen gövdelere bırakmış, cephede dışbükey eğrilere yer verilmiştir[133]. XVIII. yy'a kadar vazgeçilmez olan sivri kemer yerini, yuvarlak kemere bırakmıştır[134].

XVII. yy.'dan bilinen çeşme ve sebilin bir arada düşünüldüğü örnekler, XVIII. yy.'da daha çok görülmeye başlamış ve 1728-29 tarihli III. Ahmed Çeşmesi gibi, köşk biçiminde meydan çeşmeleri yapılmıştır[135] (Foto. 20).

Bu dönemde, Boğazda veya Haliç kıyılarında kayıklarla dolaşanların ve balıkçıların ihtiyaçlarına yönelik iskele çeşmeleri de yapılmıştır[136]. 1816 tarihli Kandilli İskele Çeşmesi bu doğrultuda yapılmış bir eserdir (Foto. 28).

XVIII. yy'ın ortalarında çeşme yüzeylerinde düşey ve yatay bölünmeler artmış, "C" kıvrımları yerini, "S" kıvrımlı kemerlere bırakmıştır. Lale Devri'nde, kabartmalarla bezeli çeşmelerin yanı sıra, klasik anlayışla yapılmış sivri kemerli, kısmen mermer yüzeyli çeşmeler de inşa edilmiştir. 1738-39 tarihli İstanbul Emine Sultan Çeşmesi, bu anlayışın ürünüdür[137] (Foto. 29). Malzeme yönünden, XVI. yy.'da kesme taşla yapılmaya başlanan eserler, bu dönemde yerini mermer kaplı çeşmelere bırakmıştır[138].

[129] Karademir, s. 43.
[130] Ödekan, s. 283.
[131] Pilehvarian, s. 249.
[132] Ödekan, s. 283.
[133] Ödekan, s. 283.
[134] Denktaş, s. 876.
[135] Pilehvarian, s. 249.
[136] Önge, s. 38.
[137] Eyice, s. 284.
[138] Ödekan, s. 283.

XIX. yy. çeşmeleri, XVIII. yy.'dakiler gibi, Avrupa'da şehir merkezlerinde oluşan kent estetiğini yakalama niyetiyle yapılmışlardır[139]. Ayrıca, XIX. yy.'da neoklasiğin tesiri altında inşa edilmiş klasik örneklere de yer verilmiştir[140]. İstanbul'daki Balmumcu Meydan Çeşme'lerinin yapılması ile birlikte klasik Türk çeşme sanatının örneklerine başvurulmuştur.

Teknolojideki gelişmelerle su haznesine fazla yer verilmemiş, daha çok, şehir estetiğine uygun yapı cephesi niteliğinde uygulamalara gidilmiştir[141].

XIX. yy.'da sadelik anlayışıyla şekillenmiş kütlelerin olduğu, üzerleri farklı natüralist kabartmalarla süslü dairesel şemalar yerine, yalın bir şekilde ve boyutları büyümüş dikdörtgen biçimindeki çeşmeler yapılmıştır. Ayrıca meydan çeşmelerinin cepheleri daraltılıp uzatılmıştır[142]. 1901 tarihli Tophane II. Abdülhamid Çeşmesi örnek olarak verilebilir (Foto. 30).

I. Ulusal Mimarlık dönemi çeşmeleri, Osmanlı'nın en son tipi olarak bilinmektedir. Bu dönemde, klasik üslubu yansıtan çeşmelere de yer verilmiştir[143]. 1914 tarihli Kısıklı Çeşmesi sivri kemerli niş kısmı, kitabesi ve mukarnaslı kornişiyle yapılmış iyi bir örnektir (Foto. 31).

XX. yy.'da vakıf sularının belediyelere devredilmesiyle ev ve apartmanlara su şebekeleri tahsis edilmiş bir bakıma da sanatsal anlamda zenginlik arz eden çeşme yapımı durma noktasına gelmiştir[144].

[139] Pilehvarian, s. 250.
[140] Denktaş, s. 877.
[141] Pilehvarian, s. 249.
[142] Pilehvarian, s. 251.
[143] Ödekan, s. 286.
[144] Denktaş, s. 877.

BÖLÜM 3: KATALOG

3.1. ÇORUM İL MERKEZİNDE BULUNAN ÇEŞMELER

3.1.1. Paşa Çeşmesi

Katalog No: 1

Çizimler: 32-36

Fotoğraf No: 1-5

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Çorum, Merkez'de Yavruturna Mahallesi'nde yer almaktayken, 1983 yılında Gülalibey Mahallesi'ndeki Çorum Müzesi'nin bahçesine taşınmıştır[145] (Foto. 32).

Tarihçesi: Çeşme üzerinde iki kitabe mevcuttur. Bunlardan biri, niş üzerinde iken diğeri, yapının sağ üst köşesinde yer almaktadır. Sağ üst kısmında yer alan, 0.40 m x 0.25 m ölçülerindeki nesih hatlı, üç satırlık kitabeye göre bu çeşme, Rahime Hatun tarafından H.1193 / M.1779-80 yıllarında yaptırılmıştır (Foto. 33). Kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

۱۱۹۳ مهمت پاشا دلالتییله صولیمان پاشا ظوجسی راهیمه حاتون تارافیندان بینا دیلن ایش بو چشمه مورورو زامانلا مونهدیم اولوپ

Okunuşu:

1193'te (M.1779-80) Mehmet Paşa delaletiyle Süleyman Paşa Zevcesi Rahime Hatun tarafından bina edilen iş bu çeşme mururu zamanla münhedim olup ...[146].

Nişte yer alan ikinci kitabe ise onarım kitabesi olup taban genişliği 0.75 m, yüksekliği 0.44 m'dir (Foto. 34). Mermer üzerine nesih hatla yazılmış üç satırlık kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

بو کره آبدولهالیم وه آلی حاسان آغه وه رفیکاسی صفر حاتون تارافیندان موجددتن اینشا دیلمیشتیر. صن-ی رومییه صن-ی کامرییه ۱۳۳۷

[145] www.corum.com.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2017)
[146] Kitabelerin Türkçe transkriptleri www.corum.com.tr'den alınmıştır. (Erişim Tarihi: 15.01.2017)

Okunuşu:

Bu kere Abdulhalim ve Ali Hasan Ağa ve refikası Sefer Hatun tarafından müceddeten inşa edilmiştir. Sene-i Rumiye Sene-i kameriye 1337 (M.1918-19).

Mimari Özellikleri: Eski fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla bir evin duvarına bitişik olarak inşa edilmiş olan çeşme, sivri kemerli bir nişe sahiptir (Foto. 35).

Günümüzde çeşmenin, yüksekliği 1.98 m, genişliği 1.45 m, derinliği de 0.38 m'dir (Çizim 2). Çeşme, dikine dikdörtgen prizması şeklinde inşa edilmiş olup tek yüzlü çeşmeler grubundadır (Çizim 3). Ayna taşı, yatay ve dikey yerleştirilmiş bloklardan meydana gelmektedir. Ayna taşındaki lüle yuvaları boş vaziyetteyken buraya sonradan sembolik bir su borusu takılmıştır. Taşın oyulmasıyla yapılmış su teknesinin boyu 1.24 m, eni 0.90 m, derinliği de 0.24 m'dir. Çeşmenin üst kısmı sonradan, düz dam şeklinde kapatılmıştır.

Malzeme olarak, alttan üzengi hizasına kadar taş, üstten de tuğlayla örülü olduğu ve üzerinin harçla sıvandığı anlaşılmaktadır. Ancak onarım sonrasında üst tarafının da taşa çevrildiği gözlemlenmektedir (Foto. 36).

Süsleme Özellikleri: Çeşme üzerinde herhangi bir süsleme unsuruna yer verilmemiştir.

3.1.2. Abaza Çeşmesi

Katalog No: 2

Çizimler: 4-5

Fotoğraf No: 37-40

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Çorum İl merkezindeki çeşme, Yavruturna Mahallesi, Çanlı Sokak'ta yer almaktadır (Foto. 37-38-39).

Tarihçesi: Sivri kemer ile sınırlandırılmış niş içerisinde H.1335 / M.1916-17 tarihi kayıtlı olup etrafı, 0.06 m kalınlığında, elips şeklinde bir silme ile çevrelenmiştir[147] (Foto. 40).

Mimari Özellikleri: Düz bir zemin üzerine inşa edilen çeşmenin; yüksekliği 2.32 m, genişliği 1.58 m, derinliği de 0.38 m'dir (Çizim 4). Dikdörtgen prizması şeklinde inşa edilmiş olan çeşme, tek yüzlü duvar çeşmesi özelliği taşımaktadır (Çizim 5). Çeşmenin alt kısmı üzengi taşı hizasına kadar taştan, üst taraf ise tuğladan örülmüş ve üzeri sıvanmıştır. Cephede sivri kemerli bir nişe yer verilmiştir. Her iki yandan dikey bloklarla sınırlandırılan aynalık kısmı, oldukça sade olup bu yüzeyde, sadece lüle boşluklarına yer verilmiştir. Su teknesinin boyu 1.13 m, eni 0.50 m, derinliği de 0.23 m ölçülerinde olup her iki yanında oturma sekileri bulunmaktadır. Çeşme günümüzde faal değildir.

Süsleme Özellikleri: Süsleme yönünden fazla dikkat çekmeyen çeşmenin, nişi içerisinde elips şekilli bir silme bulunmaktadır.

[147] İpek vd., s. 319.

3.1.3. Maraz Hatça Çeşmesi

Katalog No: 3

Çizimler: 6-7

Fotoğraf No: 41-43

İnceleme Tarihi: 08-12-2016

Yeri: Çorum İl merkezinde, Yeniyol Mahallesi Eskisaray 3. Çıkmaz Sokak'taki bir binanın ön cephesine bitişik konumdaki çeşmedir[148] (Foto. 41-42).

Tarihçesi: Çeşmenin ön cephesindeki kaş kemerli nişin üzerinde, H.1342 / M.1924 tarihli kitabe mevcuttur[149]. 0.43 x 0.26 m ölçülerinde, beyaz mermer üzerine nesih hatla yazılmış kitabe, yatay şekilde ve üç satır halindedir (Foto. 43). Kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

وه سیکاهوم رابیهوم شرابنبن تاهورا اسهاب-ی هایرین ایانسییله صنه١٣٤٢

Okunuşu:

Ve sakîhüm Rabbehüm şeraben tahura Eshab-ı hayrın ianesiyle inşa edilmiştir. Sene 1342[150].

Mimari Özellikleri: Mahalle arasında düz bir zeminde yer alan çeşmenin yüksekliği, 2.20 m, genişliği 1.47 m, derinliği de 0.62 m'dir (Çizim 6). Düşey dikdörtgen prizmal şekildeki çeşme tek yüzlü olup bir evin duvarına bitişik şekilde inşa edilmiştir. (Çizim 7). Ön yüzde sivri kemerli bir nişe yer verilmiştir. Ayna taşı, her iki yandan taş bloklarla sınırlandırılmış ve buradaki lüle kısmı yerinden sökülmüştür. Çeşme, günümüzde kullanılır vaziyette olmadığından yenisi de takılmamıştır. Su teknesini oluşturan set duvarının boyu 0.75 m, eni 0.45 m, derinliği de 0.05 m ölçülerinde olup kaldırıma gömülü vaziyettedir. Çeşmenin en üst kısmındaki sundurma şeklinde taş blok, sonradan eklenmiştir.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede süsleme unsuru bulunmamaktadır.

[148] www.corum.com.tr (Erişim Tarihi: 15.01.2017).
[149] İpek vd., s. 324.
[150] Kitabe transkripsiyonu Adem Arı tarafından yapılmıştır.

3.1.4. Çorbacı Çeşmesi

Katalog No: 4

Çizimler: 8-9

Fotoğraf No: 44-47

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Çorum il merkezinde, Yeniyol Mahallesi, Uğur Mumcu Caddesi'nde yer almaktadır (Foto. 44-45).

Tarihçesi: Çeşme üzerinde iki kitabe vardır. Bunlardan biri sivri kemerli nişin hemen altında olup 0.27 m x 0.24 m ölçülerindedir. Ancak kitabe, hayli bozuk olduğu için okunamamaktadır (Foto. 46).

Diğer kitabe; kemer üzerinde, 0.42 m x 0.27 m ölçülerinde olup beyaz mermer üzerine, iki ayrı çerçeve içine alınmıştır (Foto. 47). Nesih hatla yazılı kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

وما توفيكي ايلاّ بي‌لله
آبدوللاه
۸۳

Okunuşu:

Vemâ tevfîkî illâ bi-llah
Abdullah
(12)83[151]

Burada rakam olarak sadece "83" görülmektedir. Bundan yola çıkılarak çeşmenin H. 1283 / M.1866-67 yıllarında, "Abdullah" adında biri tarafından yaptırıldığı düşünülmektedir.

Mimari Özellikleri: Düz bir zemine inşa edilmiş olan çeşmenin[152] yüksekliği 2.27 m, genişliği 1.60 m, derinliği de 0.80 m'dir (Çizim 8). Dikdörtgen prizması şeklinde ve tek yüzlü olarak inşa edilen çeşme, duvar çeşmesi özelliği taşımaktadır (Çizim 9).

Çeşmenin ön yüzünde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır. Ayna taşı tek taş bloktan oluşmakta, her iki yandan da taş konsollarla sınırlandırılmıştır. Burada sadece lüle boşlukları

[151] Kitabe transkripsiyonu Ali Kılcı tarafından yapılmıştır.

ve su tasının asılı olduğu kulp bulunmaktadır. Günümüze ulaşamayan su teknesi, muhtemelen yol çalışmaları esnasında kaldırım seviyesinin altında kalmış veya tahrip edilmiştir. Üst örtüsü ise sonradan düz dam şeklinde kapatılmıştır.

Çeşmenin alt bölümde taş malzemeye yer verilirken üstte, kemer başlangıcıyla birlikte tuğla kullanılmış ve üzeri sıvanarak kapatılmıştır.

Süsleme Özellikleri: Oldukça sade olan çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

3.1.5. Abacı Çeşmesi

Katalog No: 5

Çizimler: 10-11

Fotoğraf No: 48-50

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Çorum il merkezinde, Kale Mahallesi, Milönü Caddesi'nde yer almaktadır (Foto. 48).

Tarihçesi: Kitabesi bulunmayan çeşmenin[153] geç Osmanlı döneminde inşa edildiği düşünülmektedir[154].

Mimari Özellikleri: Günümüzde bağımsız bir çeşme görünümündeki eserin, eski fotoğraflarında bir binaya bitişik olarak yaptırıldığı görülmektedir (Foto. 49). Mevcut haliyle çeşmenin yüksekliği; 2.53 m, genişliği 1.54 m, derinliği de 0.94 m'dir (Çizim 10).

Ön cephede kaş kemere yer verilmiş olup hemen solda 0.34 m x 0.30 m. ölçülerinde tas nişi bulunmaktadır (Çizim 11). Tek blok halindeki ayna taşı, iki yandan taş konsollarla desteklenmiştir. Üst bölümde tuğla örgü, üzengi taşı seviyesinin altından başlayarak saçak kısmına kadar yükselmiştir.

Su teknesi neredeyse kaldırıma gömülmüş vaziyette olup boyu 0.82 m, eni 0.50 m, derinliği de 0.12 m ölçülerinde tutulmuştur. Taşın oyulmasıyla meydana getirilen su teknesinin her iki yanında oturma sekileri bulunmaktadır. Çeşmenin üst örtüsü ahşaptan sundurma halinde yapılmış, fakat günümüze ulaşamayan bu bölümden, sadece testere dişli tuğla silme kalmıştır[155] (Foto. 50).

Süsleme Özellikleri: Sade görünümün hakim olduğu çeşmede, herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

---

[154] İpek vd., s. 320.
[155] İpek vd., s. 320.

3.1.6. Müftü Pınarı Çeşmesi

Katalog No: 6

Çizimler: 12-13

Fotoğraf No: 51-52

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Çorum il merkezinde Kale Mahallesi, Milönü Caddesi'nde yer almaktadır (Foto. 51).

Tarihçesi: Geç Osmanlı döneminde yapıldığı tahmin edilen çeşmenin[156] kitabesi bulunmamaktadır[157]. Günümüzdeki haliyle orijinal bir görünüm yansıtmayan eser, 1994'de, Yusuf Damar adlı kişi tarafından onarılarak suyu, şehir şebekesine bağlatılmıştır. Çeşme üzerinde Yusuf Damar'ın anne ve babasının adları ve Damar Hayratı ibaresi geçmekte olup ilk yapılışına ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır.

Mimari Özellikleri: Çeşmenin 1979'daki halini gösteren fotoğraflardan eserin duvara bağımlı, tek yüzlü çeşmeler grubunda olduğu görülmektedir (Foto. 52). Onarım sonrasında yüksekliği; 2.08 m genişliği 1.52 m, derinliği de 0.30 m'dir (Çizim 12-13).

Orijinal yapıya ait ayna taşı ve her iki yandaki taş konsollar hariç bütün yüzey, fayansla kaplanmıştır. Cephede kaş kemerli bir nişe yer verilmiştir. Su teknesi sonradan eklenmiş ve onun üzeri de fayansla kaplanmıştır. Onarımdan önce kırma çatı olan üst örtü yerine, günümüzde küçük boyutlarda mermer saçak yapılmıştır. Malzeme olarak taş ve tuğla kullanılmıştır. Çeşme günümüzde, faal olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Aslını büyük oranda yitirmiş olan çeşmenin süslemesi yoktur.

[157] İpek vd., s. 325.

3.1.7. Anonim Çeşme

Katalog No: 7

Çizimler: 14-15

Fotoğraf No: 53-54

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Çorum il merkezinde, Kale Mahallesi, İbik Sokak'ta yer almaktadır (Foto. 53).

Tarihçesi: Cephe üzerinde yer alan 0.24 m x 0.15 m ölçülerindeki üç satırlık mermer kitabe, oldukça tahrip olduğundan üzerindeki tarih kısmı okunamamaktadır (Foto. 54). Yapılış tarihi okunamayan çeşmenin nesih kitabesinde şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

وه سکآهوم رابیوهوم

شرآبن تاهورآ....

.....

Okunuşu:

Ve sekâhüm rabbühüm

Şerâben tahûrâ…..

……..

Mimari Özellikleri: Hafif meyilli bir zemin üzerine inşa edilen çeşmenin, yüksekliği 2.46 m, genişliği 1.72 m, derinliği de 0.78 m'dir (Çizim:13). Bir evin beden duvarına bitişik nizamda ve tek yüzlü olarak yapılmıştır (Çizim:14). Cephesinde, üzengi seviyesinde başlayan yuvarlak kemere yer verilmiştir. Oldukça sade olan nişte, sadece su içme tasının bağlandığı kulp göze çapmaktadır. Ayna taşında ise tek bir lüle boşluğuna yer verilmiş ve iki yandan dikey taş bloklarla sınırlandırılmıştır. Su teknesi yol seviyesine kadar inmiş ve iki yanda oturma sekileri bulunmaktadır.

Malzeme olarak çeşmenin ayna taşı ve konsollarında taş, üstte ise tuğla kullanılmış ve üzeri sıvanmıştır. Üstten ahşap saçaklı kiremit çatı ile örtülü olan çeşmenin arkası, bitişiğindeki evin deposu haline getirilmiştir.

Süsleme Özellikleri: Günümüzde aktif olmayan çeşmenin yüzeylerinde, herhangi bir süsleme unsuruna rastlanılmamaktadır.

3.2. İSKİLİP İLÇESİNDE BULUNAN ÇEŞMELER

3.2.1. Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi

Katalog No: 8

Çizimler: 16-17

Fotoğraf No: 55-56

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip İlçesi'nde, Ali Bey Mahallesi, Ali Bey Sokağı'nda yer almaktadır (Foto. 55).

Tarihçesi: Ön cephede sivri kemerin üzerindeki 0.40 m x 0.32 m ölçülerinde nesih hatla yazılmış üç satırlık mermer kitabeye göre Çeşme; H.1228 / M.1813 tarihinde inşa edilmiştir (Foto. 56). Kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

……

وا'زینا اولدو حاجی آبدورراهمان سبب

ماکامین جننت تسین حآلیك-ی راهمان

صنه ۱۲۲۸ / ۱۸۱۳

Okunuşu:

……

Va'zına oldu Hacı Abdurrahman sebeb

Makamın cennet etsin Hâlık-ı Rahman

Sene 1228 / 1813[158].

Kitabesinden de anlaşıldığı gibi, 1813'te Hacı Abdurrahman Ağa tarafından yaptırılan çeşme[159], halk arasında Ali Bey Çeşmesi olarak da bilinmektedir[160].

Mimari Özellikleri: Doğu-batı ekseninde, meyilli bir zemin üzerine inşa edilmiş olan çeşmenin yüksekliği, 2.35 m, genişliği 2.52 m, derinliği de 2.45 m'dir (Çizim 16). Yatay dikdörtgen prizması şeklindeki çeşme tek yüzlü özelliğe sahiptir (Çizim 17). Ön cephede 1.60

[158] İlter, s. 90.
[159] Kılcı, s. 40. Çeşme, ayrıca Veliyüddin Ağa'nın 5 Ağustos 1842 tarihli vakfiyesinde bakım ve tamiri istenen çeşmeler arasında ismi geçmektedir.
[160] Kılcı, s. 40.

m x 1.60 m ölçülerindeki sivri kemerli nişin bulunduğu çerçeve, üzengi taşı hizasından silmeye kadar öne taşırılmıştır. Niş içerisinde iki lüleye yer verilmiş olup bunlar, haznedeki fazla suyun tahliyesi için yapılmıştır[161]. Tek blok halinde yerleştirilmiş ayna taşında ise bir adet musluk bulunmaktadır. Su teknesinin boyu 0.97 m, eni 0.62 m, derinliği de 0.17 m'dir. Cephe üstten silmeyle son bulmaktadır. Üst örtü iki yönden ahşap saçakla çevrelenerek üzeri kiremit kaplamalıdır. Ön cephede düzgün kaliteli kesme taş, su deposunun duvarında ise moloz taş kullanılmıştır. Çeşme günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir.

Süsleme Özellikleri: Süsleme yönünden hayli zayıf olan eserde, sadece üstten silme kuşağa yer verilmiştir.

[161] Kılcı, s. 39.

3.2.2. Sakarya Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 9

Çizimler: 18-19

Fotoğraf No: 57-59

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Sakarya Caddesi'nde yer alan çeşme, Eski Tosya[162] Çeşmesi[163] adı ile de anılmaktadır (Foto. 57).

Tarihçesi: Kitabesinde çeşmeyi yaptıranın adının geçmemesine rağmen eser, Hacı Ali Çeşmesi adıyla bilinmektedir. Kitabesine göre çeşmenin, H.1242 / M.1826 yılına ait olduğu anlaşılmaktadır. Ön cephedeki üçlü kemer dizisinin ortasında yer alan sivri kemer üzerine yerleştirilmiş 0.55 m x 0.40 m ölçülerindeki mermer kitabe, iki sütun üzerine yazılmış beşer satır halindedir (Foto. 58). Sülüs hatlı kitabede, şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

اهل-ی هایرین موکتزاسی اولوپ -- حاسبتن لیلاه ایچین چشمه بینا

مملکتته نادیر ایدی بویله اب -- یوغ ایکن وار یلین باری حودآ

چشملرده مآی جاری چاغلاسون -- لولسیندن ایچ سویو اولور شیفا

بین ایکی یوز کیرك ایکیده هامد اوله -- اولدو ایتمآمی مویسسر-ی بی ریبا

حایر ایله یاد یلسین نوش یلین -- نییتی بیر دوا ساهیب-ی هایرین انجاك

صنه ۱۲۴۲/۱۸۲۶

Okunuşu:

Ehl-i hayrın muktezası olup -- Hasbeten Lillah için çeşme bina

Memlekette nadir idi böyle ab -- Yoğ iken var eyleyen bari Hüdâ

Çeşmelerde mâi cari çağlasun -- lülesinden iç suyu olur şifa

Bin iki yüz kırk ikide hamd ola -- oldu itmâmı müyesser-i bi riya

[162] İlter, s. 91. Kaynakta Sakarya Hacı Ali çeşmesi, "Eski Tosya Çeşmesi" adı ile geçmektedir.

Hayr ile yad eylesin nûş eyleyen -- niyeti bir dua sahib-i hayrın ancak

Sene 1242/1826[164].

Mimari Özellikleri: Doğu-batı ekseninde meyilli bir zemin üzerine inşa edilen çeşmenin, yüksekliği 1.82 m, genişliği 4.46 m, derinliği de 2.00 m' kadardır (Çizim 18) Cephe düzenlenişi bakımından farklı olan çeşme yüzeyi, yan yana üç kemerle bölümlenmiştir (Çizim 19). Yatay dikdörtgen bir alana oturan eser, tek yüzlü ve arka planda yer alan bahçe duvarına dayalıdır.

Yüzeyi belirleyen üçlü kemer, taşa oyularak işlenmiş ve her bir kemerin üzeri silmelerle sonlanmaktadır. Üçlü kemerden ortadaki, diğerlerine nazaran daha büyük ölçüdedir. Bu kemerin çerçevelediği orta niş, 1.82 m x 1.40 m ölçülerinde iken, her iki yandaki daha küçük ölçülerdeki nişler, 1.20 m x 0.64 m'dir.

Orijinalitesi bozulmuş su teknesi, cephe boyunca uzatılmıştır. Ön cephenin gerisinde, 2.00 m derinliğe sahip su haznesi yer almaktadır. Üst örtüde ahşaptan saçak, çeşmeyi üç yönden kuşatmakta olup üzeri kiremitle kaplıdır.

1957 yılında gerçekleştirilen onarım ile günümüzdeki şeklini alan çeşmeye, daha sonraki yıllarda da çeşitli müdahaleler yapılmıştır[165].

Süsleme Özellikleri: Ön cephedeki üçlü kemer formunun kilit taşları üzerine, rozetler işlenmiştir. Bunlardan merkezdeki sivri kemerin kilit taşı üzerinde 0.14 m çapındaki rozet içerisine kabartma şeklinde çiçek motifi işlenmiştir. (Foto. 59). Her iki yanda da içleri boş bırakılmış kabaralara yer verildiği görülmektedir.

[164] Kılcı, s. 41.
[165] Kılcı, s. 41.

3.2.3. Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 10

Çizimler: 20-21

Fotoğraf No: 60-61

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Kaleboğazı yolu Semerciler[166] çarşısındadır (Foto. 60).

Tarihçesi: Sivri kemerli nişin hemen üzerindeki 0.58 m x 0.36 m ölçülerindeki mermer üzerine, iki sütun ve beş satır halinde nesih hatla yazılı kitabede H.1242 / M.1826-27 yıllarında yaptırıldığı yazılıdır (Foto. 61). Kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

اهل-ی هایرین موکتزاسی اولوپ -- هاسبتن لیللاّه ایچین چشمه بینا

مملکتته نادیر ایدی بویله اب -- یوغ ایکن وار یلین بآری حوداَ

چشملرده مآی جاري چاغلاسون -- لولسیندن ایچ سویو اولور شیفا

بین ایکی یوز کیرك ایکیده هامد اوله -- اولدو ایتمآمی مویس-سری بي-ریبا

حایر ایله یاد یلسین نوش یلین -- نییتی بیر دوادیر ساهیب-ی هایرین انجاك

صنه ۱۲۴۲

Okunuşu:

Ehl-i hayrın muktezası olup -- hasbeten Lillâh için çeşme bina

Memlekette nadir idi böyle ab -- yoğ iken var eyleyen bâri Hüdâ

Çeşmelerde mâi carî çağlasun -- lülesinden iç suyu olur şifa

Bin iki yüz kırk ikide hamd ola -- oldu itmâmı müyes-seri bi-riya

Hayr ile yad eylesin nûş eyleyen -- niyeti bir duadır sahib-i hayrın ancak

Sene 1242[167]

[166] İlter, s. 90, Eserde Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi Çeşmesi, Semerciler çeşmesi olarak geçmektedir.
[167] Kılcı, s. 42.

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine kurulmuş olan çeşmenin yüksekliği, 1.80 m, genişliği 1.70 m, derinliği de 2.00 m'dir (Çizim 20). Düşey dikdörtgen prizması şeklindeki tek yüzlü çeşme, bağımsız olarak ele alınmıştır (Çizim 21). Ön cephede yüzeysel sivri kemerli niş içerisinde, üstte iki lüleye, altta da tek musluğa yer verilmiştir. Su teknesi kemer açıklığınca tutulmuş olup kaldırıma gömülü vaziyettedir. Malzeme olarak düzgün kaliteli kesme taş kullanılmıştır. Su haznesine sahip çeşme, günümüzde faaliyetini sürdürmektedir.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede süsleme öğesi bulunmamaktadır.

3.2.4. Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi)

Katalog No: 11

Çizimler: 22-23

Fotoğraf No: 62-64

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Çavuş Mahallesi'nde, Gülalibey Mezarlığı bitişiğinde yer almaktadır (Foto. 62).

Tarihçesi: Ön cephede, üçlü kemerlerin merkezindeki sivri kemer üzerine yerleştirilmiş 0.49 x 0.29 m ebatlarındaki mermer levha üzerine, kabartma halindeki üç satırlık kitabeye göre çeşmenin, "Hacı Ali'nin kardeşi Ahmet Ağa" tarafından H.1256 / M.1839-40 yılında yaptırıldığı yazılıdır (Foto. 63). Sülüs hatlı kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

صاهيب'ول هايرات ول هاسنات

ال-هاج آلى بي'ين كاردشي

آهمد آغا'نين هايراتيدير

صنه ١٢٥٦

Okunuşu:

Sahib ül hayrat v'el hasenat

El-hac Ali Bey'in kardeşi

Ahmet Ağanın hayratıdır

Sene 1256[168].

Mimari Özellikleri: Kuzey-güney doğrultusunda, meyilli bir zemine inşa edilen çeşmenin[169] yüksekliği 2.05 m, genişliği 5.25 m, derinliği de 2.50 m'dir (Çizim 22). Yatay dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü, bağımlı çeşmeler grubundadır (Çizim 23). Ön cephedeki üçlü kemer dizilimi birbirinden bağımsız bir şekilde ele alınmıştır (Foto. 64). Merkezdeki sivri

[168] Kılcı, s. 43.

kemer nişini sınırlayan çerçeve, diğerlerine nazaran daha büyük ölçülerde olup yüksekliği, 2.05 m, genişliği 1.63 m ölçülerindedir. Buradaki ayna taşında üstte iki lüleye, altta tek bir musluğa yer verilmiştir. Her iki yanda daha küçük ölçülerdeki çerçeveler ise 1.18 m yüksekliğinde, 0.75 m genişliğindedir. Bütün nişler, üstten silmeyle son bulmaktadır.

Sonradan yapılmış su teknesi, cephe boyunca uzatılmıştır. Üst kısımda saçak, 1.00 m ileri taşıntılı olup aynı zamanda üstteki konutun da çıkmasını oluşturmaktadır. Ön cephenin arkasında, beşik tonozla örtülü su haznesi bulunmaktadır.

Malzeme olarak kemerlerde düzgün kaliteli kesme taş, diğer kısımlarda ise moloz taş kullanılmıştır. Çeşme, günümüzde faal durumdadır.

Süsleme Özellikleri: Süsleme yönüyle sade olan çeşmede, ön cephedeki üçlü kemerlerin kilit taşları üzerine kabartma şeklinde rozetler işlenmiştir.

3.2.5. Sallilerbaşı Çeşmesi

Katalog No: 12

Çizimler: 24-25

Fotoğraf No: 65-66

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: Çorum'un İskilip ilçesinde Semerciler Çarşısı'nda yer almaktadır (Foto. 65).

Tarihçesi: 1842 tarihli bir vakfiyede[170] onarılacak eserler arasında adının geçmesi sebebiyle 1842 tarihinden önce yaptırıldığı tahmin edilir. Ön cephede sivri kemer üzerine yerleştirilmiş 0.47 m x 0.18 m ölçülerindeki sülüs hatlı kitabede, "*Bir hayra vesile olan onu yapan gibidir"* hadisi ve H.1325 tarihi geçmektedir (Foto. 66). Bu tarih, çeşmenin 1907'lerde onarım gördüğünü göstermektedir[171].

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine, kuzey-güney doğrultusunda oturtulmuş olan çeşmenin[172] yüksekliği, 1.85 m, genişliği 2.50 m, derinliği de 3.42 m'dir (Çizim 24). Yatay dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir (Çizim 25). Ön cephede sivri kemerli nişin bulunduğu çerçeve, hafif dışa taşıntılı vaziyette olup üstten, silmeyle son bulmaktadır. Su teknesinin, boyu 2.50 m, eni 0.65 m, derinliği de 0.40 m kadardır. Arkasında haznesi bulunan çeşmenin üzeri, beton kırma çatı ile örtülü olup ön taraftan 0.93 m kadar ileri taşmış vaziyettedir. Günümüzde suyu akan çeşme, faaldir.

Süsleme Özellikleri: Çeşme üzerinde süsleme olarak sadece silmeden bahsedilebilir.

[170] Kılcı, s. 49. "5 Ağustos 1842 tarihli Veliyüddin Ağa Bin İbrahim vakfiyesinde İskilip'te onarım görecek çeşmeler arasında Demircibaşı Camii altındaki çeşme, adıyla geçmektedir.
[171] Kılcı, s. 49.

3.2.6. Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 13

Çizimler: 26-27

Fotoğraf No: 67-70

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Ali Bey Mahallesi'ndeki çeşme, (Foto. 67) demografik yapının yükselişi sebebiyle, orijinal yeri olan Kadınlar Pazarı'ndan sökülerek eski mezarlığın bitişiğine, Ali Bey Sokağı'na taşınmıştır[173].

Tarihçesi: Çeşmenin tarihini veren 0.56 m. x 0.29 m ölçülerindeki dört satırlık mermer kitabe üzerinde, H.1259 / M.1843 tarihi yazılıdır (Foto. 68). Bu ifadeden çeşmenin Hacı Ali Ağa tarafından eşi "Lebabe Hatun" adına inşa ettirildiği anlaşılmaktadır[174]. Kitabenin hemen altında 0.17 m çapında, kabartma halindeki yarım daire içerisine, onarım tarihi yazılmıştır (Foto. 69). Küçük ebatlardaki bu kitabeye göre çeşme, M.1867'de onarım görmüştür. Alttaki kilit taşı üzerinde bulunan 0.14 m çapındaki rozet içerisinde de "Bismillah" yazılıdır (Foto. 70). Nesih hatla yazılmış dört satırlık asıl kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

صاهيب'ول هايرات و'ل هاسنات پيك ل-هاج آلي

آغانين ايهيا يلديغى چشملردن ايش بو

چشم، زوجسى شريفه لبابه حاتونا

جدييه يلميشتير. روهو ايچين ل-فاتيها

صنه ١٢٥٩

Okunuşu:

Sahib'ül hayrat ve'l hasenat Peyk el-hac Ali

Ağanın ihya eylediği çeşmelerden iş bu

Çeşme, zevcesi Şerife Lebabe Hatuna

[173] İlter, s. 95.
[174] Kılcı, s. 45.

Hediye eylemiştir. Rûhu için el-Fatiha.

Sene 1259[175].

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemine kuzey-güney doğrultusunda konuşlandırılan eser, günümüzde arka planda yer alan bahçe duvarına dayalıdır (Çizim 26). Dikdörtgen prizmal biçimindeki çeşmenin ön cephe yüksekliği, 2.50 m, genişliği 3.55 m, derinliği de 3.00 m'dir (Çizim 27). Merkezde düzgün kaliteli kesme taşla yapılmış sivri kemerli niş bölümü, hafif dışa taşıntılı vaziyette olup bu alan 2.20 m x 1.83 m ölçülerindedir. Ayna taşında tek bir musluğa, nişte de iki adet lüleye yer verilmiştir. Su teknesinin boyu, 0.97 m, eni 0.53 m, derinliği de 0.20 m'dir. Cephe, bir silmeyle son bulmaktadır. Ahşap saçak, yapıyı dört yönden kuşatmakta olup üstten kiremitle kaplıdır. Suyu akan çeşme, günümüzde faal olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Süsleme yönüyle zayıf olan eserde, sivri kemerin kilit taşında rozete yer verilmiş olup üstte de silme ile sınırlandırılmıştır.

[175] Kılcı, s. 45.

3.2.7. Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 14

Çizimler: 28-29

Fotoğraf No: 71-74

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Yanıklar Sokağı'nda yer almaktadır (Foto. 71).

Tarihçesi: Eserin yazıtına göre, Hacı Ali Ağa tarafından ortağı Ağa zade Veli Ağa adına H.1259 / M.1843'de inşa edilmiştir[176]. Sivri kemer üzerindeki dört satırlık nesih hatla yazılmış mermer kitabede, şu ifadeler geçmektedir (Foto. 72):

Metin:

صاهيب-ول-هايرات و'ل-هاسنات، پيك حاجى آلي

آغانين ايهيا يلديغى چشملردن شريكى

آغا زاده ل-هاج ولى اغايا هدييه يلميشتير

روهو ايچين ليلاّه'يل-فاتيها، صنه ١٢٥٩

Okunuşu:

Sahib-ül-hayrat ve'l-hasenat, Peyk Hacı Ali

Ağanın ihya eylediği çeşmelerden şeriki

Ağa zade el-hac Veli ağaya hediye eylemiştir.

Ruhu için lillâh'il-Fatiha, Sene 1259[177]

Mimari Özellikleri: Kuzey-güney istikametinde, meyilli bir zemin üzerine yerleştirilmiş olan çeşmenin[178] yüksekliği 2.10 m, genişliği 3.60 m, derinliği de 2.30 m'dir (Çizim 28). Düşey dikdörtgen prizması şeklinde çeşme, tek yüzlü ve bağımsız şekilde inşa edilmiştir (Çizim 29). Sivri kemerin bulunduğu yüzey, öne taşıntılı olup nişte iki adet lüleye, ayna taşında ise tek bir musluğa yer verilmiştir (Foto. 73). Öne taşıntılı alan, üstten silme ile son bulmaktadır. Su

[176] Kılcı, s. 43.
[177] Kılcı, s. 43.

teknesi sonradan yenilenerek cephe boyunca uzatılmıştır. Üstten, 1.00 m eninde beton saçak bulunmaktadır.

Deponun batı duvarında 1.10 m x 0.80 m ölçülerinde sivri kemerli bir niş bulunmaktadır (Foto. 74). Kaynaklara göre, çeşme cephesinde üçlü kemer diziliminin bulunduğu ve bunlardan birinin kaybolduğu, birinin de batı kanadına yerleştirildiği yazılıdır[179]. Malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Günümüzde suyu akan çeşme, faal olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Süsleme yönünden oldukça sade olan çeşmede, sivri kemerin kilit taşı üzerine altı kollu yıldız motifi işlenmiştir.

[179] Kılcı, s. 42.

3.2.8. Temenne Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 15

Çizimler: 30-31

Fotoğraf No: 75-76

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Kandıralı Sokak, Temenna Camisi karşısında yer almaktadır (Foto. 75).

Tarihçesi: Sivri kemer üzerine yerleştirilmiş 0.56 m x 0.30 m ölçülerindeki mermer kitabeye göre, H.1266 / M.1849 yılında Hacı Ali Ağa'nın emriyle diğer eşi "Nazende Fatma Kadın" adına inşa ettirilmiştir[180]. Nesih hatla yazılmış üç satırlık kitabede şu ifadeler geçmektedir (Foto. 76).

Metin:

صاهيب'ول-هايرات پيك ل هاج آلى آغا زوجي

نازنده فاتما كادين ايچين

بنشآ ديلديغى چشمه واى لزيزدير. نوش دين. صنه ١٢٦٦

Okunuşu:

Sahib'ül-hayrat Peyk el hac Ali Ağa zevci

Nazende Fatma Kadın için

İnşâ edildiği çeşme mai lezizdir. Nûş edin. Sene 1266[181]

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine doğu-batı ekseninde yerleştirilmiş çeşmenin yüksekliği 2.10 m, genişliği 1.80 m ölçülerindedir (Çizim 30). Düşey dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü bir duvar çeşmesi niteliğindedir (Çizim 31). Cephede sivri kemerli nişe yer verilmiş olup burada iki lüleye, ayna taşında da tek bir musluğa yer verilmiştir. Su teknesinin boyu 2.50 m, eni 0.88 m, derinliği de 0.41 m'dir. Cephe üstten silmeyle son bulmaktadır. Düzgün kaliteli kesme taşla yapılan çeşme, su hazneli ve suyu akar vaziyettedir.

[180] Kılcı, s. 48.
[181] Kılcı, s. 48.

Süsleme Özellikleri: Süsleme unsuru olarak sadece kilit taşında 0.15 m çapında rozet, içerisine yapılmış, kabartma şeklinde altı kollu yıldız motifi işlenmiştir.

3.2.9. Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 16

Çizimler: 32-33

Fotoğraf No: 77-79

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Kayadibi Mahallesi'nde yer almaktadır (Foto. 77).

Tarihçesi: Çeşmenin[182] üst örtüsünde yer alan 0.65 m x 0.40 m ölçülerindeki iki sütun ve dörder satır halindeki mermer kitabeye göre, H.1283 / M.1866 yılında inşa edilmiştir (Foto. 78). Çeşme 1977'de belediye tarafından onarılmış ve kitabesi sivri kemerli nişin hemen üzerinde iken saçağın üstüne konulmuştur[183] (Foto. 79). Rika hatla yazılı kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

چشم-ی هایآتی توفیکی ایلاٰه -- مویسسر یلدی ل-هامدولیلاه

حایر-هالف کیلدی ال-حاج آلی -- غیتتی بوردان ل-هوکمی لیلاه

یچیلدیکچه هرکس اب-ی زولالی -- وکونوسون روهونا فاتیها لیلاه

حاککی تاریهییله پور پیمانسی -- کاندیریر اتسانین فی سبیلي'للاه

فی سنه ۱۲۸۳

Okunuşu:

Çeşme-i hayâtı tevfikı ilâh -- Müyesser eyledi el-hamdülillah

Hayr-halef kıldı El-Hac Ali -- Gitti burdan el-hükmi lillah

İçildikçe herkes ab-ı zülali -- Okunusun ruhuna Fatiha lillah

Hakkı tarihiyle pür peymanesi -- Kandırır atsanın fi sebili'llah

Fi sene 1283[184]

[183] Kılcı, s. 48.
[184] İlter, s. 98.

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen çeşmenin, günümüzdeki haliyle yüksekliği 1.80 m, genişliği 1.90 m, derinliği de 1.10 m'dir (Çizim 32). Çeşme yatay dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü ve bağımsız olarak inşa edilmiştir (Çizim 33). Sivri kemerli nişte iki lüleye, ayna taşında solda lüle sağda ise tek bir musluğa yer verilmiştir. Su teknesi sonradan yenilenmiş olup iki bölüm halindedir. Bunlardan soldaki, muhtemelen hayvanlar için yalak niteliğinde yapılmıştır. Cephe en üstten bir silme ile son bulur ve üzeri düz dam şeklinde örtülüdür. Malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Su hazneli çeşme, günümüzde faal olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Süsleme yönünden sade olan çeşmede üstten silmeye yer verilmiştir.

3.2.10. Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 17

Çizimler: 34-35

Fotoğraf No: 80-85

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Çatlakdere Sokağı'nda yer almaktadır (Foto. 80).

Tarihçesi: Çeşmede üç adet kitabe bulunmaktadır. Bunlardan sivri kemer üzerine yerleştirilmiş, 0.50 m x 0.40 m ölçülerinde, talik hatla yazılmış, dört satırlık mermer kitabede şu ifadeler geçmektedir (Foto. 81):

Metin:

بي-هامد-يلاه اولماز ايكن چشمنين ايجرا سويو

صابيره حانيم كندى واكفيندان نيسيف ماسورايي

يففت-ى بير ايله جاري يلدى اول هاليساتي

موش ايدن اتشانه اولا جوهرى سيدك-و هايات ١٢٨٣

Okunuşu:

Bi-hamd-illah olmaz iken çeşmenin icra suyu

Sabire Hanım kendi vakfından nısıf masurayı

İffet-i bir ile carî eyledi ol halisatı

Müş iden atşane ola cevheri sıdk-u hayat 1283[185]

Hacı Ali Ağa'nın XIX. yy'ın ortalarında yaptırdığı çeşme, 1866-67 tarihinde "Sabire Hanım" tarafından onartılarak tekrardan kullanıma açılmıştır[186].

Sivri kemerin sağında ve solunda iki ayrı kitabeye yer verilmiştir. Bunlardan soldaki, 0.52 m x 0.14 m ölçülerinde olup nesih hatla yazılmıştır (Foto. 82). İki satırlık mermer kitabede şu ifadeler geçmektedir:

[185] Kılcı, s. 46.
[186] Kılcı, s. 46.

Soldaki kitabe metni:

لآ ىلاهه ىلاللاه موهاممد راسولوللاه

طامير-ى سانى موهاررم سنه ١٣٠٣

Soldaki kitabe okunuşu:

Lâ İlahe İllallah Muhammed Rasulullah

Tamir-i sani Muharrem sene 1303[187]

Sivri kemerin sağ tarafında yer alan 0.55 m x 0.13 m ölçülerindeki nesih hatla yazılmış iki satırlık mermer kitabede de şu ifadeler geçmektedir (Foto. 83):

Sağdaki kitabe metni:

لآ هاوله ولآ كوته ايلاّ بيلاّه'يل-ازيم لي-سنه ١٣٠١

يا حافيز يا آلاه املهو كوستانتينييه شرف حاليم

Sağdaki kitabe okunuşu:

Lâ havle velâ kuvvete illâ billâh'il-azîm li-seneh 1301

Ya Hafiz Ya Allah amelehu Kostantiniye Şeref Halim[188]

Sağdaki bu kitabeden de H. 1301, M. 1883-84 yıllarında, İstanbullu bir usta tarafından onarım gördüğü yazılıdır[189].

Mimari Özellikleri: Meyilli bir arazi üzerine kuzey-güney istikametinde yerleştirilmiş çeşmenin, yüksekliği 2.47 m, genişliği 3.83 m, derinliği de 3.66 m'dir (Çizim 34). Yatay dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü ve duvara bağımlı şekilde inşa edilmiştir (Çizim 35). Sivri kemerli nişin bulunduğu yüzey, hafif öne taşıntılı olup buraya iki adet lüle yerleştirilmiştir (Foto. 84). Ayna taşında ise akar vaziyetteki tek bir musluğa yer verilmiştir. Sonradan yenilenen su teknesi, cephe boyunca uzatılmış olup eni 0.58 m derinliği 0.60 m ölçülerindedir. Hemen arkasında su haznesi bulunan çeşmenin üzeri, düz dam şeklindedir. Beton saçak, 1.27 m ileri taşıntılıdır.

Düzgün kaliteli kesme taştan yapılmış olan eserde, orta eksende sivri kemerli bölümün her iki yanındaki yüzeyler sıvanarak üzerleri boyanmıştır. Çeşme, günümüzde faal olarak kullanılmaktadır.

[187] Kılcı, s. 46.
[188] Kılcı, s. 46.
[189] Kılcı, s. 46.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede kemer alınlığına yerleştirilmiş kabartma şeklindeki ibrik motifi işlenmiştir. Bu ibriğin içerisine de "Maşallah" yazılmıştır (Foto. 85). Kilit taşı noktasında 0.14 m çapındaki rozet içerisine altı kollu yıldız kabartması işlenmiştir. Çeşmenin en üst kısmı ise silme ile son bulmaktadır.

3.2.11. Aşağı Taslı Çeşmesi

Katalog No: 18

Çizimler: 36-37

Fotoğraf No: 86

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Hacı Mürsel Camii karşısında yer almaktadır (Foto. 86).

Tarihçesi: Kitabesi bulunmayan çeşmenin, İskilip eski eserler listesine göre 1867 senesinde inşa edildiği yazılıdır[190].

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine doğu-batı istikametinde yerleştirilmiş çeşme, orijinalliğini kaybederek günümüze ulaşmıştır[191]. Ön cephede taşla örülü yüzeyin yüksekliği 1.40 m, genişliği 5.83 m, derinliği de 0.63 m'dir (Çizim 36-37). Bu alanda iki adet musluğa ve depodaki fazla suyun tahliyesi için lülelere yer verilmiştir. Taşla örülü yüzey, silme ile son bulmakta olup buranın üzerinde 0.92 m yüksekliğindeki alan sıvanarak boyanmıştır. Burada muhtemelen onarımı işaret eden 1974 tarihi yazılıdır. Su teknesi, cephe boyunca uzatılmış, eni 0.90 m, derinliği 0.33 m ölçülerindedir.

Sıvalı bölümün üzerinde 0.77 metrelik uzantı, çeşmenin saçağını üstteki konutunda çıkmasını oluşturmaktadır. Günümüzde suyu akar vaziyette olan eser, faal olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşme üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

[190] Kılcı, s. 52.
[191] Kılcı, s. 52.

3.2.12. Mutaflar Camii (Aksu) Çeşmesi

Katalog No: 19

Çizimler: 38-39

Fotoğraf No: 87-90

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Aksu Sokak'ta, Mutaflar Camii karşısında yer almaktadır (Foto. 87).

Tarihçesi: Çeşmenin üzerindeki kitabe günümüze ulaşamamıştır. Sökülen kitabe yerine, daha sonraki süreçte, soldaki sivri kemerin kilit taşında bulunan 0.17 m çapındaki rozet içerisine "Maşallah" ve hemen altına da H.1284 / M.1867 tarihi yazılmıştır[192](Foto. 88).

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zeminde yol kenarına yerleştirilen çeşme, kuzey-güney doğrultusunda inşa edilmiştir. Çeşme cephesinin yüksekliği 2.16 m, genişliği 4.16 m'dir (Çizim 38). Yatay dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü ve bağımlı çeşmeler grubundaki eserin cephesinde ikili sivri kemerli nişe yer verilmiştir (Çizim 39). Bunlardan soldakinin kemer açıklığı 1.15 m iken, sağdaki 0.87 metredir. Her iki ayna taşı da oldukça sade olup birer musluğa yer verilmiştir. Su teknesinin boyu 3.72 m, eni 0.60 m, derinliği de 0.50 m ölçülerinde ve üç bölüm halindedir. Hemen solunda muhtemelen hayvanlar için bir yalak yapılmıştır. Cephe, üstten bir silme ile son bulmaktadır. Kesme taştan yapılmış olan çeşme, günümüzde faal haldedir.

Süsleme Özellikleri: Ön cephede yer alan ikili kemerden sol taraftakinin her iki yanına kabartma olarak 0.30 m çapında geometrik rozetler işlenmiştir (Foto. 89-90).

[192] İlter, s. 99.

3.2.13. Temenne Deveci Çeşmesi

Katalog No: 20

Çizimler: 40-41

Fotoğraf No: 91-93

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Sakarya Caddesi üzerindeki Temenne Camii altında yer almaktadır (Foto. 91).

Tarihçesi: Çeşmenin bozulmuş vaziyetteki 0.50 m x 0.30 m ölçülerinde, sülüs hatla yazılmış üç satırlık mermer kitabesine göre "Ahmed Efendi" adlı bir kişi tarafından H.1310 / M.1892[193] tarihinde onarımı gerçekleştirilmiştir[194](Foto. 92). Kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

اهل-ی هایرین موکتزآسی هاسبتن لیلاه چشم-ی بینا

نوش ایدن بولسونلار شیفآ-ی زمزم-ی آب-ی زولآل

پور ایمان باهش آهمد افندی تدی تا'میر بییزنیلاّه

فی صنه ۱۳۱۰ وه فی سنه ۱۳۱۱

Okunuşu:

Ehl-i hayrın muktezâsı hasbeten lillah çeşme-i bina

Nûş iden bulsunlar şifâ-i zemzem-i âb-ı zülâl

Pûr iman bahş Ahmed Efendi etdi ta'mir biiznillâh

Fi Sene 1310 ve fi sene 1311[195]

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine doğu-batı ekseninde yerleştirilen çeşmenin yüksekliği 1.73 m, genişliği 3.08 m, derinliği de 2.75 m'dir (Çizim 40). Yatay dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü ve bağımsız olarak inşa edilmiş olan çeşmenin sivri kemerli nişinin bulunduğu yüzey, hafif öne taşıntılı vaziyettedir (Çizim 41). Sivri kemerli nişte üstten

[193] İlter, s. 99. Eserde çeşmenin M. 1892 yılında yaptırıldığı iddia edilmektedir.
[194] Kılcı, s. 50.
[195] Kılcı, s. 50.

iki lüleye altta ise tek bir musluğa yer verilmiştir. Cephe üstten silmeyle son bulmaktadır. Sonradan yenilenen su teknesi, cephe boyunca uzatılmış, eni 0.80 m, derinliği 0.40 m ölçülerindedir. Üstten kırma çatı ile örtülü çeşmede, 1.45 m öne taşıntı yapan ahşap bir saçak yapılmıştır. Su haznesi bulunan eser, günümüzde faal olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Süsleme yönünden oldukça sade olan çeşmede, sivri kemerin kilit taşı üzerinde 0.13 m çapındaki rozete, altı kollu yıldız kabartması işlenmiştir (Foto. 93).

3.2.14. Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 21

Çizimler: 42-43

Fotoğraf No: 94-100

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Cafergazi Camii yanında yer almaktadır (Foto. 94).

Tarihçesi: Yan yana bulunan iki çeşmeden sol taraftakinin üzerinde, 0.30 m x 0.20 m ölçülerinde sülüs hatla yazılmış beş satırlık mermer kitabeye göre H.1334[196]/ M.1915-16 yılında yapıldığı yazılıdır[197]. Kitabede şu ifadeler geçmektedir (Foto. 95):

Soldaki kitabe metni:

صاحيبو'ل-هايرآت

ول'-هاسنآت پيك حاجى آلى كريمسي

آيشه شآهنده هانيم'ين روهونا فاتيها

موهاررم'ول-هارام سنه ١٢٣٤

Soldaki kitabe okunuşu:

Sâhibü'l-hayrât

vel'-hasenât Peyk Hacı Ali kerimesi

Aişe Şâhende hanım'ın ruhuna Fatiha

Muharrem'ül-haram sene 1234[198]

Sağ tarafta yer alan çeşme, daha eski tarihli bir yapıdır (Foto. 96). Fakat üzerindeki onarım kitabesi olduğu için çeşmenin ilk yapım tarihi bilinmemektedir. 0.36 m x 0.31 m ölçülerinde sülüs hatla yazılmış dört satırlık mermer kitabede şu ifadeler geçmektedir (Foto. 97):

[196] İlter s. 100. Kaynakta, Cafergazi çeşmesinin yapım tarihi olarak H.1234 tarihi verilmiştir.
[197] Kılcı, s. 47.
[198] Kılcı, s. 47.

Sağdaki kitabe metni:

اهل-ى هايرآت تديلر تاميره هيممت كات كات

حاكك'ا شوكور-ولسون، رسولونه هازارآن سالاوآت

ضفى اتشا نى'مت-ى راببى'ل-مننآن آب-ي-هايآت

حمآنآ لوتف-ى حاك'لا اكدى چشم-ي-مآ'ي'ل-هايآت، مابيسى سنه ١٣١٥

فى موهارررم صنه ١٣١٧

Sağdaki kitabe okunuşu:

Ehl-i hayrât etdiler tamire himmet kat kat

Hakk'a şükür-olsun, Resûlüne hazârân salavât.

Defi atşa ni'met-i Rabbi'l-Mennân âb-i-hayât

Hemânâ lûtf-i Hak'la akdı Çeşme-i-mâ'i'l-hayât, Mayısı sene 1315

Fi Muharrem Sene 1317[199]

Bu kitabeye göre çeşme 1897-99 yıllarında onarım görmüştür. Ayrıca iki çeşmeyi birbirinden ayıran duvar üzerinde ise Aişe Şâhende Hanım'ın ölümünün ardından bir dua kitabesi yerleştirilmiştir[200](Foto. 98).

Mimari Özellikleri: Kuzey-güney doğrultusunda, meyilli bir zemin üzerine yerleştirilmiş olan çeşmelerden daha erken tarihli ve daha büyük ölçülerde yapılmış olanı, 5.25 m yüksekliğinde 6.60 m genişliğindedir (Çizim 42-43). Cephede altı adet lüleye yer verilmiş, dört tane de küçük ebatlarda nişler açılmıştır. Su teknesi, cephe boyunca uzatılmış, eni 0.80 m, derinliği 0.40 m ölçülerindedir. Çeşme, üstten silme ile son bulmaktadır.

Sol tarafta daha küçük ölçülerdeki çeşmenin yüksekliği 1.10 m, genişliği 1.60 m, derinliği de 0.90 m'dir (Foto. 99), (Çizim:42-43). Her iki çeşme de yatay dikdörtgen prizması şeklinde ve tek yüzlü olarak değerlendirilmiştir. Ayna taşında tek bir musluk bulunmaktadır. Sonradan yenilenmiş su teknesi, cephe boyunca uzatılmış olup eni 0.63 m, derinliği 0.40 m ölçülerindedir. İki çeşme de ortak su haznesinden faydalanmaktadır. Üst örtüde ileri taşıntı yapan ahşap saçağın üzeri, kiremitle kaplıdır. Çeşmelerin eski fotoğraflarına bakıldığında iki

[199] İlter, s. 101.
[200] Kılcı, s. 47.

çeşmenin de ileriye taşıntı yapmış ahşap bir saçak ve üzeri kiremit kaplı ortak bir çatıya sahip olduğu görülmektedir (Foto. 100). Sonradan sağdaki çeşme üzerine imam evi yapılmıştır[201].

Süsleme Özellikleri: Çeşmeler üzerinde, herhangi bir süsleme unsuru yoktur.

[201] İlter, s. 100.

3.2.15. Sıtma Pınarı Çeşmesi

Katalog No: 22

Çizimler: 44-45

Fotoğraf No: 101-105

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Tosya Caddesi, Sıtma Pınarı mevkiinde yer almaktadır (Foto. 101).

Tarihçesi: Cephedeki ikili sivri kemer diziliminin ortasına yerleştirilmiş 0.58 m x 0.38 m ölçülerindeki kitabede, "Maşallah" yazısı bulunmakta, bu bölümün sağında ve alt kısmında yazı şeritleri yer almaktadır (Foto. 102). Oldukça bozulmuş vaziyette günümüze ulaşan kitabe, tam olarak okunamamaktadır. Kitabede, çeşmenin "Osmancıklı İbrahim" adında bir hayırsever tarafından H.1334 / M.1915-16 yıllarında inşa edildiği yazılıdır[202]. Nesih hatlı kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

وسمانجیکلی ..... اوغلو ابراهیم سنه ۱۳۳۴

Okunuşu:

Osmancıklı ..... oğlu İbrahim. sene 1334[203]

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemine, doğu-batı ekseninde yerleştirilen çeşmenin yüksekliği 1.87 m, genişliği 4.00 m, derinliği de 0.93 m'dir (Çizim 44). Yatay dikdörtgen prizması şeklindeki çeşmenin cephesinde ikili kemer dizilimine yer verilmiş ve bağımsız olarak inşa edilmiştir (Çizim 45). Farklı ölçülerdeki ikili kemerlerden soldaki, 1.52 m kemer açıklığına sahip iken, sol taraftakinin kemer açıklığı 1.28 metredir. Her iki kemer, ortada bir konsol üzerine oturmaktadır. Ayrıca her iki yanda da yarım konsollara yer verilmiştir. Su teknesi cephe boyunca uzatılmış ve yanındaki çamaşır yıkama yeri olan kapalı mekanın cephesi boyunca birleştirilerek "L" biçiminde bir yalak oluşturulmuştur. Üst örtü, sonradan düz dam şekline dönüştürülmüştür. Malzeme olarak kesme taş kullanılan çeşmede, bozulan yerler, biçimsiz taşlarla sağlamlaştırılmıştır. Çeşmenin arkası ve ön cephesinde bazı yerler sıvayla kaplanmıştır.

[202] Kılcı, s. 51.
[203] Kılcı, s. 51.

Günümüzde faal olarak kullanılan çeşmenin bitişiğinde, çamaşır yıkama yeri olarak bir de yunak bulunmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Süsleme olarak, her iki sivri kemerin kilit taşı noktalarında, rozetlere yer verilmiştir. Bu rozetlerden, soldaki 0.12 m çapında olup üzerine kabartma şeklinde on iki kollu yıldızvari bir motif işlenmiştir (Foto. 103). Sağdaki 0.11 m çapındaki rozetin içerisi boş vaziyettedir. Fakat sağdaki kilit taşı üzerinde, sağlı sollu altı kollu rozet çiçeklerine yer verilmiştir (Foto. 104). Ayrıca cephede iki kemerin birleştiği konsol üzerinde, çiçek kabartmalı rozet bulunmaktadır (Foto. 105).

3.2.16. Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 23

Çizimler: 46-47

Fotoğraf No: 106-108

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Çavuş Sokak'ta yer almaktadır (Foto. 106).

Tarihçesi: Çeşme üzerine yerleştirilmiş 0.38 m x 0.28 m ölçülerindeki nesih hatla yazılmış dört satırlık mermer kitabe, onarım tarihini vermektedir (Foto. 107). Kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

حایرآت-هلی تتیلر تامیره هیمت کات کات

حاکك'ا شوکر-ولسون رسولو'نه هازاران سالاوآت

بو چشمدن نوش ده بمآمین اشکینا مو'مینات

في ۱ صافر سن-ی حیجری ۱۳۱۸ . فی ۵ مایيس صن-ی روم ۱۳۱۶

Okunuşu:

Hayrât-ehli ettiler tamire himmet kat kat

Hakk'a şükr-olsun Resûlü'ne hazaran salavât

Bu çeşmeden nûş ede İmâmeyn aşkına mü'minat

Fî 1 Safer sene-i Hicri 1318. Fi 5 Mayıs Sene-i Rûm 1316[204]

Kitabeye göre H.1318 / M.1900 yılında onarımı yapılan çeşmenin, XIX. yy'ın başlarında veya ortalarında yaptırılabileceği düşünülmektedir[205].

Mimari Özellikleri: İlk haliyle, deposu bir eve gömülü vaziyette iken, yol çalışmaları sebebiyle yeri değiştirilerek şu anki yerine taşınmıştır (Foto. 108). Orijinalde cephede, beşli kemer dizilimi varken günümüzde bu sayı ikiye düşmüştür[206].

[204] İlter, s. 96.
[205] İlter, s. 96.

Hafif meyilli bir zemin üzerinde, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilen çeşmenin yüksekliği 1.25 m, genişliği 2.28 m, derinliği de 0.60 m'dir (Çizim 46). Yatay dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü ve duvara bağımlı bir çeşmedir (Çizim 47). Sivri kemerli nişlerde birer adet musluğa yer verilmiştir. Cephe boyunca uzatılmış su teknesinin eni 0.50 m, derinliği 0.63 m ölçülerindedir. Cephe, üstten bir silmeyle son bulmaktadır. Üst örtüye sonradan ahşaptan saçak yapılmıştır. Çeşme günümüzde, faaldir.

Süsleme Özellikleri: Oldukça sade olan çeşmede süsleme öğesi bulunmamaktadır.

[206] Kılcı, s. 54.

3.2.17. İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi

Katalog No: 24

Çizimler: 48-49

Fotoğraf No: 109-110

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Sakarya Caddesi, İyci Sokak'ta yer almaktadır (Foto. 109).

Tarihçesi: Üzerinde kitabesi bulunmayan çeşme, cephe düzeni bakımından XIX. yy'ın ilk yarısına tarihlendirilmektedir[207].

Mimari Özellikleri: Oldukça meyilli bir zemin üzerine inşa edilmiş olan çeşmenin yüksekliği 1.95 m, genişliği 3.93 m, derinliği de 5.00 m'dir (Çizim 48). Yatay dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü ve bir duvar çeşmesidir (Çizim 49). Merkezdeki üçlü kemer uygulamasından ortadaki sivri kemerli niş, 1.97 m x 1.46 m ölçülerindedir. Buradaki nişte iki adet lüleye, ayna taşında da tek bir musluğa yer verilmiştir. Her iki yandaki sivri kemerli nişler ise 1.03 m x 0.66 m ölçülerinde olup bu kısımdaki lüleler günümüze ulaşamamıştır. Bu üç nişte üstten bir silme ile son bulmaktadır (Foto. 110). Yenilenen su teknesi, cephe boyunca uzatılmış, eni 0.80 m, derinliği 0.64 m kadardır. Üstte kiremit kaplamalı ahşap saçak 1.00 m ileri taşıntı yapmış vaziyettedir. Su haznesi bulunan çeşme, günümüzde faal olarak kullanılmaktadır. Malzeme olarak kemerlerde düzgün kesme taş, yanlarda ise moloz taş kullanılmıştır.

Süsleme Özellikleri: Süsleme unsuru olarak kemerlerin kilit taşı noktalarında rozetlere yer verilmiştir.

[207] İlter, s. 93.

3.2.18. Mutaflar Yukarı Çeşme

Katalog No: 25

Çizimler: 50-51

Fotoğraf No: 111-112

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde Mutaflar Sokak'ta yer almaktadır (Foto. 111)

Tarihçesi: Kitabesi olmayan çeşme, XIX. yy'ın ikinci yarısına tarihlendirilmektedir[208].

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine, doğu-batı ekseninde inşa edilmiş olan çeşme, bir evin duvarıyla bütünleşmiş vaziyettedir. Eserin yüksekliği 2.24 m, genişliği 2.06 m, derinliği de 4.40 m'dir (Çizim 50). Düşey dikdörtgen prizması şeklinde ve tek yüzlü çeşmenin sivri kemerli nişinde, üstten iki adet lüleye, altta ise tek bir musluğa yer verilmiştir (Çizim 51). Oldukça bozulmuş vaziyetteki su teknesinin boyu 1.60 m, eni 0.50 m ve derinliği de 0.23 m ölçülerindedir. Bu kısmın sol tarafında, çamaşır yıkayan kadınların teknelerini koyması için daha yüksek ve sağır bir şekilde yapılmış seki bulunmaktaydı. Fakat bu bölüm günümüzde yıkılmış ve bulunduğu yere elektrik direği dikilmiştir[209] (Foto. 112). Cephe üstten, bir silmeyle son bulmaktadır. Su hazneli çeşme, günümüzde faal olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Cepheyi üstten çevreleyen silme dışında, herhangi bir süs unsuru bulunmamaktadır.

[208] İlter, s. 99.
[209] İlter, s. 99.

3.2.19. Yukarı Taslı Çeşmesi

Katalog No: 26

Çizimler: 52-53

Fotoğraf No: 113

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip ilçesinde, Oymak Mahallesi'nde yer almaktadır (Foto. 113).

Tarihçesi: Çeşme üzerinde, kitabe bulunmamaktadır. Fakat İskilip'teki Eski Eserler listesinde 35. sıradaki Yukarı Taslı Çeşmesi'nin H.1283 / M.1866 tarihinde onarıldığı yazılıdır[210].

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş olan çeşmenin orijinalitesi sola doğru uzatılarak bozulmuştur. Günümüzdeki haliyle, yüksekliği 1.90 m ve genişliği 8.20 m ölçülerindedir (Çizim 52). Ön cephe tamamen fayansla kaplanmış ve burada iki adet musluk ile beş adet lüleye yer verilmiştir (Çizim 53). Cephe boyunca uzatılmış su teknesinin eni 0.95 m ve derinliği 0.60 m ölçülerindedir. Üzeri, düz dam şeklindeki çeşmenin sağ kısmı, 1.40 m ileri taşıntı yapan ahşap saçaklı olup üzeri, kiremitle örtülü ve burada su haznesi bulunan çeşme, günümüzde faaldir.

Süsleme Özellikleri: Eser üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

[210] Kılcı, s. 58.

3.2.20. Şerbetli Pınar Çeşmesi

Katalog No: 27

Çizimler: 54-55

Fotoğraf No: 114-116

İnceleme Tarihi: 09.12.2016

Yeri: İskilip'te, şehir merkezinin dışında, Kuruçay civarında yer almaktadır (Foto. 114).

Tarihçesi: Üzerinde kitabesi bulunmayan çeşmenin inşa tarihi tam olarak bilinememektedir.

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine, kuzey-güney doğrultusunda yerleştirilmiş çeşmenin yüksekliği 1.50 m, genişliği 4.24 m, derinliği de 4.20 m ölçülerindedir (Çizim 54). Düşey dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü ve bağımsız olarak ele alınmıştır (Çizim 55). Öne taşırılmış yüzeyde, 2.00 m genişlikte yuvarlak kemer bulunmaktadır (Foto. 115). Ayna taşında iki adet lüleye, kemer alınlığında ise küçük bir niş halindeki taslık yuvasına yer verilmiştir. Su teknesi sonradan yenilenmiş olup iki bölüm halinde ve cepheden uzun tutulmuştur. Su haznesi bulunan çeşme, günümüzde faal olarak kullanılmaktadır. Malzeme olarak, cephe moloz taşla yapılmış iken, ön plandaki nişte, düzgün kaliteli kesme taş kullanılmıştır.

Üst tarafta, ahşaptan korkulukları ve oturma sekileri olan bir dinlenme mekanı bulunmaktadır. Bu kısmın üzeri kiremitle kaplanmış bir kırma çatı ile örtülüdür (Foto. 116).

Süsleme Özellikleri: Oldukça sade bir mimariye sahip olan çeşmede süslemeye yönelik unsur bulunmamaktadır.

3.3. OSMANCIK İLÇESİNDE BULUNAN ÇEŞMELER

3.3.1. Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I

Katalog No: 28

Çizimler: 56-57

Fotoğraf No: 117-119

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Osmancık ilçesi, Ulu Camii Mahallesi'nde, caminin hemen karşısında yer almaktadır (Foto. 117).

Tarihçesi: Osmancık'lı olan ve devrin önemli sadrazamlarından Baltacı Mehmet Paşa, XVIII. yy.'ın başlarında yöreye borularla su getirtmiş ve bu suları, ilçede yaptırdığı dört çeşmeye bağlatmıştır[211]. Baltacı Mehmet Paşa'nın H.1117 / M.1705 yıllarında yaptırmış olduğu çeşmeler, onun I. Sadrazamlık dönemine denk gelmektedir. Bu çeşmelerin, "dört halife" adına yaptırdığı bilinmektedir. Bunlar 1940'lı yıllara kadar halkın kullanmış olduğu başlıca su kaynaklarıydı.[212].

Bu çeşmelerden üçü günümüze ulaşabilmiştir. Bunlardan ilki, ölçüleri ve sağlamlığıyla dikkat çeken Ulu Camii karşındaki çeşme (Foto. 117), bir diğeri, Şeyh Hasan Camii'nin kuzeyindeki çeşme olup günümüzdeki haliyle aslını yansıtmamaktadır (Foto. 121). Tamamen yenilenen çeşmenin kitabesi de adı geçen caminin şadırvanına yerleştirilmiştir (Foto. 122).

Mehmet Akif Ersoy Caddesi üzerinde inşa edilen üçüncü çeşme, ölçüleri bakımından küçük boyutlarda olup kitabesi bulunmamaktadır[213](Foto. 120).

Çeşmelerden günümüze ulaşamayan ise Kale kapısı mevkii Koyunbaba Köprüsü'nün yanında olan idi. Ancak sonraki süreçte belediye tarafından yapılan yol yapım çalışmaları esnasında bu çeşme ortadan kaldırılmıştır[214]. Kitabesi konusunda net bir bilgi yoktur. Çorum Müzesi bahçesinde sergilenen kitabenin, yıkılan çeşmeye mi yoksa Mehmet Akif Ersoy caddesindeki çeşmeye mi ait olduğu tam olarak bilinmemektedir (Foto. 118).

[211] Müderrisoğlu, s. 425.
[212] Cevdet Saraçer, **Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmancık**, Dört Renk Yayınevi, İstanbul, s. 58.
[213] Aksoy, s. 105-112.
[214] www.osmancikkulturturizm.org (Erişim Tarihi: 09.02.2017).

Bu dört çeşmeden biri olan ve ön cephedeki sivri kemer üzerine yerleştirilmiş 0.90 m x 0.75 m ölçülerindeki mermer kitabe, üç sütun halinde düzenlenmiş ve bunların her biri, altı satıra bölünmüştür. Talik hatla yazılmış kitabede şu ifadeler geçmektedir (Foto. 119):

Metin:

منبا-ی این-ی اتا مآي-ی ایهسآن او سهآ

ادری کرم-پیشه مهمت پاشاۂ حازرت-ی

ارف-ی هیممتۂ ایلیوپ مآل-ی فیرآوآن ایله

شهر-ی وسمانجیغی بو آب ایله کیلدی ایهیآ

ویا بو شهرین بالکيۂ کاتی موهتآج ایدیلر

اف هاککاۂوآکیآ هایری ازینی تتی تتی اول ا

کیزیلیرماك کیبی ایچتیککلری هوناب ایدی هپ

باغرین اول تشنلرین یاکمیشتی کیللتی اب

وزرآدان نیجه هاییر هلی مورآد تتی ولي

لآۂییریسی اولمادی بو هایره موافقاك ا

الآه ندیشۂ حامدولیللآه کی او دوستوری

ایلدی بو سری پآکی مویسسر مولآ

حله بیر بویله سوآب تتی کی تآ ماهشره دك

نوش دوپ راهمت اوکورلار اونا الآ دنآ

چآرییآرین شرفی اشکینادیر چشمی چآر

چآری نهاری جنان اولانا روز-ی جزا

ضلی لب تشنلره ضوررري دای تاریه

آب-ی سلسآلی سبیل تتی مهمت پاشا ۱۱۱۷

Okunuşu:

Menba-i ayn-i ata mâye-i ihsân u sehâ

Hazret-i śadri kerem-pîşe Mehmet Paşa

Eyleyüp mâl-i firâvân ile śarf-ı himmet

Şehr-i Osmancığı bu âb ile kıldı ihyâ

Kati muhtâc idiler śuya bu şehrin balkı

Vâkıâ hayrı azını etti etti ol aśaf hakka

Kızılırmak gibi içtikkleri hunab idi hep

Bağrın ol teşnelerin yakmıştı kılleti ab

Vüzerâdan nice hayır ehli murâd etti velî

Birisi olmadı bu hayre muvaffak aślâ

Hamdülillâh ki o düstûri śalâh endişe

Eyledi bu eseri pâki müyesser Mevlâ

Hele bir böyle sevâb etti ki tâ mahşere dek

Nuş edüp rahmet okurlar ona alâ ednâ

Çâriyârın şerefi aşkınadır çeşmei çâr

Çârı enharı cenan olana ruz-i ceza

Deli leb teşnelere Dürrî dai tarih

Âb-ı selsâli sebîl etti Mehmet Paşa 1117[215]

Mimari Özellikleri: Hafif meyilli bir arazi üzerine tek yüzlü ve bağımsız bir şekilde inşa edilmiştir. Dikdörtgen prizması biçimindeki çeşmenin yüksekliği 2.97 m, genişliği 3.24 m, derinliği de 0.93 m'dir (Çizim 56-57). Ön cephede, sivri kemerli bir nişe yer verilmiştir. Aynalık kısmındaki lüle boşluğuna, sonradan bir su borusu takılmıştır. Kaldırım seviyesinin altında kalan su teknesinin boyu 1.10 m, eni 1.00 m ve derinliği 0.39 m ölçülerinde olup taşın oyulmasıyla meydan getirilmiştir. Cephe, üstten bir silmeyle son bulur ve üzeri düz dam şeklinde örtülüdür.

[215] İlter, *Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık,* s. 557-558.

Malzeme olarak düzgün kaliteli kesme taş kullanılmıştır. Günümüzde çeşmenin suyu akmamaktadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşme üzerinde, herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

3.3.2. Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II

Katalog No: 29

Çizimler: 58-59

Fotoğraf No: 120

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Osmancık ilçesi, Mehmet Akif Ersoy Caddesi'nde yer almaktadır Foto. 120).

Tarihçesi: Baltacı Mehmet Paşa tarafından H.1117 / M.1705 yıllarında yaptırılmış olan çeşmelerden biridir[216].

Mimari Özellikleri: Düz bir zemin üzerine inşa edilen çeşmenin yüksekliği 1.58 m, genişliği 2.02 m, derinliği de 0.73 m'dir (Çizim 58). Düşey dikdörtgen prizması şeklinde tek yüzlü ve bağımsız şekilde yapılmış olan çeşmenin cephesinde yüzeysel bir yuvarlak kemere yer verilmiş olup burada tek bir musluk mevcuttur (Çizim 59). Su teknesinin boyu 1.02 m, eni 0.82 m, derinliği de 0.20 m'dir. Silmeyle son bulan çeşmenin üzeri, düz dam şeklinde kapatılmıştır. Kesme taştan yapılmış olan çeşme, günümüzde faal olarak kullanılmaktadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşmede herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

[216] Günümüze ulaşabilmiş üç kitabe de aynı ölçü ve içeriğe sahip oldukları için Baltacı Mehmet Paşa II ve Baltacı Mehmet Paşa III çeşmelerinde kitabe metni ve okunuşuna yer verilmemiştir.

3.3.3. Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III

Katalog No: 30

Çizimler: 60-61

Fotoğraf No: 121-122

İnceleme Tarihi: 08.12.2016

Yeri: Osmancık'ta Ulu Camii Mahallesi, Şerbetçioğlu Caddesi'nde yer alan Şeyh Hasan Camii'nin kuzeyindeki şadırvana bitişik olarak inşa edilmiştir (Foto. 121).

Tarihçesi: Baltacı Mehmet Paşa tarafından H.1117 / M.1705 yılında yaptırılmıştır[217]. Kitabesi, çeşmenin güneyindeki Şeyh Hasan Camii şadırvanına yerleştirilmiştir (Foto. 122).

Mimari Özellikleri: Günümüzdeki haliyle aslını yansıtmayan eser, birkaç yıl evvel yapılan tamiratla tamamen değiştirilmiştir. Orijinal hali ile Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II' yi andıran eser, şu anki görünümüyle ve ölçüleriyle oldukça farklıdır. Düz bir zemin üzerindeki çeşmenin yüksekliği 2.81 m, genişliği 3.06 m, derinliği de 0.67 m'dir (Çizim 60). Düşey dikdörtgen prizması şeklinde, tek yüzlü bir duvar çeşmesidir (Çizim 61).

Ön cephedeki sivri kemer nişine, tek musluk yerleştirilmiştir. Üstteki kitabelik kısmı, boş çerçeve halindedir. Su teknesi oldukça küçük tutulmuş, boyu 0.85 m, eni 0.55 m, derinliği de 0.20 m ölçülerindedir. Düz dam şeklindeki örtü kısmı, üç yönden 0.20 m kalınlığındaki silmeyle kuşatılmıştır. Düzgün kesme taştan yapılan çeşme, duvara bağımlı ve tek yüzlü çeşmeler grubundadır. Çeşmenin suyu akmamaktadır.

Süsleme Özellikleri: Çeşme üzerinde herhangi bir süsleme unsuru bulunmamaktadır.

[217] Günümüze ulaşabilmiş üç kitabe de aynı ölçü ve içeriğe sahip oldukları için Baltacı Mehmet Paşa II ve Baltacı Mehmet Paşa III çeşmelerinde kitabe metni ve okunuşuna yer verilmemiştir.

3.4. MECİTÖZÜ İLÇESİNDE BULUNAN ÇEŞMELER

3.4.1. Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi

Katalog No: 31

Çizimler: 62-63

Fotoğraf No: 123-127

İnceleme Tarihi: 10.12.2016

Yeri: Mecitözü ilçesine bağlı Elvan Çelebi Beldesi'nde yer almaktadır (Foto. 123).

Tarihçesi: Osmanlı Devleti'nde 1676-1683 yılları arasında sadrazamlık görevinde bulunan Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın yaptırmış olduğu bir çeşmedir.

Çeşmede, kemer ile korniş arasına 0.38 m x 0.35 m ölçülerinde mermer kitabe yerleştirilmiştir (Foto. 124). Sivri kemerli nişin kilit taşı noktasında ise 0.12 m çapında bir rozete yer verilmiştir. Rozet içerisinde, çeşmenin tarihi olan H.1233 / M.1817-18 yazılıdır (Foto. 125). Bu tarih, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'nın sadrazamlık yıllarına bakıldığında, çeşmenin, tekrardan ele alınıp yenilenmiş olabileceğini düşündürtmektedir. Nesih hatla yazılmış kitabede şu ifadeler geçmektedir:

Metin:

طشنكانى كاندير ماك ايچين زير-ى هآكدن كلدى سو

ايلديم ليل او نهار هالك ديلييله زيكروهو

Okunuşu:

Teşneganı kandırmak için zir-i hâkden geldi su

Eyledim leyl ü nehar halk diliyle zikruhu[218].

Mimari Özellikleri: Meyilli bir zemin üzerine inşa edilen çeşme, ilk haliyle bağımsız bir şekilde yapılmış iken, sonraları üzerine yapılan bina ile bu özelliğini kaybetmiştir (Foto. 126). Çeşmenin yüksekliği 2.90 m, genişliği 3.08 m, derinliği de 0.18 m'dir (Çizim 62). Düşey dikdörtgen prizması şeklinde ve tek yüzlü çeşmeler grubundadır (Çizim 63).

Cephe 0.18 m kalınlığındaki silmeyle ikiye ayrılmış olup üstte, üzengi taşı hizasınca başlayan yuvarlak kemere yer verilmiştir. Ayna taşında, ileri taşıntı yapan, koç başı biçiminde bir oluk bulunmaktadır (Foto. 127). Su teknesinin boyu 1.90 m, eni 1.00 m, derinliği de 0.44 m'dir.

[218] Erkoç, s. 22.

Her iki yanında da oturma sekilerine yer verilmiştir. Cephe, üstten üç tarafı dolanan kornişle çevrili olup üzeri de sundurma şeklinde çatı ile örtülüdür. Malzeme olarak düzgün kesme taş kullanılmıştır. Çeşme günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir.

Süsleme Özellikleri: Süsleme yönünden zayıf olan eserin kilit taşı üzerinde rozete, cephesinde ise silme ve kornişe yer verilmiştir.

3.4.2. Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi

Katalog No: 32

Çizimler: 64-65

Fotoğraf No: 128-132

İnceleme Tarihi: 10.12.2016

Yeri: Mecitözü ilçesine bağlı Elvan Çelebi beldesinde yer almaktadır (Foto. 128).

Tarihçesi: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim tarafından H.1228 / M.1813 yılında inşa edilmiştir. Cephede yer alan 0.39 m x 0.30 m ölçülerinde nesih hatla yazılmış üç satırlık mermer kitabede şu ifadeler geçmektedir (Foto. 129):

Metin:

صآهيب'يل-هايرآت و'ل-هاسنآت

چآكيرزآده مهمد غوكجه اوغلو

ببرآهيم في سنه ١٢٢٨

Okunuşu:

Sâhib'il-hayrât v'el-hasenât

Çâkırzâde Mehmed Gûkce oğlû

İbrâhîm Fî sene 1228 [219]

Mimari Özellikleri: Düz bir zemin üzerine inşa edilen eser, günümüzdeki haliyle cami duvarına bitişik olup tek yüzlü bir çeşmedir. Geçirdiği onarımlarla değişikliklere uğrayan çeşmenin yüksekliği 2.04 m, genişliği 1.88 m, derinliği de 1.25 m'dir (Çizim 64-65).

Cephesi düz duvar şeklinde, moloz taşla örülmüş ve boşluklar harçla sıvanmıştır. Ayrıca çeşmede, yörede bulunmuş devşirme malzemeler de kullanılmıştır. 0.33 m ileri taşıntı yapan olukla (Foto. 130), hemen kitabenin yanında üzeri bitkisel bezemelerle süslü devşirme bir taş bulunmaktadır (Foto. 131). Su teknesi, biçimsiz bir şekilde çeşmenin sağına doğru ve iki bölüm halinde uzatılmıştır. Eskiden arka cephesinde bir musluğun olduğu, fakat bunun günümüze ulaşamadığı söylenmektedir. Su haznesi de bulunan çeşme, günümüzde faaldir. Üst örtüsü düz dam şeklinde kapatılmıştır.

[219] Kitabe transkripsiyonu Ali Kılcı tarafından yapılmıştır.

Süsleme Özellikleri: Günümüzdeki haliyle aslını yansıtmayan çeşmede, sade bir görünüm hakimdir. Oluk kısmında, önden çarkıfeleklere (Foto. 130) dıştan ise sağlı-sollu geometrik bezemelere yer verilmiştir (Foto. 132).

BÖLÜM 4: GÜNÜMÜZE ULAŞAMAYAN ÇEŞMELER

Çorum ve ilçelerinde günümüze ulaşamayan birçok çeşme bulunmaktadır. Bunlardan Çorum Merkez'de 1892 yılında 135 çeşmenin mevcut olduğu kaynaklarda geçmektedir. Fakat bu çeşmelerden sadece 42'sinin adı haritada tespit edilebilmiştir. Günümüze ulaşamayan Merkez'deki 42 çeşmeden bazılarının isimleri şu şekildedir[220]: Kıdış Pınarı (1880-81 Onarım tarihi), Hacı Ahmet Çeşmesi (1851), Özpınar (1808), Ağa Pınarı (1829), Murat Çeşmesi (1881), Sandıkçılar Çeşmesi (1843 Onarım tarihi), Tepecik Pınarı (1807 Onarım tarihi), Şeyh Eyüp Pınarı (1866 Onarım tarihi), Celep Çeşmesi (1885 Onarım tarihi), Çoban Çeşmesi (Acem Çeşmesi) (1866 Onarım tarihi), Uzun Ali Çeşmesi (1887 Onarım tarihi), Yavru Turna Pınarı (1889), Tuluk Pınarı (1859), İbrahim Pınarı (1810), Kavaklı Pınar (1860 Onarım Tarihi) gibi çeşmelerin dışında Çorum'da Emir Ahmet, Kadife Pınarı, Tahtalı, İstanbulluoğlu, Aynalı, Kulaksız, Sepetçi Pınarı isimlerinde çeşmeler de bulunmaktaydı[221].

İskilip'te günümüze ulaşamayan çeşmelerden, Yanıklar Çeşmesi[222] (XIX. yy.'ın ilk yarısı) (Foto.), Büyüktaş Çeşmesi[223] (XIX. yy.' ortaları) (Foto.), Yeni Camii Çeşmesi[224] (Foto.) ve Doruk Mescidi Çeşmesi[225] (Foto. 1-2) gibi örnekler gününmüze ulaşamayan ve yenilenen çeşmeler olarak gösterilebilir.

Osmancık'ta ise Baltacı Mehmed Paşa tarafından 1705 yılında dört halife adına yaptırdığı bilinen dört çeşmeden ikisi orijinal halde, birisi yenilenerek günümüze gelmiştir. Kale kapısı mevkii Koyunbaba Köprüsü'nün yanındaki çeşme ise belediye tarafından yapılan yol yapım çalışmaları esnasında ortadan kaldırılmıştır[226]. Çeşmenin kitabesi hakkında net bir bilgi yoktur. Çorum Müzesi bahçesinde sergilenen kitabenin, bu çeşmeye mi yoksa Mehmet Akif Ersoy Caddesi'ndekine mi ait olduğu tam olarak bilinmemektedir (Foto. 87).

[220] Abdülkadir Dündar, "Çorum Şehri ve Mimari Yapıları (XIX. Yüzyılın Sonlarındaki Bir Haritaya Göre)", **Dini Araştırmalar Dergisi**, C. 9, S. 27, (Ocak-Nisan 2007), s. 201-203.
[221] Dündar, s. 202.
[222] İlter, s. 98.
[223] İlter, s. 96.
[224] Kılcı s. 55.
[225] Kılcı s. 60.
[226] www.osmancikkulturturizm.org (Erişim Tarihi: 09.02.2017).

BÖLÜM 5: DEĞERLENDİRME VE KARŞILAŞTIRMA

Türklerde suyun önemli bir yeri olması sebebiyle su yapılarının inşa edildiği ve çok sayıda eser ortaya konduğu görülmektedir. Bu eserlerin bir grubunu çeşmeler oluşturmuş ve bu yönde önemli adımlar atılmıştır. Fakat Türkler dışında farklı medeniyetlerce de çeşmenin bilindiği anlaşılmaktadır[227]. İlk örneklere bakıldığında, M.Ö. 3000'de Lagaş'ta Babil Havuzları gibi kayaya oyularak yapılan havuz biçimli yapılarla karşılaşılmaktadır[228]. Anadolu'da M.Ö. II. bine dayanan Hitit çeşmeleri ve M.Ö. IX. - VII. yy'lar arasına tarihlendirilen Urartu Kalesi'nden günümüze kadar gelebilen en eski çeşmelere rastlanılmıştır[229]. Erken Yunan da M.Ö. VII. yy.'da Lemnos'ta düz çatılı bir yapının çeşme olduğu yönünde görüşler mevcuttur. Bunun yanı sıra Korinthos'ta iki adet gerçek çeşme yapısına, ayrıca Megara'da ve Atina akropolünde de çeşme örneklerine rastlanılmıştır.

İlkçağ'da büyük boyutlarda yapılmış çeşmeler "nymphaeum" olarak adlandırılmaktaydı. Anadolu'da Roma döneminde birçok nymphaeum yapılmış ve civardaki kaynaklardan getirilen sular bu yapıların haznelerinde toplanarak çeşmelerden akıtılmıştır[230]. Nymphaeum adındaki bu çeşmeler, süslü cephelere sahip olup büyük ölçekte tasarlanmışlardır[231]. Bunlara örnek olarak Efes'teki Hadrian Çeşmesi verilebilir[232].

Bizans döneminde de çeşmeler yapıldığı ancak bunların boyutları bakımından nymphaeumlar kadar büyük olmadıkları gözlenmektedir. Ephesos'ta bu döneme ait iki adet çeşme bulunmuştur[233].

İslamiyet, önceki dinlere ve inanışlara oranla temizliğe daha fazla ehemmiyet göstermiştir. Hz. Peygamber'e; "sadakanın en faziletlisi nedir" diye sorulunca, halkın gereksinimlerine göre farklı söylemlerde bulunduğu ve bir keresinde de *"Sadakanın en faziletlisi su teminidir"* dediği bilinmektedir. Bu sözle çeşmeye olan ilgi artmış, özellikle Türkler için su temini önde gelen bir hayır olmuştur[234]. X. yy' da Endülüs Emevileri tarafından Kurtuba'da yapılan Nâûre Sarayı'ndaki Aslanlı Çeşme İslam sanatının ilk çeşme örneğidir[235].

---

[227] Eyice, s. 277.
[228] Ödekan, s. 396.
[229] Fazilet Koçyiğit, "Lale Devri İstanbul Çeşmeleri", (**Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Erciyes Üniversitesi SBE, 2013), s. 26.
[230] Eyice, s. 277.
[231] Figen Ölmez Karademir, "Osmanlı Dönemi'nde İzmit'te yaşamış Gayrimüslimlere Ait Çeşme Yapıları, **Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri**, Kocaeli 3-4-5 Nisan 2015, s. 1846.
[232] Denktaş, s. 873.
[233] Eyice, s. 277.
[234] Eyice, s. 277.
[235] Eyice, s. 277.

Türkler, suya her dönemde büyük bir önem vermiş ve onu maddi ve manevi anlamda vazgeçilmez olarak görmüştür. Bu doğrultuda medrese, şifahane ve ibadethane gibi farklı türden dini ve sivil yapılarda su, hem temizlik aracı hem de sakinleştirici bir tedavi unsuru olarak kullanılmıştır[236].

Tezimizde, Çorum ve İlçelerinde, geç Osmanlı ve az da olsa Cumhuriyet döneminde yapılan çeşmelerin tanıtımı yapılmıştır. Bunların tipoloji, malzeme, yapı elemanları, kitabeler ve süsleme açısından detaylı değerlendirilmesi yapılarak yakın örneklerle karşılaştırılmasına gidilmiştir.

Günümüze sağlam veya onarımlarla gelebilmiş çeşmelerden; Çorum İl Merkezi, ilçeleri ve beldelerindeki toplam 32 adet çeşme, tez kapsamına alınmıştır. Bunlardan, Merkez'de 7, İskilip'te 20, Osmancık'ta 3 ve Mecitözü'nde 2 adet çeşme bulunmaktadır.

5.1. ÇEŞMELERDE TİPOLOJİ

Tarihi çeşmeler, birçok araştırmacı tarafından incelenmiş ve bunlar çeşitli kategorilere ayrılmıştır. Semavi Eyice[237], Osmanlı çeşmelerini "cephe" ve "meydan çeşmeleri" olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Ayhan Aytöre[238], "şehir içi" ve "şehir dışında" inşa edilmiş çeşmeler olarak iki grup oluşturmuştur. Şehir içindeki çeşmeleri; hususi (oda çeşmeleri), umumi (mahalle çeşmeleri), abidevi (meydan çeşmeleri ve sebil çeşmeleri) ve şadırvan çeşmeleri şeklinde kategorize etmiştir. Ayla Ödekan[239] ise "çeşmeleri bulundukları yerlere" ve "fiziksel biçimlerine göre" sınıflandırmıştır. Ele aldığımız Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler de bu araştırma yöntemleri doğrultusunda incelenerek değerlendirilmiş, böylece Çorum ve ilçeleri özelinde bir tipoloji oluşturulmuştur.

5.1.1. Bulundukları Yere Göre Çeşmeler

Bağımlı Çeşmeler: Çorum ve ilçelerinde incelenen çeşmelerden 23'ü bir ev veya çevresindeki bahçe duvarına bitişik nizamda inşa edilmiştir. Çorum Merkezi'ndeki bağımlı çeşmeler, Paşa Çeşmesi (1779-80) (Foto. 32), Abaza Çeşmesi (1916-16) (Foto. 37), Maraz Hatça Çeşmesi (1924) (Foto. 41), Çorbacı Çeşmesi (1866-67) (Foto. 44), Abacı Çeşmesi (Foto. 48), Müftü Pınarı (Foto. 51) ve Anonim Çeşme'dir (Foto. 53). İsklip'teki bağımlı çeşmeler, Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 55), Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 57), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-

[236] Sedat Çetintaş, "Türklerde Su-Çeşme-Sebil", **Güzel Sanatlar Dergisi**, C. 5, İstanbul, 1944, s. 126.
[237] Semavi Eyice, "İstanbul" mad., **İslam Ansiklopedisi**, C.5, S.2, 1968, s. 1214.
[238] Aytöre, s. 45-68.
[239] Ödekan, s. 281-286.

40) (Foto. 62) Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 65), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 67), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 75), Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 80), Aşağı Taslı Çeşmesi (1867) (Foto. 86), Mutaflar Camisi (Aksu) Çeşmesi (1867) (Foto. 87), Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (19-20.yy) (Foto. 94), Çavuş Sokak Çeşmesi (19.yy) (Foto. 106), İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 109), Mutaflar Yukarı Çeşme (19.yy) (Foto. 111) ve Yukarı Taslı Çeşmesi'dir (19.yy) (Foto. 113). Osmancık'taki tek örnek, Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III'dür (1705) (Foto. 121). Mecitözünde ise Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi (Foto. 97) bağımlı çeşmeler grubundadır.

İstanbul ve Anadolu'da benzer üslupta inşa edilmiş bağımlı çeşmelere; Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme[240] (1744) (Krş. Foto. 1), Nevşehir Bekdik Çeşmesi[241] (1727) (Krş. Foto. 2), Erzurum Camidar Sokak Çeşmesi[242] (18.yy) (Krş. Foto. 3), Edirne Hatip Sokak Çeşmesi[243] (Krş. Foto. 4), Isparta Eğirdir Ali Ağa Çeşmesi[244] 1810-11) (Krş. Foto. 5) ve Manisa Halil Efendi Çeşmesi[245] (1747) (Krş. Foto. 6) örnek olarak gösterilebilir.

Bağımsız Çeşmeler: Çorum ve ilçelerinde incelenen çeşmelerden 9'u, etrafındaki yapılardan bağımsız olarak inşa edilmiştir. Bunların büyük çoğunluğu İskilip'te yer almaktadır; Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi (1826-27) (Foto. 60), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 71), Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi (1866) (Foto. 77), Temenne Deveci Çeşmesi (19.yy) (Foto. 91), Şerbetli Pınar Çeşmesi (Foto. 114) ve Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 101) bu kategoridendir. Osmancık'ta Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I (1705) (Foto. 117), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II (1705) (Foto. 120), Mecitözü'nde ise Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1817-18) (Foto. 123) bağımsız olarak yapılmışlardır. Fakat sonraki süreçte Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi'nin üzerine bina eklenmiştir.

Anadolu'da inşa edilmiş bağımsız çeşmelerden, Nevşehir Hacı Bektaş Dedem Çeşmesi[246] (1851) (Krş. Foto. 7), Manisa Anonim Çeşmesi I[247] (18.yy.) (Krş. Foto. 8), Edirne Musalla Çeşmesi[248] (1864) (Krş. Foto. 9), Erdek Cizyedar Osman Ağa Çeşmesi[249] (1756) (Krş. Foto.

[240] Lokman Tay, " Hacı Beşir Ağa'nın İnşa Ettirdiği Çeşmeler", **Akdeniz Sanat Dergisi**, 8, 2015, s. 36.
[241] Sevim, s. 115.
[242] Hüseyin Yurttaş ve Diğerleri, **Yolların, Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum**, Erzurum:2008, s. 208.
[243] Işıkakdoğan, s. 136.
[244] Akbaş, s. 137.
[245] Hasan Uçar, "Manisa Çeşmeleri", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi** Ege Üniversitesi SBE, 2009), s. 90.
[246] Sevim, s. 247.
[247] Uçar, s. 83.
[248] Karademir, s. 119.
[249] Işıkakdoğan, s. 123.

10) ve Isparta (Keçiborlu) İncesu Beldesi, Koca Çeşme[250] (1885) (Krş. Foto. 11) örnek olarak gösterilebilir.

5.1.2. Cephe Düzenlemelerine Göre Çeşmeler

Çorum ve İlçelerindeki çeşmelerin bütünü tek yüzlü olarak ele alınmıştır. Çeşme cephelerinde genellikle; sivri kemer, az da olsa yuvarlak kemer, kaş kemer ve nişsiz düz cepheli çeşmeler bulunmaktadır.

Sivri Kemerli Çeşmeler: Çorum ve ilçelerinde yer alan çeşmelerden 18'inin cephesinde sivri kemer formu bulunmaktadır. Bunlardan Merkez'de yer alan, Paşa Çeşmesi (1779-80) (Foto. 32), Çorbacı Çeşmesi (1866-67) (Foto. 44), Abaza Çeşmesi (1916-16) (Foto. 37), Maraz Hatça Çeşmesi (1924) (Foto. 41), ve Müftü Pınarı Çeşmesi'dir (Foto. 51). İsklip'te, Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 55), Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi (1826-27) (Foto. 60), Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy.) (Foto. 65), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 67), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 71), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 75), Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi (1866) (Foto. 77), Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 80), Temenne Deveci Çeşmesi (19.yy.) (Foto. 91) ve Mutaflar Yukarı Çeşmesi'dir (19.yy) (Foto. 111). Osmancık'ta ise Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I ve Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III'de sivri kemere yer verilmiştir (1705) (Foto. 117, 121). Son olarak Mecitözü'ndeki Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi'nde sivri kemer kullanılmıştır (1817-18) (Foto. 123).

Anadolu'daki sivri kemerli çeşmelere örnek olarak, Afyon Hodalı Çeşme[251] (15.yy) (Krş. Foto. 12), Konya Salih Paşa (Dedemoğlu) Camii Çeşmesi [252](19.yy) (Krş. Foto. 13), Üsküdar Halil Efendi Çeşmesi[253] (1730) (Krş. Foto. 14), Balıkesir Hacı Mahmut Ağa Çeşmesi[254] (1758) (Krş. Foto. 15), Edirne Abdurrahman Bin Seyit Ali Çeşmesi[255] (Krş. Foto. 16), Manisa Vakvak Tekke Çeşmesi (16.yy) (Krş. Foto. 17), Kırşehir Şeyh Kızı Hatice Çeşmesi[256] (1870) (Krş. Foto. 18) ve Isparta Bıtrak Çeşmesi[257] (19.yy) (Krş. Foto. 19) gösterilebilir.

Yuvarlak Kemerli Çeşmeler: Çorum ve ilçelerinde yer alan çeşmelerden 2'sinin cephesinde yuvarlak kemer formu bulunmaktadır. Bunlardan, Merkez'de Anonim Çeşmesi (Foto. 53) ve

[250] Akbaş, s. 177.
[251] Gülay Karasu, "Afyon Çeşmeleri", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi SBE, 2006), s. 31.
[252] Mehmet Akif Sarıkaya, **Konya'nın Tarihi Çeşmeleri**, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2012, s. 177.
[253] Koçyiğit, s. 726.
[254] Işıkakdoğan, s. 168.
[255] Karademir, s. 84.
[256] Lokman Tay, "Kırşehir Çeşmeleri", **Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 6, 2011, s. 208.
[257] Sevim, s. 90.

İskilip'te Şerbetli Pınar Çeşmesi'nde (Foto. 114) yuvarlak kemer uygulamasına başvurulmuştur.

Anadolu'daki yuvarlak kemerli çeşmelere örnek olarak, Samsun Vezirköprü Namazgah Çeşmesi[258] (1642-43) (Krş. Foto. 20) ve Balıkesir Edincik Şehitler Çeşmesi (1922-23) (Krş. Foto. 21)[259] gösterilebilir.

Kaş Kemerli Çeşmeler: Çorum Merkez'de yer alan çeşmelerden sadece Abacı Çeşmesi'nde kaş kemer görülmektedir (Foto. 48). Anadolu'daki kaş kemerli cepheye sahip çeşmelere örnek olarak, Ürgüp Okul Önü Çeşmesi[260] (Krş. Foto. 22) ve Merkez (Balıkesir) Sadettin Efendi Çeşmesi[261] (1911) (Krş. Foto. 23) gösterilebilir.

Yan yana İki Kemerli Çeşmeler: Çorum'un İskilip ilçesindeki çeşmelerden üçünde, ikili kemer dizilimi bulunmaktadır. Bunlardan, Mutaflar Camii (Aksu) Çeşmesi (Foto. 87), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 101) ve Çavuş Sokak Çeşmesi (19.yy.) (Foto. 106), ikili kemer formunu yansıtan örneklerdir.

Anadolu'da yan yana iki kemerli çeşmelere örnek olarak, Gebze Eskihisar Çeşmesi[262] (1775) (Krş. Foto. 24), Konya İkiz Çeşme[263](1908) (Krş. Foto. 25), Lefkoşa Selimiye Camii Çeşmesi[264] (18.yy) (Krş. Foto. 26) ve Edirne Şair Hayali Çeşmesi[265] (Krş. Foto. 27) gösterilebilir.

Yan Yana Üç Kemerli Çeşmeler: Çorum'un İskilip ilçesindeki çeşmelerden 3'ünde üçlü kemer formu bulunmaktadır. Bunlardan Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 57), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto. 64) ve İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi (Foto. 110), yan yana üçlü kemer formunu yansıtan örneklerdir. Anadolu'da ise yan yana üç kemerli çeşme örnek olarak, Manisa Süleyman Paşa (Aynı Ali) Çeşmesi[266] (1809) (Krş. Foto. 28) gösterilebilir.

Nişsiz Düz Cepheli Çeşmeler: İskilip, Osmancık ve Mecitözü'ndeki çeşmelerden, beşinin nişi bulunmayıp cepheleri düz duvar halindedir. Yalnız bunlardan Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II'nin (1705) (Foto. 120) cephesinde, silme şeklinde yuvarlak bir forma yer

[258] Mehmet Sami Bayraktar, **Samsun'da Türk Devri Mimarisi**, Samsun: Canik Belediyesi Kültür yayınları, 2016, s.353.
[259] Işıkakdoğan, s.215.
[260] Sevim, s. 266.
[261] Işıkakdoğan, s. 211.
[262] Ahmet Yavuzyılmaz, "Gebze Çeşmeleri," **Uluslararası Araştırmalar Dergisi (Hamza Gündoğdu Armağanı)**, *C.* 6, S. 25, (2013), s. 592.
[263] Sarıkaya, s. 65.
[264] Enes Kavalçalan, "Kıbrıs'daki Osmanlı Dönemi Su Yapıları (Çeşme ve Hamamlar)", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Akdeniz Üniversitesi SBE, 2015), s. 126.
[265] Karademir, s. 123.
[266] Uçar, s. 110.

verilmiştir. İskilip'teki, Aşağı Taslı Çeşmesi (1867) (Foto. 86), Yukarı Taslı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 113) ve Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (19-20. yy.) (Foto. 94) düz cepheye sahip örneklerdir. Son olarak Mecitözü'ndeki, Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi'de (1813) (Foto. 128) nişsiz düz cepheli olarak tasarlanmıştır.

Anadolu'da nişsiz düz cepheli çeşmelere örnek olarak, Balıkesir Gönen Köteyli Köyü Çeşmesi[267] (1785) (Krş. Foto. 29), İzmir Kandıra Çeşmesi[268] (1795) (Krş. Foto. 30) ve Uşak Kara Seydi Çeşmesi I[269] (19.yy) (Krş. Foto. 31) verilebilir.

5.2. MALZEME

Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler genellikle kesme taştan yapılmışlardır. Bunun yanı sıra tuğla malzemenin kullanıldığı örneklere de rastlanmaktadır. Şehir merkezinde inşa edilmiş çeşmelerden; Paşa Çeşmesi (1779-80) (Foto. 32), Abaza Çeşmesi (1916-16) (Foto. 37), Maraz Hatça Çeşmesi (1924) (Foto. 41), Çorbacı Çeşmesi (1866-67) (Foto. 44), Abacı Çeşmesi (Foto. 48), Müftü Pınarı (Foto. 51) ve Anonim Çeşme (Foto. 53) gibi örneklerin, su teknesi bölümünden kemer başlangıcı olan üzengi seviyesine kadar taş malzemeyle devamında ise tuğlayla örülerek üzerlerinin harçla sıvandığı görülmektedir. Fakat bunlardan Paşa Çeşmesi, 1918-19 yıllarında geçirdiği onarımla üst tarafı da taşa çevrilmiştir.

İskilip, Osmancık ve Mecitözü'ndeki çeşmelerden taştan inşa edilmiş olanlar şunlardır: İskilip'te; Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 55), Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 57), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto. 62), Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi (1826-27) (Foto. 60), Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 65), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 67), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 71), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 75), Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi (1866) (Foto. 77), Aşağı Taslı Çeşmesi (1867) (Foto. 86), Mutaflar Camisi (Aksu) Çeşmesi (1867) (Foto. 87), Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 80), Çavuş Sokak Çeşmesi (19.yy) (Foto. 106), İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 109), Mutaflar Yukarı Çeşme (19.yy) (Foto. 111) Yukarı Taslı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 113), Şerbetli Pınar Çeşmesi (Foto. 114), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 101), Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (19-20.yy) (Foto. 94), Osmancıkta; Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I (1705) (Foto. 117), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II (1705) (Foto. 120), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III (1705) (Foto. 121), Mecitözü'nde; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa

[267] Işıkakdoğan, s. 146.
[268] Geyik, s. 310.
[269] Durman, s. 77.

Çeşmesi (1817-18) (Foto. 123), Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşme'leri (1813) (Foto. 128), tamamen taş malzeme ile yapılmış örneklerdir. Mermer ise sadece kitabelerde tercih edilmiştir.

5.3. YAPI ELEMANLARI

5.3.1. Lüle: Lüle, daha çok su kaynaklarının zengin olduğu coğrafyalarda tercih edilen bir unsurdur. Suyun kıt olduğu bölgelerde ise zamanla geliştirilen musluklar kullanılmıştır[270].

Çorum ve ilçelerindeki çeşmelerden günümüze orijinal olarak gelebilen lüle bulunmamaktadır. Günümüzdeki çoğu lülenin yerine musluk takılmıştır.

5.3.2. Ayna Taşı (Musluk Taşı): Çorum ve ilçelerindeki çeşmelerin büyük bir çoğunluğunda ayna taşına yer verilmiştir. Bu yüzeylerde ise sadece lüle veya musluk başlarına yer verilmiştir. Malzeme olarak taş kullanılmıştır.

İskilip'te Çavuş Sokak Çeşmesi (19.yy) (Foto. 106), Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 65) Osmancık'ta Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II (1705) (Foto. 120), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III (1705) (Foto. 121) ve son olarak Mecitözü'nde Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi (1813) (Foto. 128) gibi örneklerde ayna taşı bulunmamaktadır.

5.3.3. Su Teknesi (Yalak): Çorum ve ilçelerindeki çeşmelerden 31'inde su teknesi bulunmaktadır. Bunlardan Merkez'de; Müftü Pınarı Çeşmesi (Foto. 51), İskilip'te, Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 55), Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 57), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto. 62), Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 65), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 71), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 75), Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi (1866) (Foto. 77), Aşağı Taslı Çeşmesi (1867) (Foto. 86), Mutaflar Camii (Aksu) Çeşmesi (1867) (Foto. 87), Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 80), Çavuş Sokak Çeşmesi (19.yy) (Foto. 106), İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 109), Yukarı Taslı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 113), Temenne Deveci Çeşmesi (19.yy.) (Foto.:60), Şerbetli Pınar Çeşmesi (Foto. 114), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 101), Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (19-20.yy) (Foto. 94), Osmancıkta; Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III (1705) (Foto. 121) gibi örneklerin su tekneleri sonradan yapılarak orijinalliklerini kaybetmişlerdir.

Günümüze orijinal şekilde ulaşabilmiş 12 su teknesinden, Merkez'de, Maraz Hatça Çeşmesi (1924) (Foto. 41), Abacı Çeşmesi (Foto. 48) ve Anonim Çeşme (Foto. 53) İskilip'teki

[270] Ayça Sibel Akkaya, "Musluk Tasarımının Tarihsel Süreç İçinde İncelenmesi ve Güncel Yansımaları", (**Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE, 2007), s. 10.

Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşme'leri (1826-27) (Foto. 60) gibi dört örneğin su teknesi, günümüzde zemin seviyesinde kalmıştır.

Merkez'deki Paşa Çeşmesi (1779-80) (Foto. 32), Abaza Çeşmesi (1916-17) (Foto. 37), İskilip'te, Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 67), Mutaflar Yukarı Çeşme (19.yy) (Foto. 111), Osmancık'ta, Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I (1705) (Foto. 117), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II (1705) (Foto. 120) son olarak Mecitözü'nde; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1817-18) (Foto. 123) ve Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşme'lerinin (1813) (Foto. 128) su tekneleri ise orijinal vaziyettedir.

Merkez'de yer alan Çorbacı Çeşmesi'nin (1866-67) (Foto. 44) su teknesi, günümüze ulaşamamıştır.

5.3.4. Su Haznesi: Çorum ve ilçelerindeki çeşmelerin 18'inde su haznesi yer almaktadır. Bunlar, İskilip'te; Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 55), Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 57), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto. 62), Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi (1826-27) (Foto. 60), Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 65), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 67), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 71) Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 75), Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi (1866) (Foto. 77), Aşağı Taslı Çeşmesi (1867) (Foto. 86), Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 80), İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 109), Mutaflar Yukarı Çeşme (19.yy) (Foto. 111), Yukarı Taslı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 113), Şerbetli Pınar Çeşmesi (Foto. 114), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 101), Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (19-20.yy) (Foto. 94), Mecitözü'nde; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1817-18) (Foto. 123) ve Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşme'lerinin (1813) (Foto. 128) su hazneleri bulunmaktadır.

5.3.5. Bekleme Sekileri (Dinlenme Sekileri): Çorum ve ilçelerinde günümüze orijinal olarak ulaşabilmiş yedi adet çeşmede bekleme sekisi bulunmaktadır. Bunlardan Merkez'deki, Abaza Çeşmesi (1916-17) (Foto. 37), Maraz Hatça Çeşmesi (1924) (Foto. 41), Abacı Çeşmesi (Foto. 48) ve Anonim Çeşme (Foto. 53), İskilip'te, Mutaflar Yukarı Çeşme (19.yy) (Foto. 111), Mecitözü'nde, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1817-18) (Foto. 123) ve Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşme'lerinin (1813) (Foto. 128) bekleme sekileri, orijinal vaziyettedir. Fakat oldukça harap haldedirler.

5.3.6. Tas Nişi (Maşrapalık): Tas nişi, Çorum ve ilçelerindeki çeşmelerde çok fazla tercih edilmemiştir. Sadece Merkez'de, Abacı Çeşmesi (Foto. 48) ve İskilip'teki Şerbetli Pınarı Çeşmesi'nde (Foto. 114) görülmektedir.

5.3.7. Üst Örtü: Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler çoğunlukla duvara bağımlı oldukları için, üst örtüler düz dam şeklinde ele alınmıştır. Çeşmelerden 17'si bu doğrultuda yapılmış olup bunlardan, Merkez'deki Paşa Çeşmesi (1779-80) (Foto. 32), Abaza Çeşmesi (1916-16) (Foto. 37), Maraz Hatça Çeşmesi (1924) (Foto. 41), Çorbacı Çeşmesi (1866-67) (Foto. 44), Abacı Çeşmesi (Foto. 48), İskilip'te Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi (1826-27) (Foto. 60), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 71), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 75), Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi (1866) (Foto. 77), Mutaflar Camii (Aksu) Çeşmesi (1867) (Foto. 87), Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 80), Çavuş Sokak Çeşmesi (19.yy) (Foto. 106), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 101), Osmancık'ta; Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I (1705) (Foto. 117), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II (1705) (Foto. 120), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III (1705) (Foto. 121) ve son olarak Mecitözü'nde; Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim çeşmelerinin (1813) (Foto. 128) üzerleri, düz dam olarak kapatılmıştır.

Kiremit çatı ile örtülü çeşmelere, Merkez'de Anonim Çeşme (Foto. 53), İskilip'te; Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 55), Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 57), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 67), Mutaflar Yukarı Çeşme (19.yy) (Foto. 111), Yukarı Taslı Çeşmesi (Çeşme sonradan sol tarafa doğru uzatılmış ve bu kısım düz dam şeklinde kapatılmıştır) (19.yy) (Foto. 113), İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 109) örnektir.

Temenne Deveci Çeşmesi (19.yy) (Foto. 91) ve Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 65) kırma çatı ile örtülüdür. Merkez'deki Müftü Pınarı Çeşmesi (Foto. 51) ilk haliyle kırma çatı ile örtülü iken günümüzde mermerden bir saçak yapılmıştır.

Mecitözü'nde; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1817-18) (Foto. 123) sundurma şeklinde bir çatı ile örtülüdür.

İskilip'teki çeşmelerden; Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto. 62), Aşağı Taslı Çeşmesi (1867) (Foto. 86) ve Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Fakat sol taraftaki çeşmenin üzeri sundurma şeklinde kiremit çatıyla örtülüdür) (19-20.yy) (Foto. 94) gibi örneklerin üzerine, konutlar yapılmıştır. Bu evlerin ileriye taşıntı yapan

çıkmaları, çeşmelere saçak işlevi sağlamıştır. Şerbetli Pınar Çeşmesi'nin (Foto. 114) üzerinde ise ahşaptan oturma mekanı yapılmış ve buranın üzeri de kırma çatı şeklinde kapatılmıştır.

5.4. KİTABELER

Tarihi yapıların ayrılmaz bir parçası olan kitabelere bakıldığında, eserler için önem arz ettiği ve eserlerin kimliği mahiyetinde oldukları tartışılmazdır. Bunlar inşa ve onarım geçirdiği dönemler hakkında fikir veren en önemli dayanak noktalarıdır.

Kitabeler genel özellikleriyle, alçak kabartma yöntemi ile beyaz mermer üzerine işlenmişlerdir. Çorum ve ilçelerindeki 32 çeşmeden 23'ünde, toplam 29 kitabe bulunmaktadır. Bunların haricinde, Merkez'deki Abaza Çeşmesi'nin (1916-17) (Foto. 40) alınlığında elips şeklindeki silme içerisine inşa tarihi yazılmıştır. Ayrıca İskilip'teki, Mutaflar Camii (Aksu) Çeşmesi'nin (1867) kitabesi, günümüze ulaşamadığı için sonraki süreçte cephedeki sivri kemerin kilit taşında rozet içerisine "Maşallah" ve hemen altına da çeşmenin tarihi yazılmıştır (Foto. 88).

Çeşmelerden, Merkez'deki Paşa Çeşmesi'nde (1779-80) (Foto. 33) inşa kitabesiyle birlikte onarım kitabesine de yer verilmiştir. Ayrıca Çorbacı Çeşmesi'nde de (1866-67) (Foto. 47), iki kitabeye yer verilmiş fakat buradakiler büyük oranda okunamamaktadır.

Merkez'de Maraz Hatça Çeşmesi (1924) (Foto. 43), İskilip'te, Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 56), Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 58), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto. 63), Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi (1826-27) (Foto. 61), Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 66), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 68), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 72), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 76), Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi (1866) (Foto. 78), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 102), Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi[271] (1915-16) (soldaki kitabe) (Foto. 95), Osmancıkta; Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I (1705) (Foto. 119), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III (1705) (Foto. 122), Mecitözü'nde; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1817-18) (Foto. 124), Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşme'lerinde (1813) (Foto. 129), sadece inşa kitabeleri bulunmaktadır.

Mecitözü, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1817-18) (Foto. 125) üzerinde yer alan tarihin inşa mı yoksa onarım tarihi mi olduğu tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca, Merkez'deki Anonim Çeşme'nin (Foto. 54) kitabesi bozuk vaziyette olduğu için tam anlamıyla okunamamıştır.

[271] Soldaki çeşmeye ait kitabe inşa tarihini vermektedir.

İskilip'te, Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 66), Temenne Deveci Çeşmesi (19.yy) (Foto. 92), Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 81), Çavuş Sokak Çeşmesi (19.yy) (Foto. 107) ve Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi[272] (19.yy) (Foto. 97), üzerinde sadece onarım kitabesi bulunduran çeşmelerdir.

İncelenen kitabelerin 14'ünde inşa ettirenlerin ismi geçmektedir. Bunlardan, Merkez'de Paşa Çeşmesi[273] (1779-80) (Foto. 34), İskilip'te, Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 56), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto. 63), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 69), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 72), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 76), Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi (1866) (Foto. 78), Temenne Deveci Çeşmesi (19.yy) (Foto. 92), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 102), Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Sol taraftaki çeşme) (1915-16) (Foto. 95), Osmancıkta; Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I (1705) (Foto. 119), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III (1705) (Foto. 122), Mecitözü'nde, Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşme'lerinde (1813) (Foto. 129) inşa ettirenlerin adları geçmektedir.

Merkez'de Paşa Çeşmesi[274] (1779-80) (Foto. 34) ve İskilip'teki Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 82,83) örneklerinde ise onarımı yapan kişilerin isimleri geçmektedir.

Kitabeler nesih, sülüs, ta'lik ve rika gibi hat türleri ile yazılmıştır. Bunlardan nesih hat ağırlıklı olarak kullanılan yazı türü olmuştur. Merkez'de Paşa Çeşmesi (1779-80) (Foto. 33,34), Maraz Hatça Çeşmesi (1924) (Foto. 43), Çorbacı Çeşmesi (1866-67) (Foto. 46,47), Anonim Çeşme (Foto. 54), İskilip'te, Alibey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi (1813) (Foto. 56), Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi (1826-27) (Foto. 61), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 68), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 72), İskilip'te Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (sol ve sağdaki kitabeler) (19.yy) (Foto. 81), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 76), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 102), Mecitözü'nde; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi (1817-18) (Foto. 124), Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmeleri'nin (1813) (Foto. 129) kitabeleri, nesih hatla yazılmıştır.

Sülüs hatla yazılmış çeşme kitabelerine örnek olarak İskilip'te; Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 58), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto.

[272] Sağ tarafta yer alan çeşme üzerindeki kitabe onarım tarihini vermekte olup inşa tarihiyle ilgili herhangi bir ibare bulunmamaktadır.
[273] Sivri kemerin sağ üst kısmındaki kırık kitabe inşa tarihini vermektedir.
[274] Sivri kemerli alınlık içerisindeki kitabe onarımı vermektedir.

63), Sallilerbaşı Çeşmesi (19.yy) (Foto. 66), Temenne Deveci Çeşmesi (19.yy) (Foto. 92), Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi[275] (19-20.yy) (Foto. 95) gösterilebilir.

İskilip'te Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 81) ve Osmancık'ta, Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I (1705) (Foto. 119), Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III (1705) (Foto. 122) çeşmeleri de talik hatla yazılmış kitabelere sahiptir.

Rika hattı ile yazılmış kitabeye tek örnek ise Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi'dir (1866) (Foto. 78).

5.5. SÜSLEME

Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler genel olarak sade bir anlayışla inşa edilmişlerdir. Merkez'de yer alan 7 çeşme sade olup Abaza Çeşmesi'nin (1916-16) (Foto.) alınlığında elips biçimli bir silmeye yer verilmiştir.

İskilip'te ele alınan 20 çeşme, Merkez'de olduğu gibi süsleme yönünden zayıf tutulmuşlardır. Fakat bazı örneklerde az da olsa süsleme detayları göze çarpmaktadır. İskilip'te; Sakarya Hacı Ali Çeşmesi (1826) (Foto. 59), Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) (1839-40) (Foto. 64), Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 70), Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi (1843) (Foto. 73), Temenne Hacı Ali Çeşmesi (1849) (Foto. 75), Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 84), Temenne Deveci Çeşmesi (19.yy) (Foto. 93), İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi (19.yy) (Foto. 110), Sıtma Pınarı Çeşmesi (1915-16) (Foto. 103, 104, 105), gibi örneklerde kemerlerin kilit taşı noktalarında rozetlere yer verilmiştir. Rozetlerin bir kısmında çiçek motifi, altı kollu yıldız ve on iki kollu yıldız kabartmaları işlenmiş bir kısmı ise boş bırakılmıştır.

İstanbul ve Anadolu'da inşa edilmiş çeşmelerin kemer kilit taşı noktalarında ve diğer yüzeylerdeki örneklerimize benzer rozet içerisinde kabartmaya yer verilmiştir. Bunlardan İstanbul Ahmed Ağa (Pirinççi) Çeşmesi[276] (19.yy.) (Krş. Foto. 32), Kocaeli Çakmaklı Çeşmesi (18. yy.) (Krş. Foto. 33)[277], Kocaeli Emine Hatun Çeşmesi (Tüysüz Çeşmesi) (1749-50) (Krş. Foto. 34)[278], Kocaeli Veli Ahmet Çeşmesi (17-18. Yy.) (Krş. Foto. 35)[279], Burdur Hecin Dede Çeşmesi (Krş. Foto. 36)[280], Balıkesir Havran Emine Kadın Çeşmesi (1805) (Krş.

[275] Her iki kitabede sülüs hatla yazılmıştır.
[276] Koçyiğit s. 531.
[277] Figen Ölmez, "Kocaeli Çeşmeleri", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Gazi Üniversitesi SBE, 2012), s. 45.
[278] Ölmez, s. 53.
[279] Ölmez, s. 121.
[280] Mustafa Ekmekci, "Burdur Merkezdeki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri", **(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Pamukkale Üniversitesi SBE, 2012), s. 112.

Foto. 37)[281], Kurşunlu Külliyesi Aşevi Çeşmesi (1727) (Krş. Foto. 38)[282] ve Nevşehir Üçler Çeşmesi gibi örneklere yer verilebilir (1902) (Krş. Foto. 39-40)[283].

Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi'nde rozetten başka, kemer alınlığına yerleştirilmiş kabartma şeklinde ibrik motifi ve bu ibriğin içerisinde de "Maşallah" yazılıdır (Foto. 85). Farklı yörelerde yapılmış çeşmelerde de ibrik motifine yer verilmiştir. Bunlardan Avanos Özkonak Ağapınarı Çeşmesi (1870) (Krş. Foto. 41)[284], Afyon Büyük Olucak Çeşmesi (1789-90) (Krş. Foto. 42)[285] ve Çankırı (Hıcıp) Köyü Çeşmesi (1884) (Krş. Foto. 43)[286] örnek olarak verilebilir.

Sıtma Pınarı Çeşmesi'nde ise kilit taşları üzerindeki rozetlerin yanı sıra, iki kemerin birleştiği konsol üzerinde, çiçek kabartmasına yer verilmiştir (Foto. 105).

Mecitözü'nde; Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi'nin kilit taşı üzerindeki rozete, tarih yazılmıştır (Foto. 125). Diğer bir örnek, Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi'nde yörede bulunmuş devşirme malzemeler kullanılmıştır. Oluk kısmında önde çarkıfeleklere, dıştan sağlı-sollu geometrik bezemelere yer verilmiştir (Foto. 130, 132). Ayrıca kitabenin yanında üzeri bitkisel bezemelerle süslü devşirme bir taş kullanılmıştır (Foto. 131).

[281] Işıkakdoğan, s. 176.
[282] Sevim, s. 203.
[283] Sevim, s. 253-254.
[284] Sevim, s. 234.
[285] Karasu, s. 91.
[286] www.kulturportali.gov.tr (Erişim Tarihi: 12.06.2017)

BÖLÜM 6: SONUÇ

Su, tüm canlıların hayatını sürdürebilmesi için vazgeçilmez unsurlardan biridir. Bunun bilincinde olan insanoğlu, yerleşim bölgelerini belirlerken su kaynaklarının bol olduğu coğrafyalara yönelmişlerdir. Başlangıçta buralarda su ihtiyacına yönelik ilkel faaliyetler sürdürülmüş, fakat zamanla halka hizmet amacıyla çeşme, sebil, şadırvan ve hamam gibi su yapıları inşa edilmiştir. Bu noktada Türk-İslam anlayışının suya verdiği hayatiyetin yeri oldukça önemlidir. Su yapılarının inşası, özellikle Osmanlı döneminin imar faaliyetlerinde sıklıkla karşılaşılan bir durum olmuştur. Devrin yöneticileri ve hayırseverleri güç göstergesi ve hayır duası alma niyetleriyle inşası diğer anıtsal eserlere nazaran fazla maliyet istemeyen bu faydalı eserleri yaptırmışlardır.

Çeşmeler, yapıldıkları dönemin siyasi durumunu ve mimari özelliklerini yansıtan, tarihi belge niteliğindedirler. Bu eserler sadece su ihtiyacını karşılayan tesisler olmayıp halkın ortak buluşma noktası, şehir estetiği ve insanların sosyalleşme merkezleri olmuştur. Bu amaçlar doğrultusunda yapılmış Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler, zamanının önde gelen eserleri arasında sayılabilir. Günümüzdeki görünümleriyle oldukça sade ve bir o kadar da harap vaziyetteki çeşmeler, yapıldıkları dönemde bölge halkına büyük hizmetler vermiştir. Sonraki süreçte teknolojik gelişmelerle evlere kadar gelen şebeke sistemi, tarihi çeşmelerin önemini azaltmış ve nihayetinde tamamen göz ardı edilmelerine sebep olmuştur.

Yapılan çalışmalar doğrultusunda Çorum ve ilçelerinde inşa edilen 32 adet çeşme, tespit edilerek, sanatsal açıdan incelenmiştir. Tez kapsamında şehir merkezinde 7, İskilip'te 20, Osmancık'ta 3, Mecitözü'nde 2 çeşme kataloğa dahil edilerek detaylı bir şekilde tanıtılmıştır. Bu çeşmeler, değerlendirme ve karşılaştırma bölümünde kategorilere ayrılarak ele alınmış, İstanbul ve Anadolu'daki diğer örneklerle mukayesesi sonucunda da Türk mimarisindeki yerleri saptanmaya çalışılmıştır.

Çeşmelerin 23'ü, bir ev veya çevresindeki bahçe duvarına bitişik nizamda, 9'u ise etrafındaki yapılardan bağımsız olarak inşa edilmiştir. Tek yüzlü olarak ele alınan çeşmeler, cephe düzenlemelerine göre; sivri kemerli çeşmeler (18 adet), yuvarlak kemerli çeşmeler (2 adet), kaş kemerli çeşmeler (1 adet), yan yana iki kemerli çeşmeler (3 adet), yan yana üç kemerli çeşmeler (3 adet) ve nişsiz, düz cepheli çeşmeler (5 adet) olarak sınıflandırılmıştır.

Çeşmelerin yapı elemanlarından, lüle, ayna taşı, su teknesi, su haznesi, bekleme sekileri, tas nişi ve üst örtü, maddeler halinde tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çorum ve ilçelerindeki 32 çeşmeden 23'ünde toplam 29 kitabe bulunmaktadır. Kitabeler, beyaz mermer üzerine genel olarak, alçak kabartma yöntemi ile nesih, sülüs, ta'lik ve rika gibi hat türleriyle yazılmışlardır. Kitabelerde adı geçen kişilerden bahsedecek olursak; İskilip yöresinde yapılmış çeşmelerin çoğunda adı geçen Hacı Ali isimli kişinin İstanbul'da yaşayan bir İskilip'li olduğu bilinmektedir. Memleketi olan İskilip'e birçok çeşme yaptırarak bölgenin su ihtiyacını karşılamıştır. Bir diğeri de, Mecitözü İlçesine bağlı Elvan Çelebi Beldesi'nde Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yapılmış çeşmedir. Bu çeşme mütevazi bir görünüme sahip olmasına rağmen banisiyle ön planda olan bir çeşmedir. 1676-83 yılları arasında sadrazamlık görevinde bulunan bir devlet adamı tarafından yapılması önemini artırmıştır. Son olarak Baltacı Mehmed Paşa tarafından 1705 yılında Osmancık'a yapılmış olan çeşmelerdir. Eserlerin, Osmanlı Devleti'nde 1704 - 1706 ve 1710 - 1711 dönemlerinde iki kez sadrazamlık yapmış bir kişi tarafından yapılmış olmaları önemini artıran faktördür. Yöredeki çeşme kitabelerinde daha birçok bani ismi geçmektedir. Fakat bunlardan sadece ön planda olanlardan söz edilmiştir.

Çorum ve ilçelerindeki çeşmelerin büyük çoğunluğu, Osmanlı dönemine aittir. Ancak az da olsa içlerinde Cumhuriyet dönemine ait çeşmeler bulunmaktadır. Çeşmelerden 4'ü, 18. yy., 16'sı, 19. yy., 4'ü 20. yy. ve 9'ununda tam olarak tarihi bilinememektedir. (Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmelerinden, soldaki çeşmenin inşa tarihinin olup sağdakinin olmamasından dolayı iki ayrı çeşme olarak ele alınmıştır. Bundan dolayı buradaki sınıflandırmada çeşme sayısı 33'e yükselmiştir.)

Çorum ve ilçelerindeki 32 çeşmeden, 24'ünün suyu akmakta, bunlardan faal olarak Merkez'de 1, İskilip'te 20, Osmancık'ta 1 ve Mecitözü'nde 2 çeşme, günümüzde hizmet vermeye devam etmektedir.

Süsleme yönünden Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler genellikle sade bir anlayışla inşa edilmişlerdir. İskilip'teki çeşmelerde, kemer kilit taşı noktalarında, rozetlere yer verilmiştir. Rozetlerin bir kısmında çiçek motifi, altı kollu yıldız ve on iki kollu yıldız kabartmaları işlenmiş, bir kısmı ise boş bırakılmıştır. Ayrıca, Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi'nde rozetten başka, kemer alınlığına yerleştirilmiş kabartma şeklinde ibrik motifi dikkat çekmektedir.

Mecitözü'nde Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu İbrahim Çeşmesi'nde yörede bulunmuş devşirme malzemeler de kullanılmıştır. Bunlardan, oluk kısmında önde çarkıfeleklere, dıştan sağlı-sollu geometrik bezemelere yer verilmiştir. Ayrıca kitabenin yanında üzeri bitkisel bezemelerle süslü, devşirme bir taş kullanılmıştır

Malzeme olarak Çorum ve ilçelerindeki çeşmeler genellikle, kesme taştan yapılmıştır. Bunun yanı sıra taş ve tuğla karışımı inşa edilen örneklere ve az da olsa devşirme malzemeye rastlanmıştır.

Merkez'de inşa edilmiş ve Anonim Çeşme olarak isimlendirdiğimiz eser, daha önceki yayınlarda adına rastlanılmayan bir çeşmedir. Arazi çalışmaları esnasında bulunup kataloğa dâhil edilmesi bakımından önem arz etmektedir.

Çeşmelerin küçük boyutlarda olması ve artan nüfusun konut sorununu giderebilmek amacıyla birçok çeşme, arazi ve yol çalışmalarında yıkıma uğramıştır. Günümüze ulaşanlar ise binalar arasında kalarak eski gösterişlerinden uzaklaşmışlardır. Fakat İskilip'te bulunan çeşmeler, diğer bölgelere göre daha iyi durumda ve hepsinin suları akar vaziyettedir. Bu eserlerin çoğu gerçekleştirilen restorasyonlar sayesinde sağlamlaştırılmıştır. Ancak diğer örnekler için bu durum geçerli değildir. Çeşmelerin büyük çoğunluğu bakımsız ve çok azı faal durumdadır. Çorum'un tarih ve kültürüne ışık tutan bu eserlerin daha iyi şartlarda muhafazası ve sergilenmesi gerekmektedir. Tarihi mirasımıza ait bu önemli eserlerin gelecek nesillere ulaştırılması için mevcut çeşmelere gerekli müdahalelerin bir an önce yapılması zaruridir. Aksi takdirde kaybedilecek olan bu eserlere, yalnızca yazılı ve görsel kaynaklardan ulaşabilmek mümkün olacaktır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

BAŞLAMIŞLI, N, F. Kürkçü, H. Koyuncu, M. Sucuoğlu, H. Köse, L. Tümtürk ve A. Aygün. (1967). *Çorum İl yıllığı*, Ankara.

BAYRAKTAR, M. S. (2016) *Samsun'da Türk Devri Mimarisi,* Samsun, 2016.

BAYRAM, Y. (2008). *Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum*, Çorum: ÇORUM İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

ÇANLI, M. (2013). *Ankara, Kastamonu, Sivas Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Çorum (1869-1908)*, Çorum.

ÇOKER, Z. H. Ersoy, S. Demir, H. Atay, D. Kolağasıoğlu, O. Ünsal, G. Yılmazer ve H. Selçuk. (1973). *Çorum İl Yıllığı*, Ankara.

DEMİRCİOĞLU, H. (1987), *Roma Tarihi*, Ankara.

ERDEM, Y. (1971). *Türkiye El Kılavuzu*, Ankara: Güzel Sanatlar Matbaası.

ERKOÇ, E. (2001). *Yirmibinci Yüzyılda Çorum İli ve İlçeleri*, Çorum.

ERKOÇ, E. (2004). *Elvan Çelebi Hayatı, Zaviyesi, Eseri, Düşünceleri*, Çorum: Pegasus Görsel İletişim Hizmetleri.

HASOL, D. (2005). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, 7. Baskı, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.

İLTER, F. (1992). *Bir Anadolu Kenti İskilip,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

İPEK, Ö, B. Çilingir, H. M. İpek, M. Çakar ve M. Taşlıova. (2008). *Çorum Kültür Envanteri,* Çorum: Çorum Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları.

KILCI, A. (2007). *İskilip'te Suyun Hikayesi Tarihi Sular, Çeşmeler ve Diğer Tesisler,* Ankara: İskilip Kültür ve Eğitim Vakfı.

KOÇBEY, H.- Şahinci, E. (1973). *Çorum Tarihi*, Çorum.

KOZANOĞLU, H. (2013). *Anadolu'da Suyun İzi*, Ankara.

OSTROGORSKY, G. (1991). *Bizans Devlet Tarihi*, (Çev. Fikret Işıltan), Ankara.

ÖNGE, Y. (1997). *Türk Mimarisinde Selçuklu ve Osmanlı Dönemlerinde Su Yapıları,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

SARAÇER, C. *Tarihsel Doku İçinde Unutulan Bir Kent Osmancık*, Dört Renk Yayınevi, İstanbul.

SARIKAYA, M. A. (2012). *Konya'nın Tarihi Çeşmeleri*, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık.

SÖZEN, M. - TANYELİ-U. (2012). *Sanat Kavram ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul

TURAN, O. (1975). *Selçuklular Tarihi ve İslam Medeniyeti*, Ankara.

TURANİ A. (2015). *Sanat Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Remzi Kitabevi, s.29

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1988), *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

YALÇIN, O. (1969). *Çorum*, 2.Basım, İstanbul.

YURTTAŞ, H, H. Özkan, Z. Köşklü, Ş. Tali, D. Okuyucu, G. Geyik ve M. L. Kındığılı, (2008). *Yolların Suların ve Sanatın Buluştuğu Şehir Erzurum*, Ankara: Kariyer Matbaacılık.

Süreli Yayınlar

AKSOY, A. E. (2016). Osmancık'ta Baltacı Mehmed Paşa Çeşmeleri, *Uluslararası Bütün Yönleriyle Çorum Sempozyumu,* Çorum, s.105-112.

AYTÖRE, A. (1962). Türklerde Su Mimarisi, *Milletler Arası Türk Sanatları Kongresi*, Ankara, s.45-68.

BAKIRER, Ö. (2006). Bizans Danışmend Selçuklu ve Beylikler Dönemlerinde Çorum, *Çorum Tarihi*, V. Festival Komitesi, s.53-54.

BULUÇ, S. (2006). "Çorum ve Çevresi", *Çorum Tarihi*, V. Festival Komitesi, Çorum.

CAN, H. (2015). Göynük Mengen ve Mudurnu'daki Tarihi Çeşmeler, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* C. 15, S. 1, s. 203 224.

ÇETİNTAŞ, S. (1944). Türklerde Su-Çeşme-Sebil, *Güzel Sanatlar Dergisi*, C. 5, İstanbul, s. 125-146.

DENKTAŞ, M. (2000). Anadolu Türk Mimarisinde Çeşmeler, *Türkler*, C. VII. s. 872-877.

DÜNDAR, A. (2007). Çorum Şehri ve Mimari Yapıları (XIX. Yüzyılın Sonlarındaki Bir Haritaya Göre), Dini Araştırmalar Dergisi, C. 9, S. 27, s. 185-224.

EYİCE, S. (1968). "İstanbul" mad., İslam Ansiklopedisi, C.5, S.2, s.1214.

EYİCE, S. (1983). "Çeşme" mad., Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.8, İstanbul, s.277.

İLTER, F. (1988). Osmanlı Ulaşım Ağında Irmak Kenarı Bir Yerleşme: Osmancık", *Belleten*, S. 203, Ankara, s. 535-570.

KARADEMİR F. Ö. (2015). "Osmanlı Dönemi'nde İzmit'te yaşamış Gayrimüslimlere Ait Çeşme Yapıları, *Uluslararası Karamürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri (3-4-5 Nisan),* Kocaeli, s. 1845-1861.

KARAPİLEHVARİAN, N. (2002). Osmanlı Çeşme Mimarisi, *Türkler*, Ankara.

MÜDERRİSOĞLU, F. (2008). Anadolu'da Önemli Bir Kültürel Merkez: Osmancık, *Türkiyat Araştırmaları,* S. 9, s. 425-438.

MÜLAYİM, S. (2001). "Konya Karatay" mad., Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul, s.475-476.

ÖDEKAN, A. (1992). "Kent İçi Çeşme Tasarımında Tipolojik Çözümleme", *Semavi Eyice Armağanı/İstanbul Yazıları*, s.281-288.

ÖNGE, Y. (1991). Fıskiyeli Türk Çeşmeleri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:22, s.99-116.

ÖNGE, Yılmaz (1997). Anadolu Beylikler Döneminin Çeşme, Sebil ve Şadırvanları, *Uluslararası Osmanlı Öncesi Türk Kültürü Kongresi Bildirileri (4-7 Eylül 1989),* s.1.

ŞAHİN, İ. (1993). "Çorum" *İslam Ansiklopedisi*, C.8, İstanbul, s.373-376.

TAY, L. (2015). Hacı Beşir Ağa'nın İnşa Ettirdiği Çeşmeler*", Akdeniz Sanat Dergisi,* C.8*,* S.16 s. 26-36.

TULUK, Ö. İ. (2008). "Çorum'da Osmanlı Dönemi Mimari Yapı Kültürü", *Coğrafyası, Tarihi, Kültürü ve Edebiyatıyla Çorum* (Ed. Yavuz Bayram), Çorum, s. 226-251.

UZUNÇARŞILI, İ. H. (1977). "Eratna ", *İslam Ansiklopedisi*, C.4, İstanbul.

YAŞAR, Y. (1990). Anadolu Beyliklerinde Devlet Teşkilatı ve Toplum Hayatı, *Belleten*, C.LIV, S. 210, Ankara.

YAVUZYILMAZ, A. (2013). Gebze Çeşmeleri, *Uluslararası Araştırmalar Dergisi (Prof. Dr. Hamza Gündoğdu Armağanı),*S.6, C. 25, s. 577-593.

Yurt Ansiklopedisi (1982). "Çorum", *Anadolu Yayınları*, C.3, İstanbul.

Diğer Yayınlar

AKBAŞ, M. (2012). Isparta İli ve İlçeleri Türk Dönemi Çeşmeleri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi SBE.

AKKAYA, A. S. (2007). Musluk Tasarımının Tarihsel Süreç İçinde İncelenmesi ve Güncel Yansımaları, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi, FBE. İstanbul.

DURMAN, A. (2014). Uşak Çeşmeleri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.

EKMEKCİ, M. (2012). Burdur Merkezdeki Osmanlı Dönemi Çeşmeleri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Denizli: Pamukkale Üniversitesi SBE.

GEYİK, G. (2007). İzmir Su Yapıları (Çeşme, Sebil, Şadırvan), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,* Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.

IŞIKAKDOĞAN, A. (2013). Balıkesir Çeşmeleri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi SBE.

KARADEMİR, M. (2007). Edirne Çeşmeleri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Konya: Selçuk Üniversitesi SBE.

KARASU, G. (2006). Afyon Çeşmeleri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara: Gazi Üniversitesi SBE.

KAVALÇALAN, Enes (2015). Kıbrıs'daki Osmanlı Dönemi Su Yapıları (Çeşme ve Hamamlar), *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Antalya: Akdeniz Üniversitesi SBE.

KOÇYİĞİT, F. (2013). Lale Devri İstanbul Çeşmeleri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE.

ÖLMEZ, F. (2012). Kocaeli Çeşmeleri, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi SBE.

SEVİM, A. (2015). Nevşehir ve İlçelerindeki Çeşme Mimarisi, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Erzurum: Atatürk Üniversitesi SBE.

TAY, L. (2011). Kırşehir Çeşmeleri, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* S.6, s.204-221.

UÇAR, H. (2009). Manisa Çeşmeleri, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir: Ege Üniversitesi SBE.

www.corum.com.tr

www.corum.gov.tr

www.nufusu.com

www.osmancikkulturturizm.org

EKLER

EK 1. Tablolar

Tablo 1: Karadeniz Bölgesi İlleri Haritası (www.lafsozluk.com)

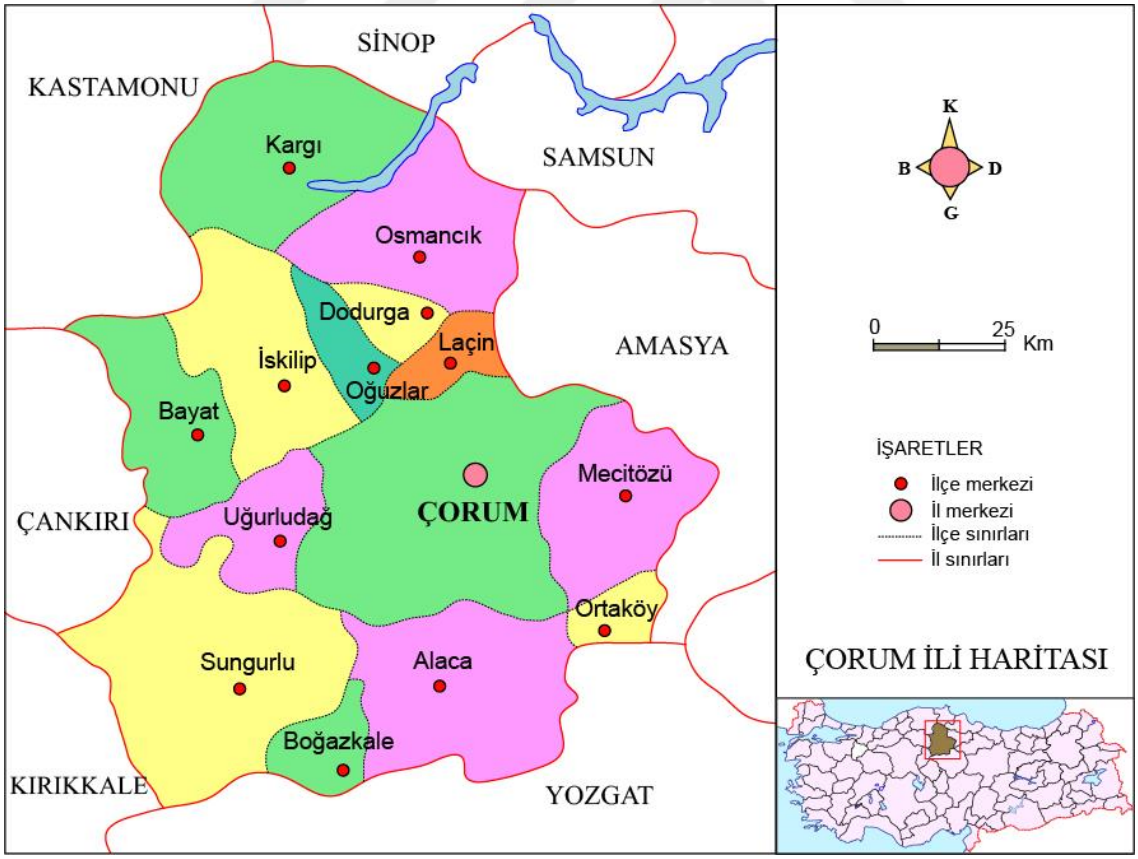

Tablo 2: Çorum İli Haritası (www.corumkulturturizm.gov.tr)

EK 2. Çeşme Çizimleri

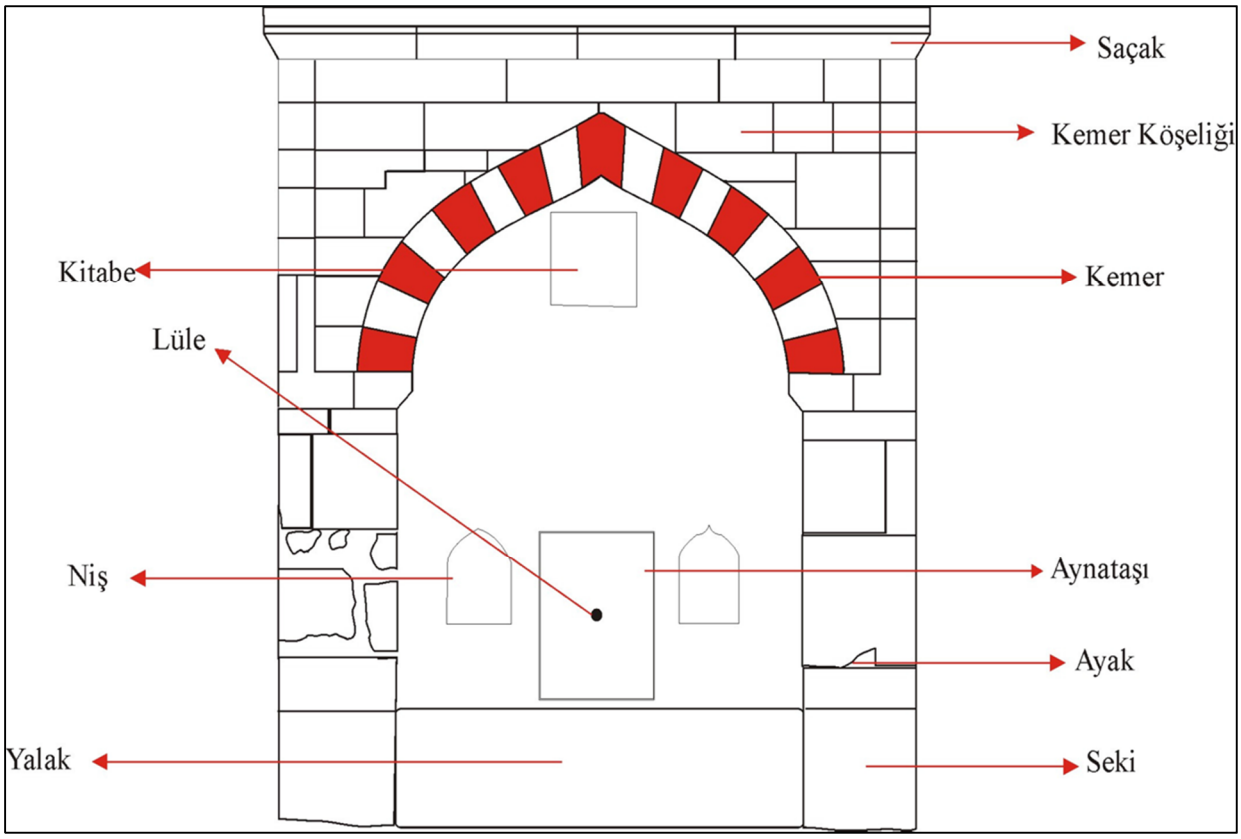

Çizim 1: Çeşme Bölümleri Çizimi (H. Uçar'dan)

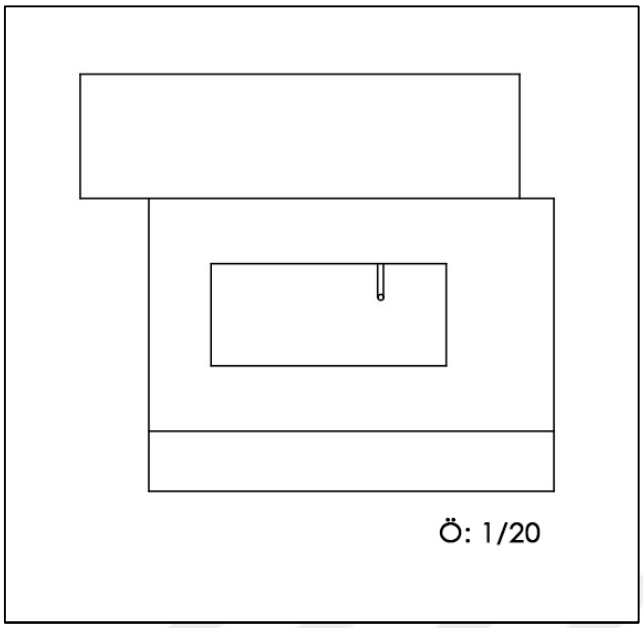

Çizim 2: Paşa Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

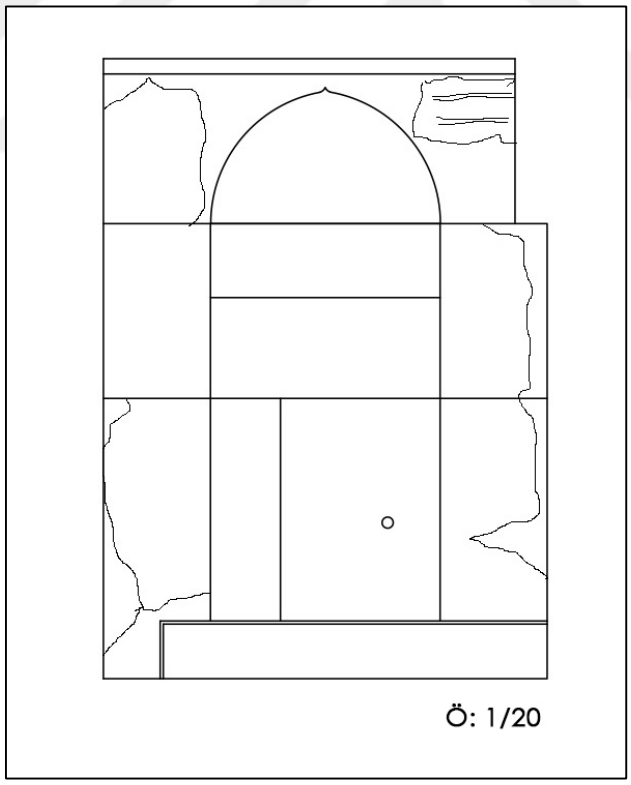

Çizim 3: Paşa Çeşmesi Cephe Çizimi (M.Okumuş'tan)

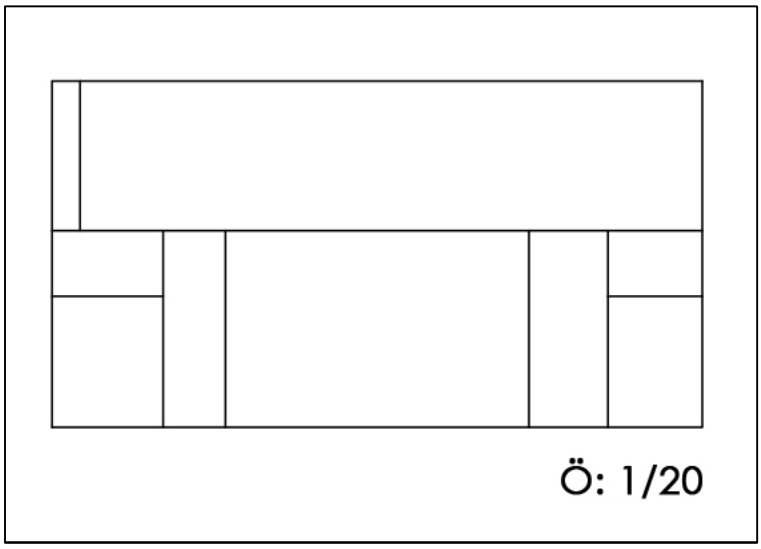

Çizim 4: Abaza Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

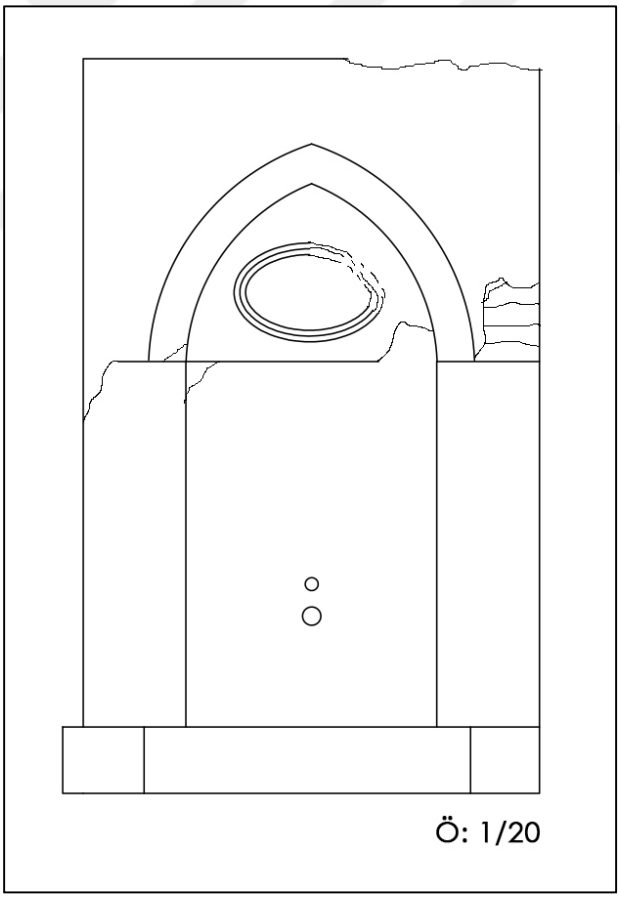

Çizim 5: Abaza Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

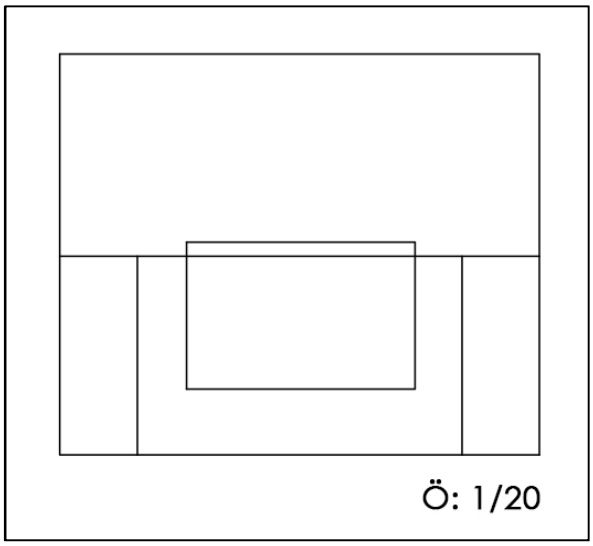

Çizim 6: Maraz Hatça Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

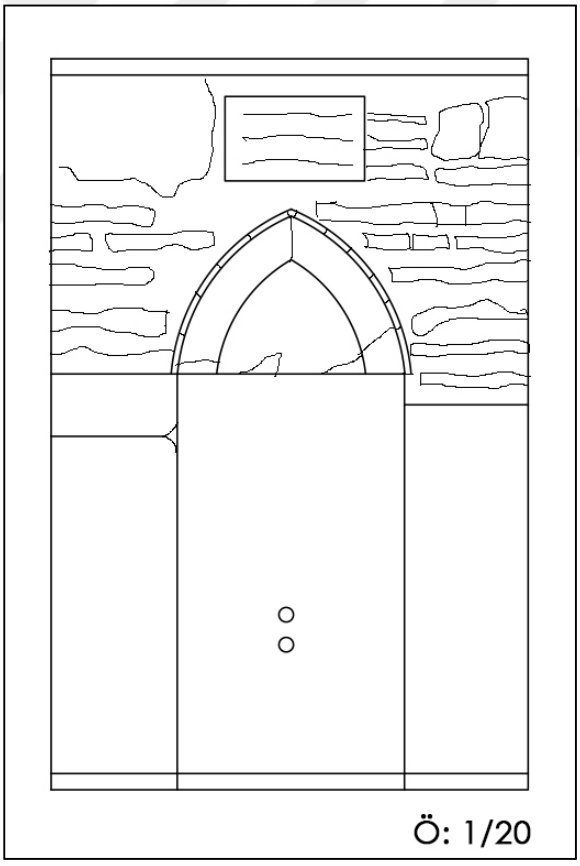

Çizim 7: Maraz Hatça Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

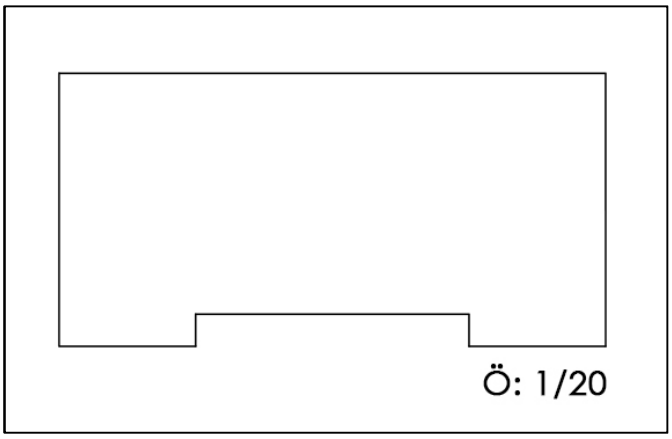

Çizim 8: Çorbacı Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

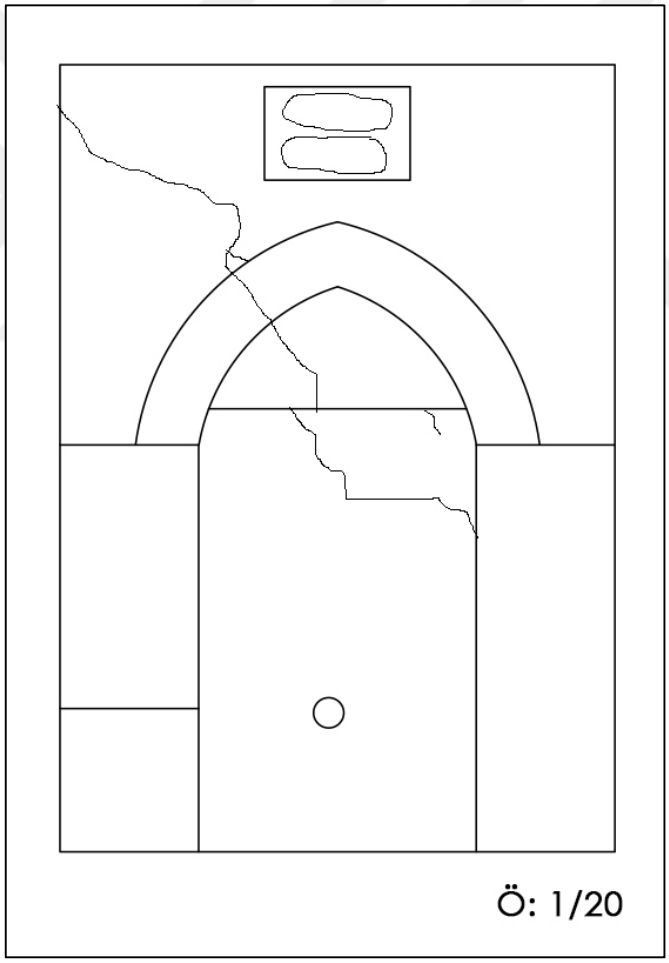

Çizim 9: Çorbacı Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

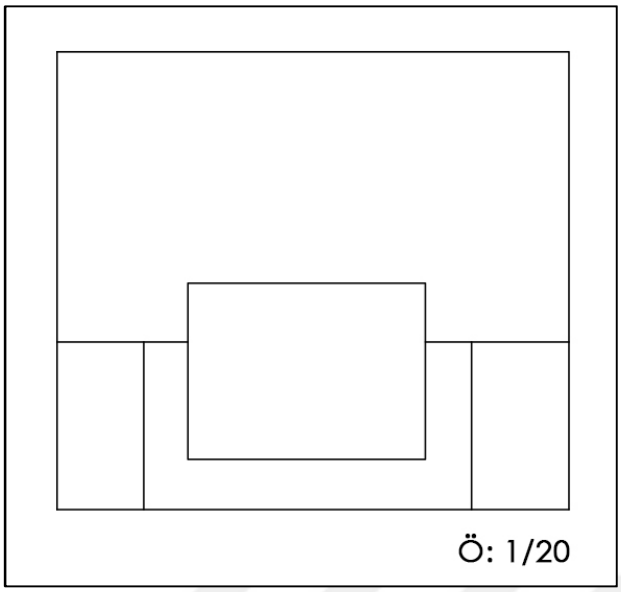

Çizim 10: Abacı Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

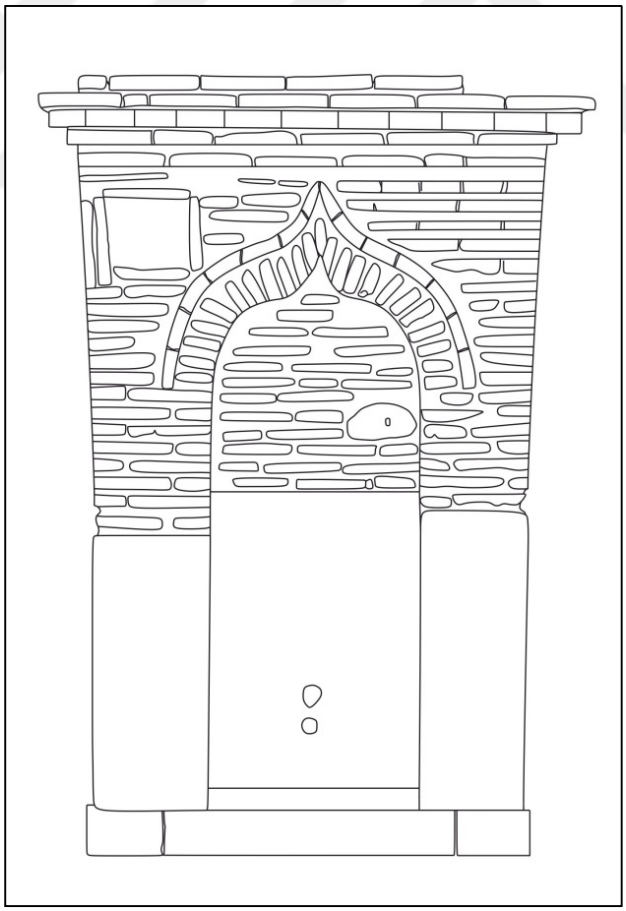

Çizim 11: Abacı Çeşmesi Cephe Çizimi (Ö. Gülbudak'tan)

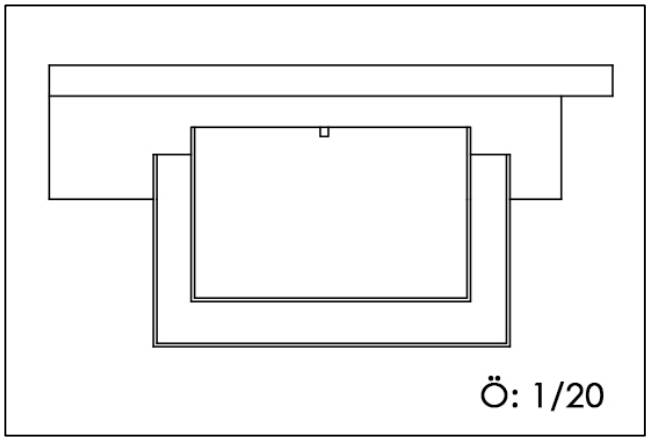

Çizim 12: Müftü Pınarı Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

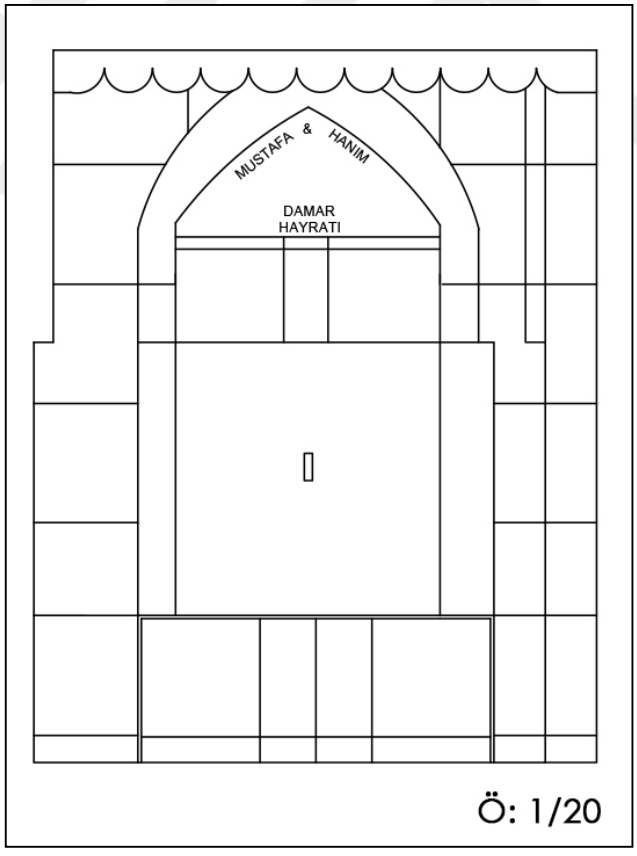

Çizim 13: Müftü Pınarı Çeşmesi Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

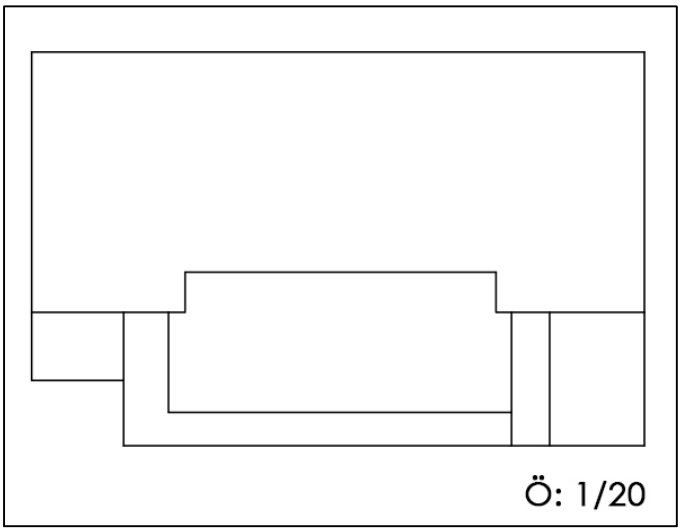

Çizim 14: Anonim Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

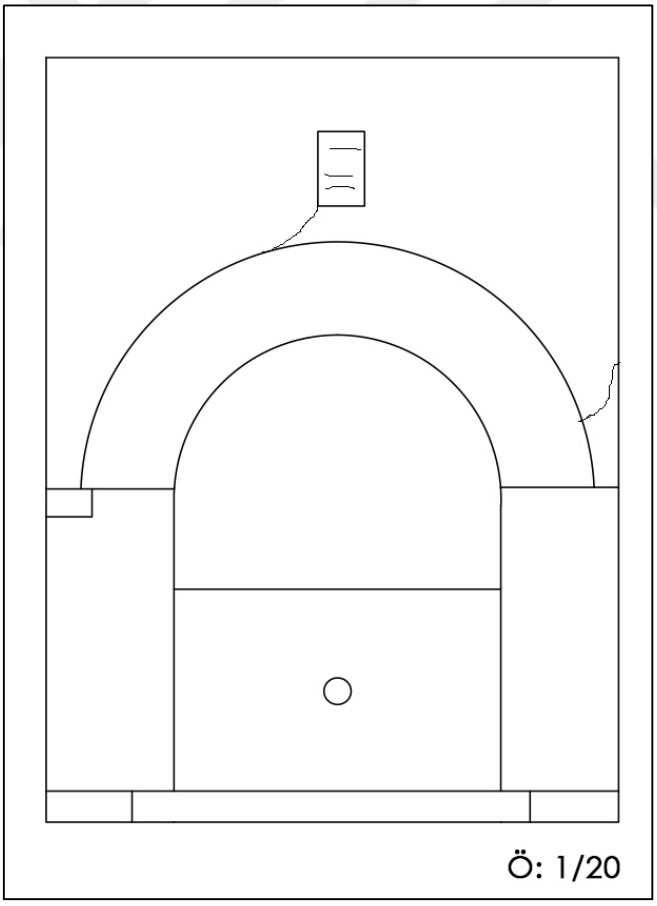

Çizim 15: Anonim Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

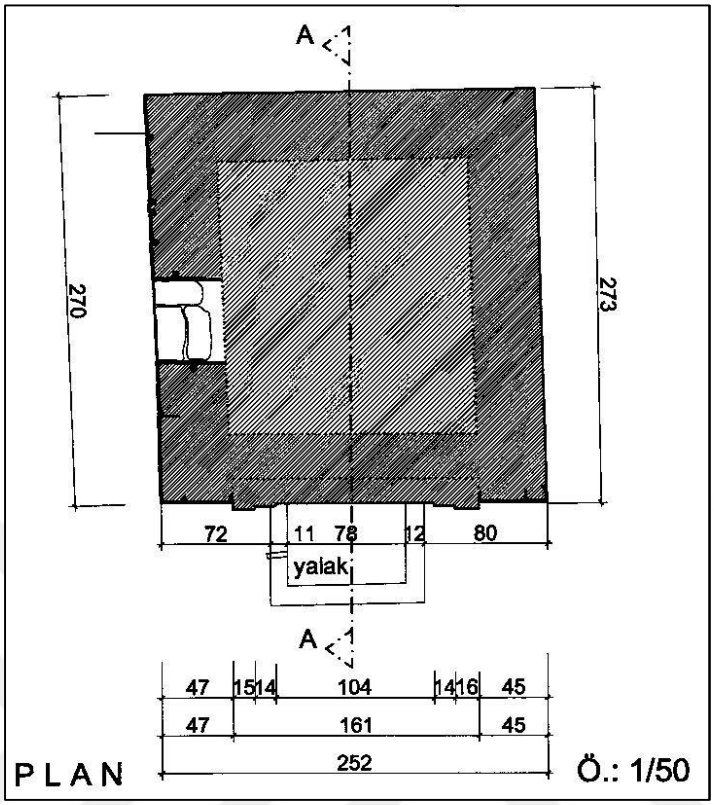

Çizim 16: Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

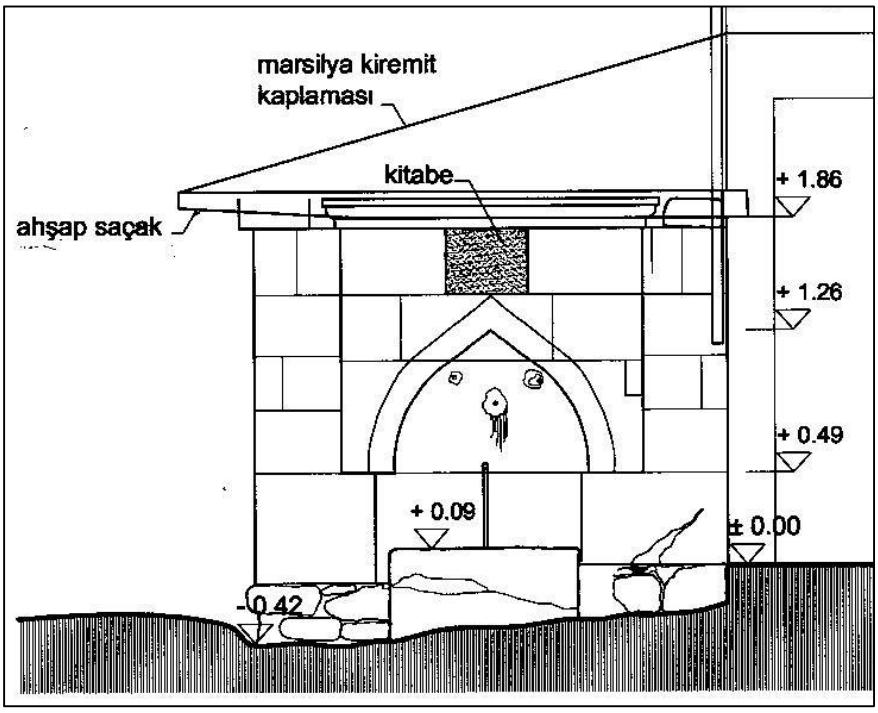

Çizim 17: Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

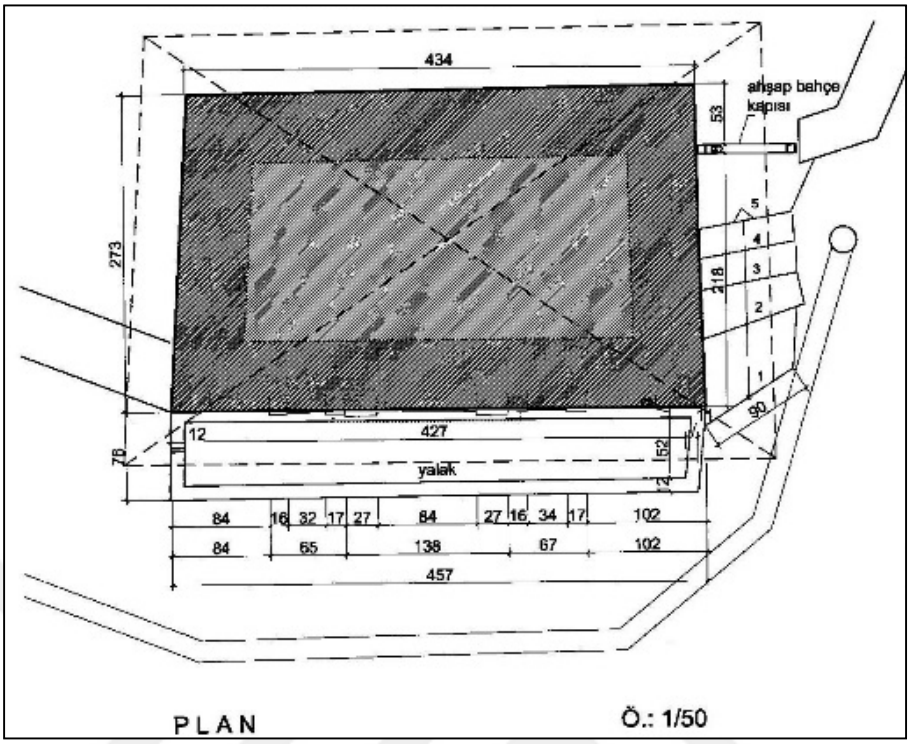

Çizim 18: Sakarya Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

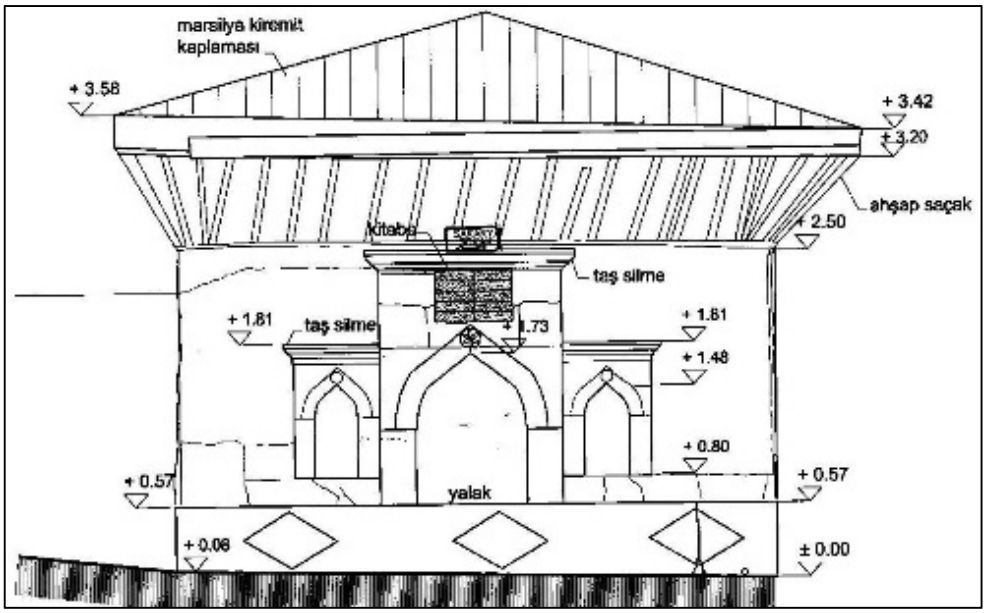

Çizim 19: Sakarya Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

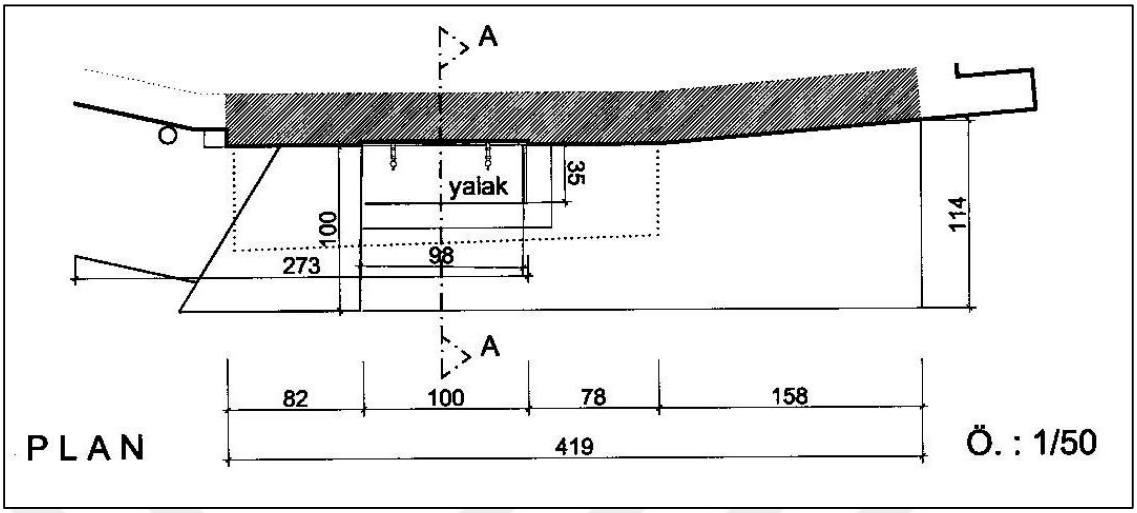

Çizim 20: Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

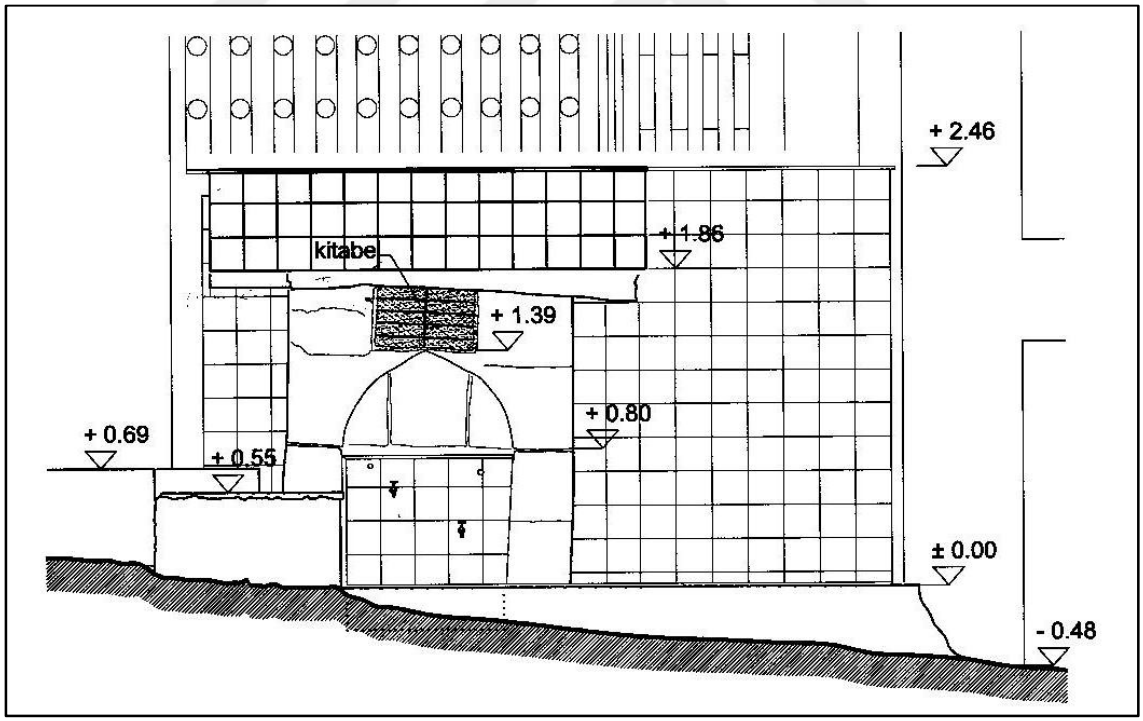

Çizim 21: Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

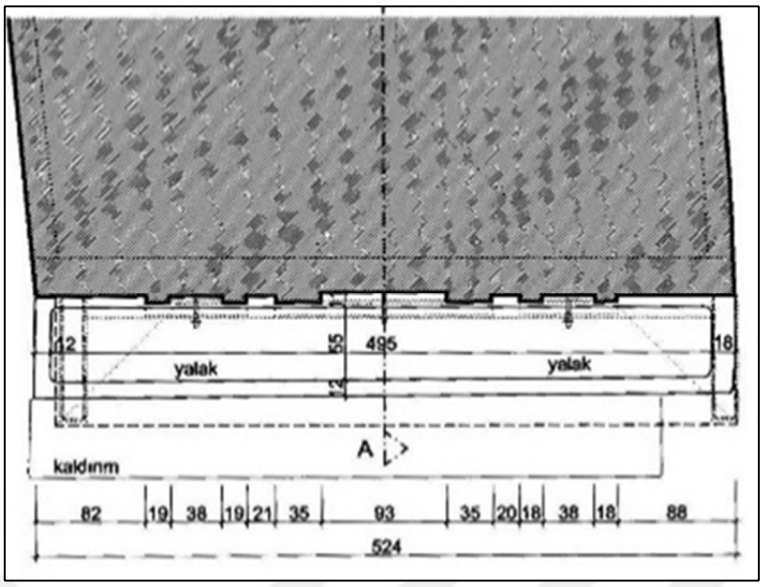

Çizim 22: Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadibey Camisi Hacı Ali Çeşmesi) Planı

(A. Kılcı'dan)

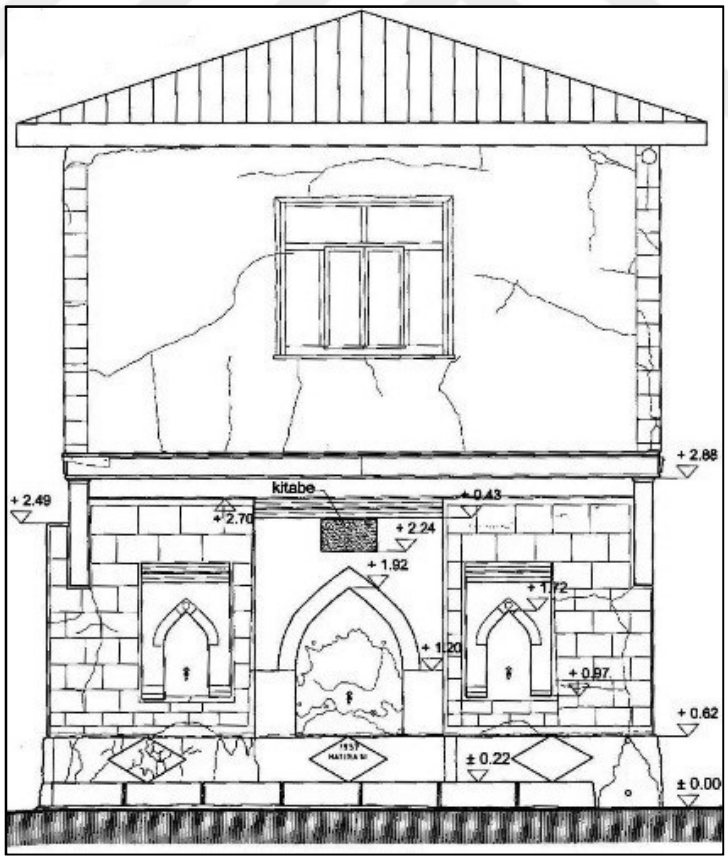

Çizim 23: Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadibey Camisi Hacı Ali Çeşmesi) Planı

(A. Kılcı'dan)

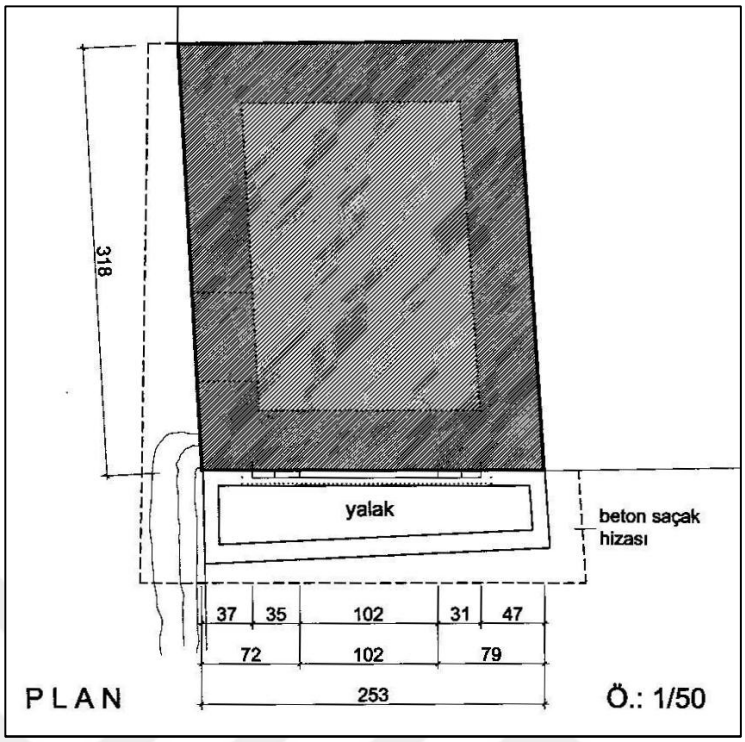

Çizim 24: Sallilerbaşı Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

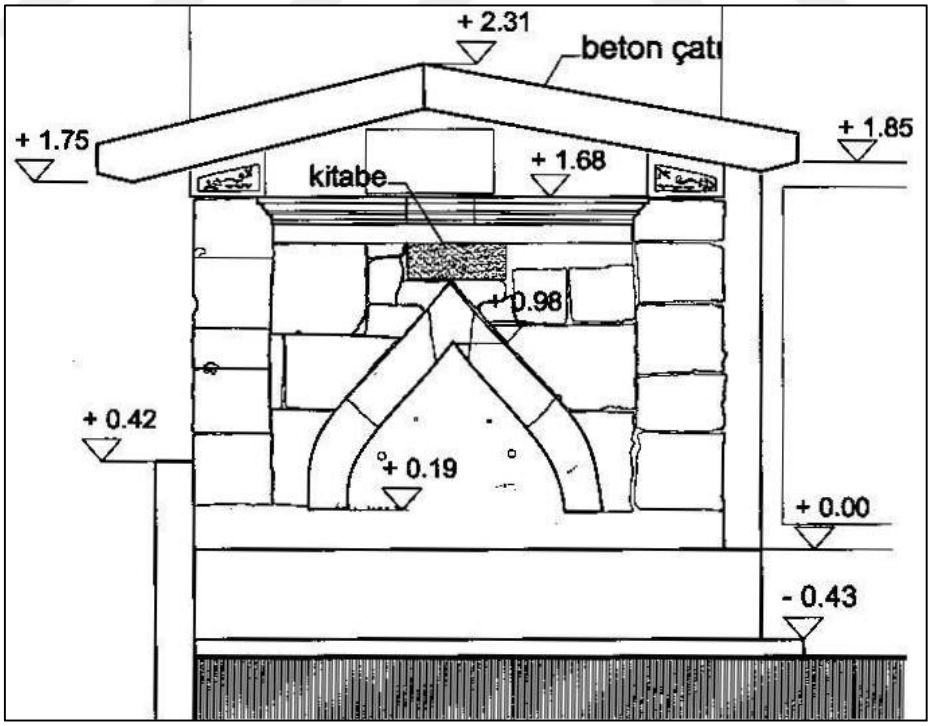

Çizim 25: Sallilerbaşı Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

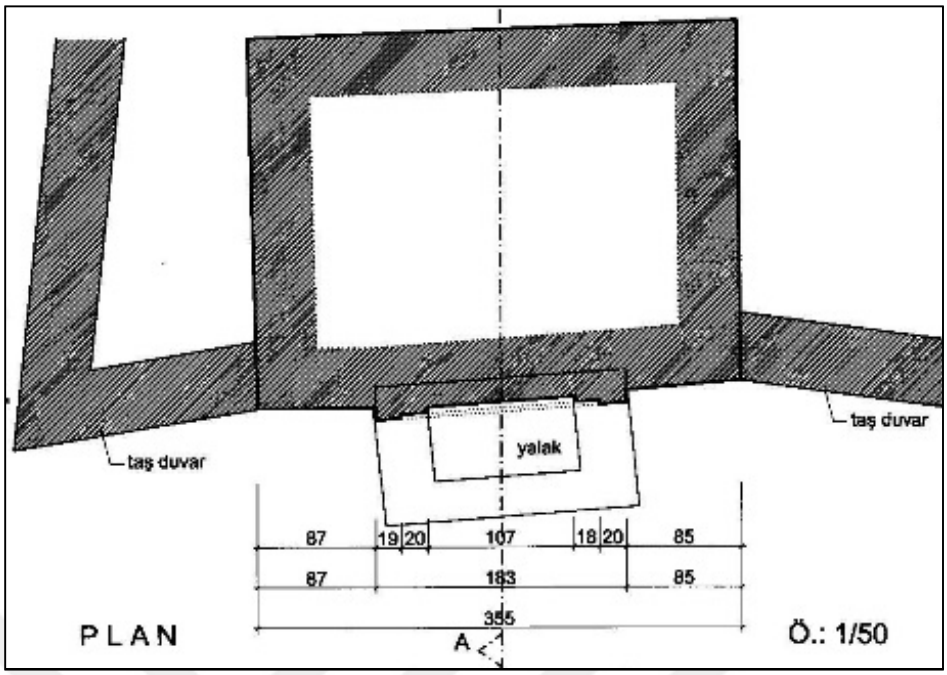

Çizim 26: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

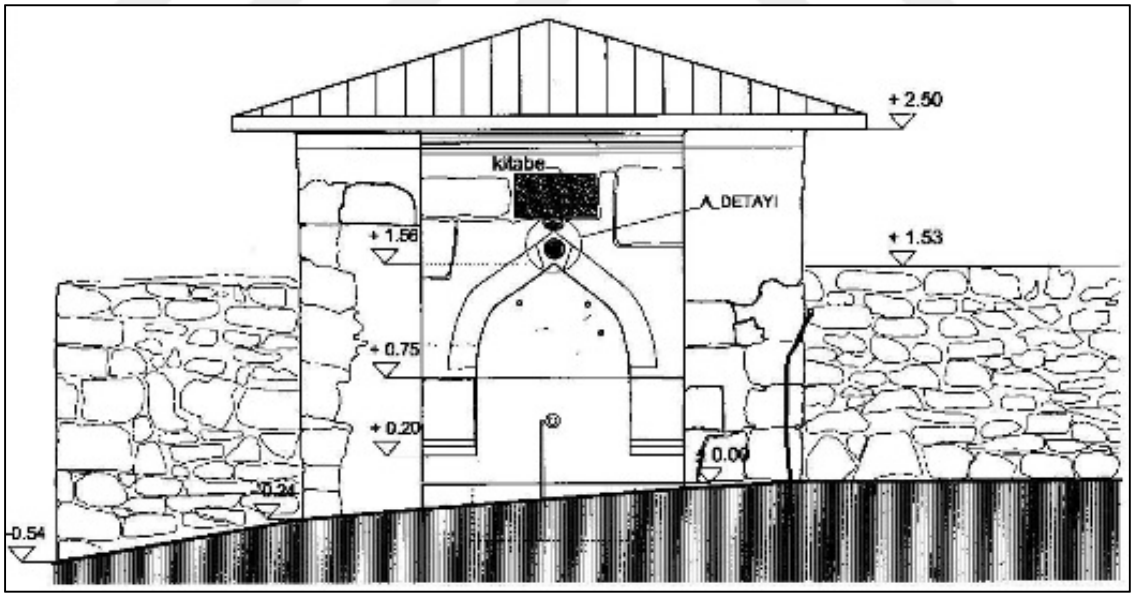

Çizim 27: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

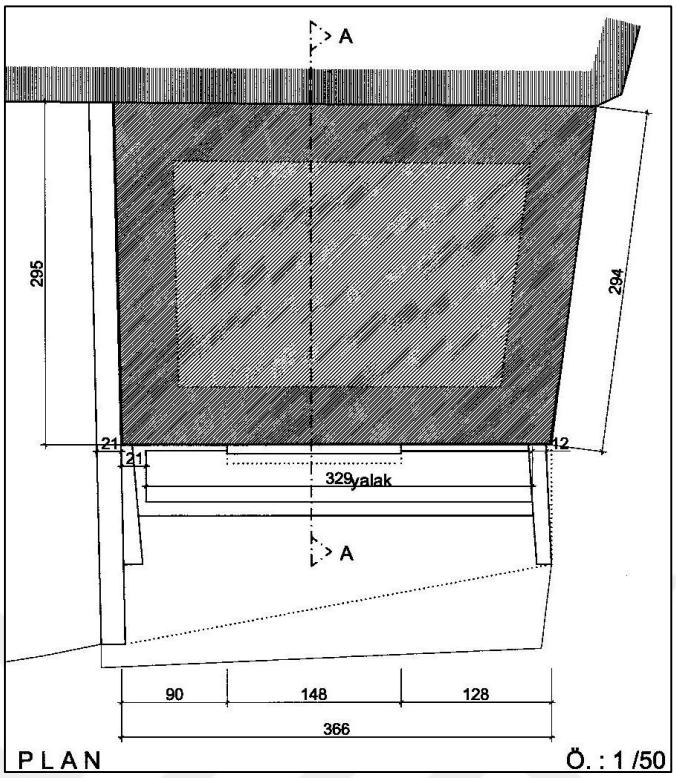

Çizim 28: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

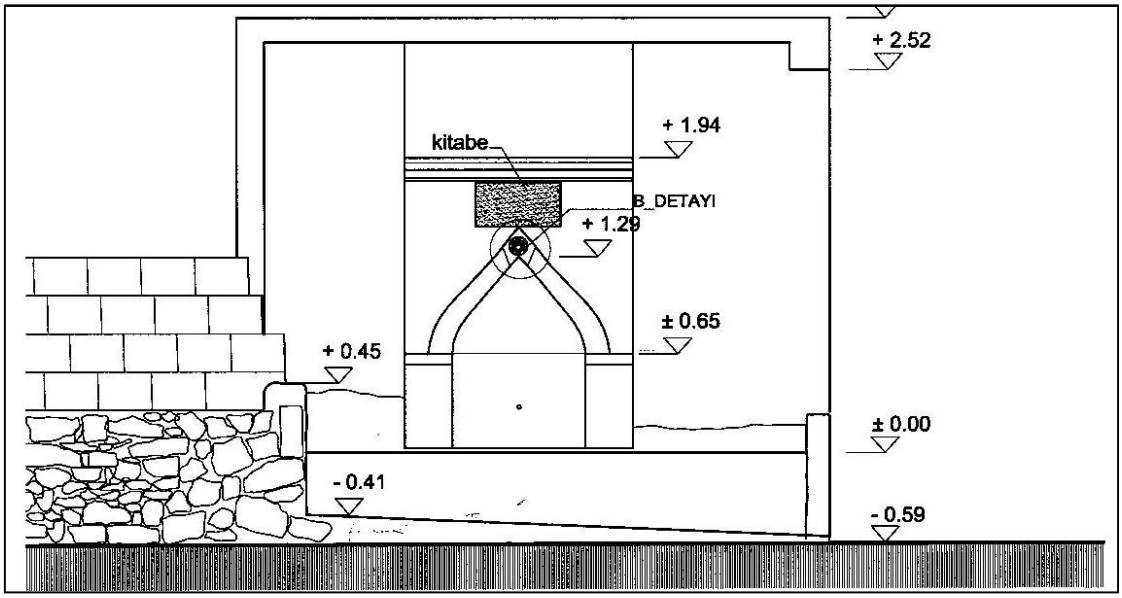

Çizim 29: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

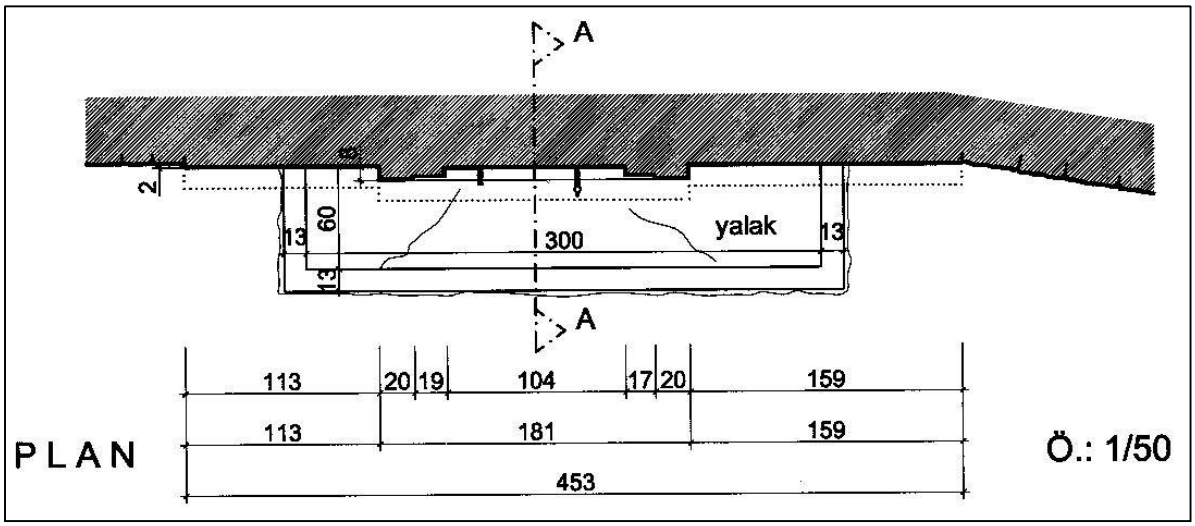

Çizim 30: Temenne Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

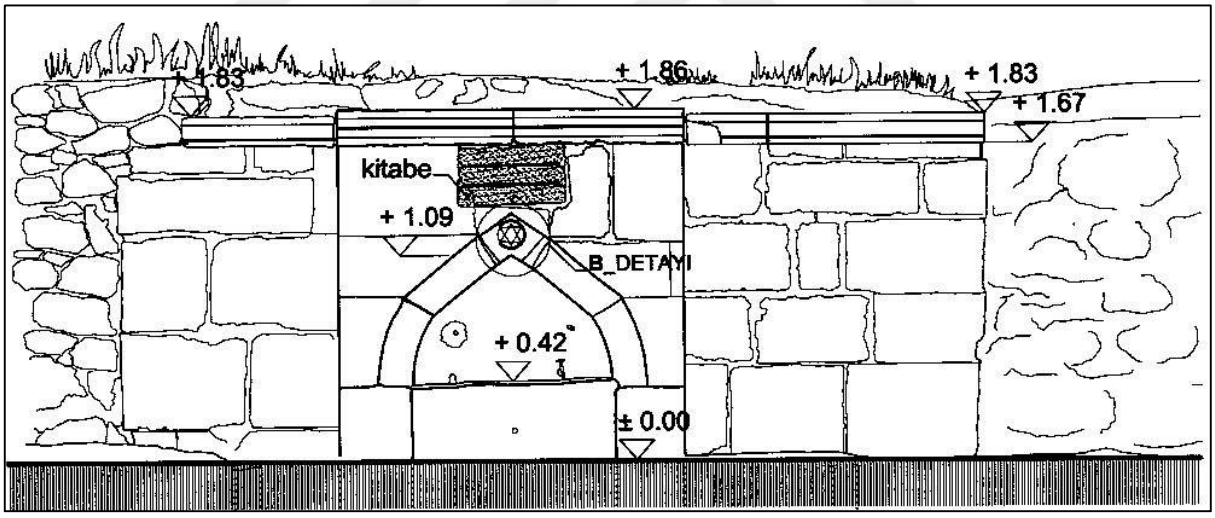

Çizim 31: Temenne Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

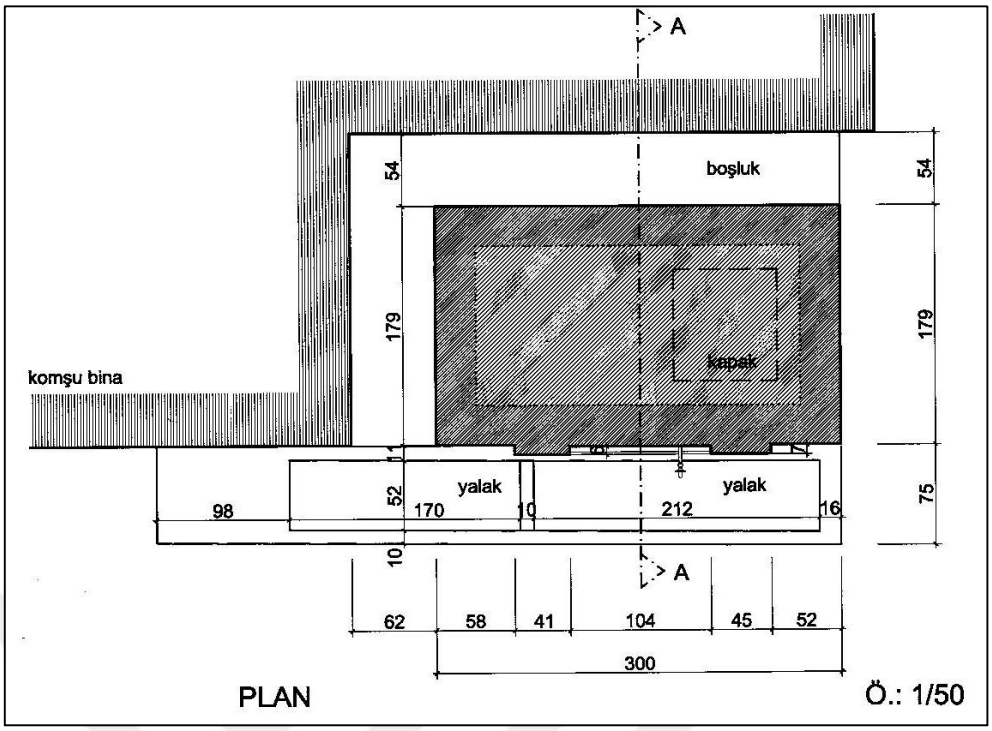

Çizim 32: Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi Plan (A. Kılcı'dan)

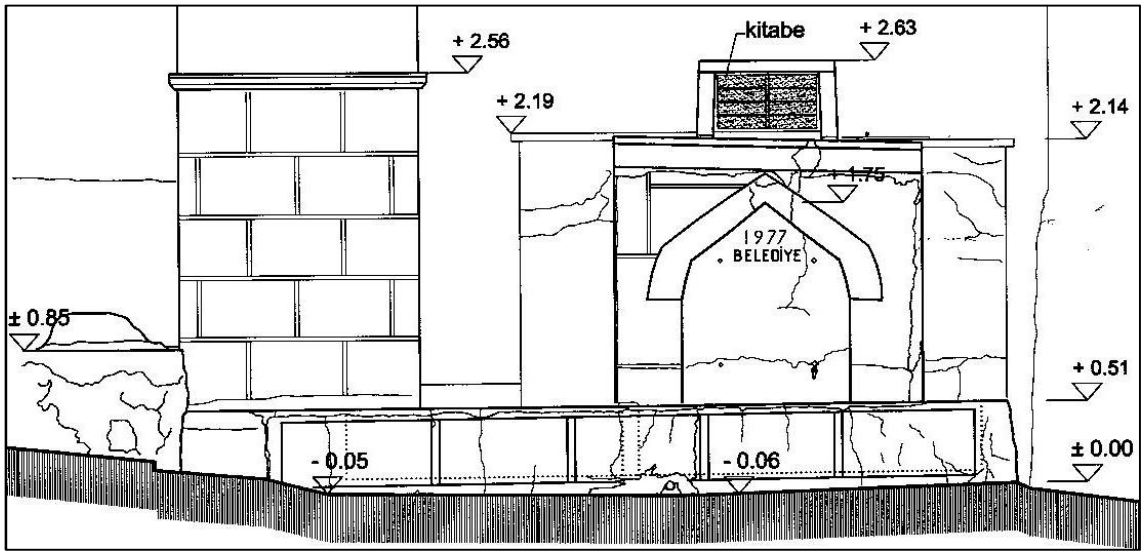

Çizim 33: Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

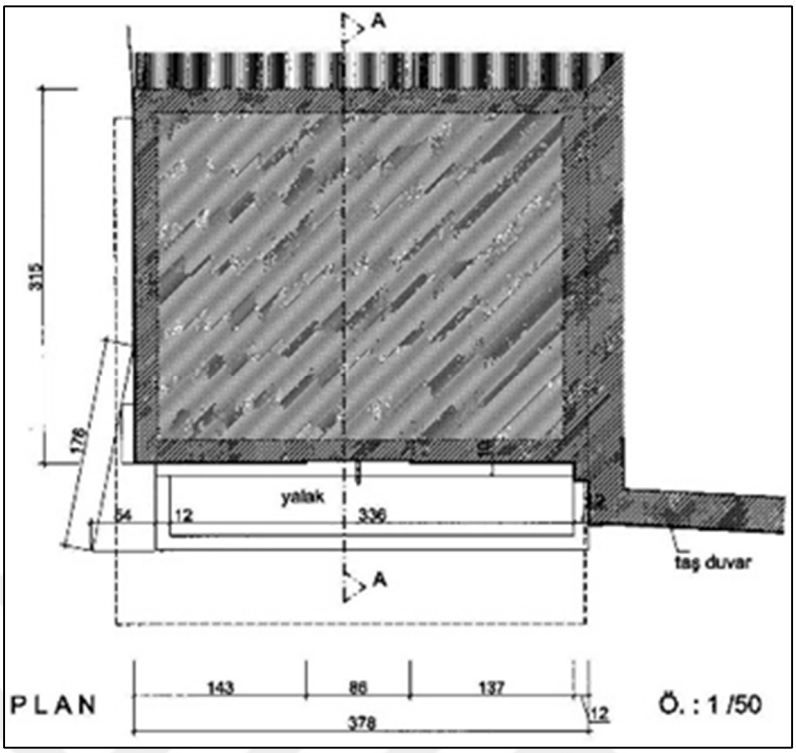

Çizim 34: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

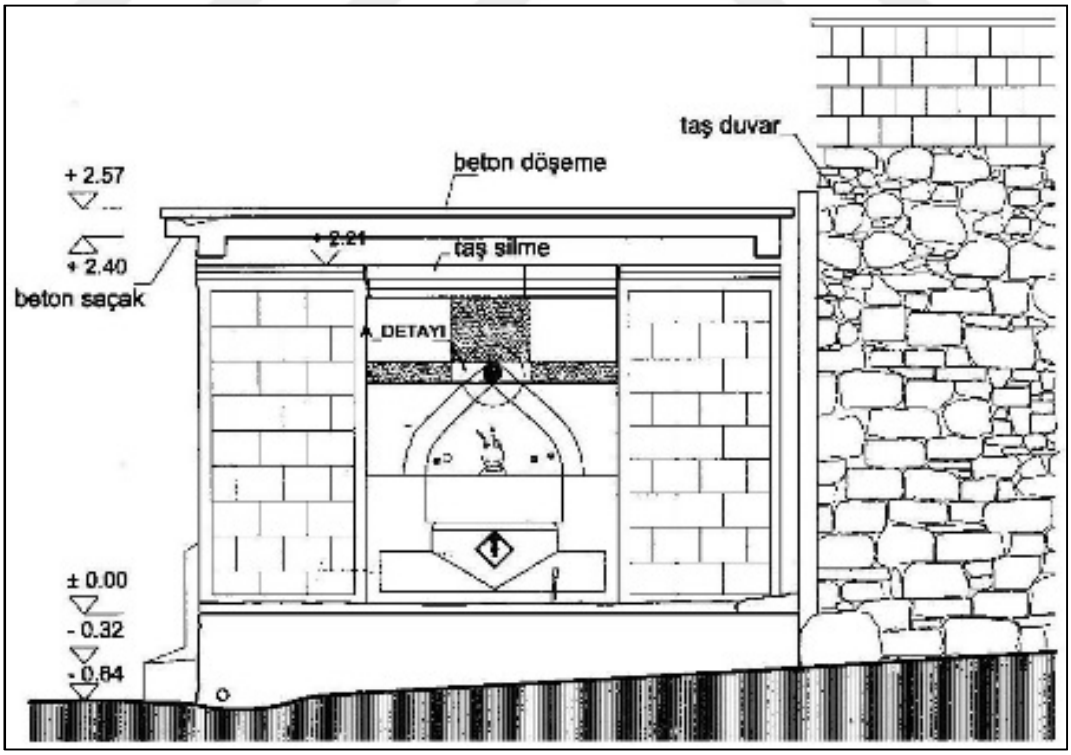

Çizim 35: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

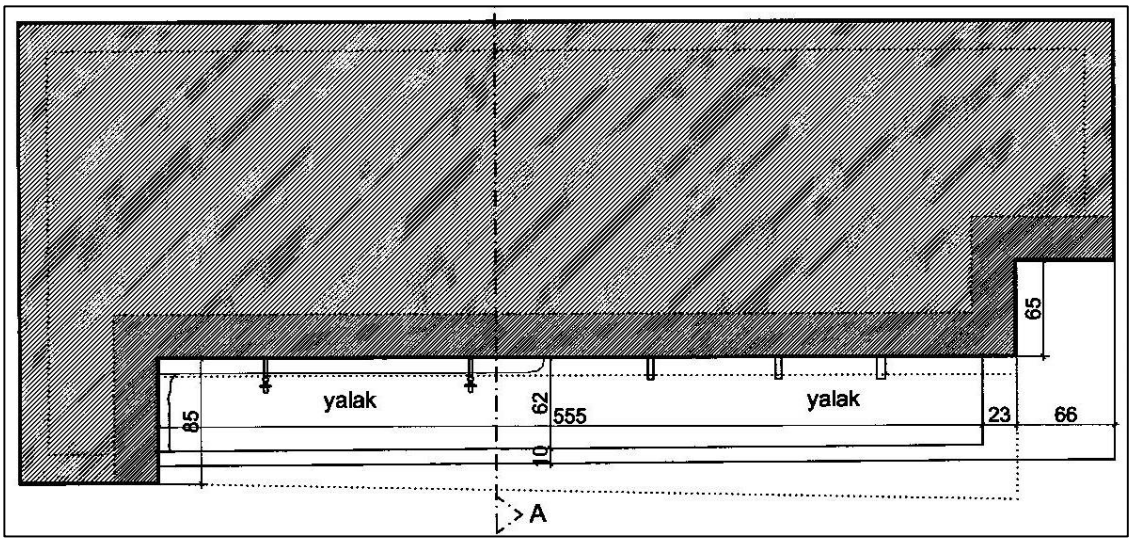

Çizim 36: Aşağı Tatlı Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

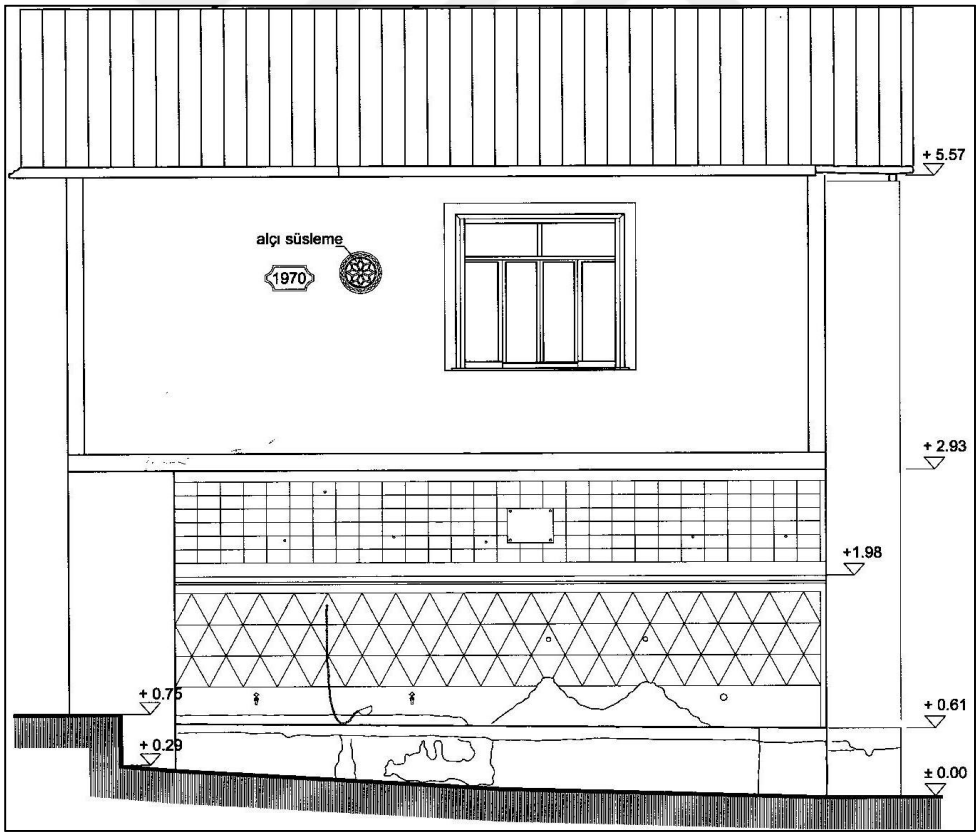

Çizim 37: Aşağı Tatlı Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

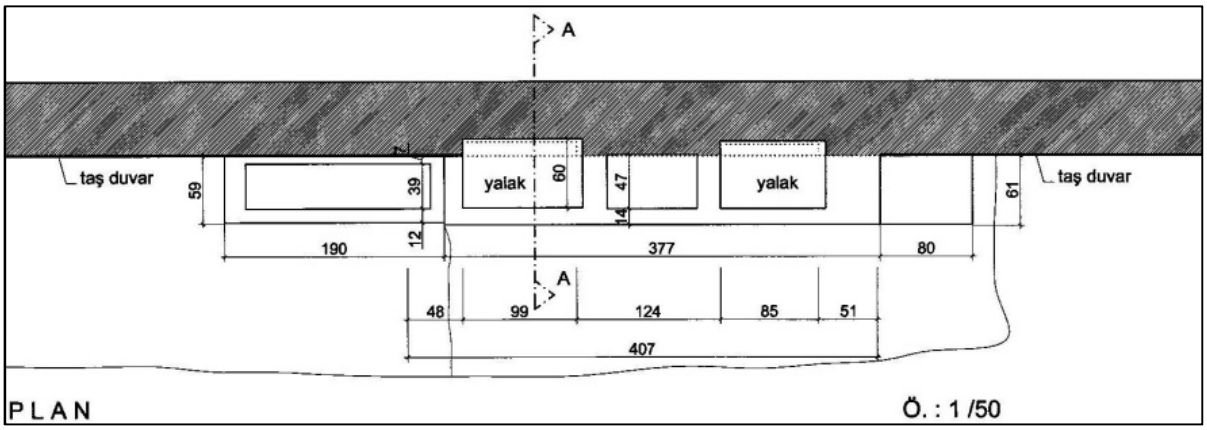

Çizim 38: Mutaflar Camii (Aksu) Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

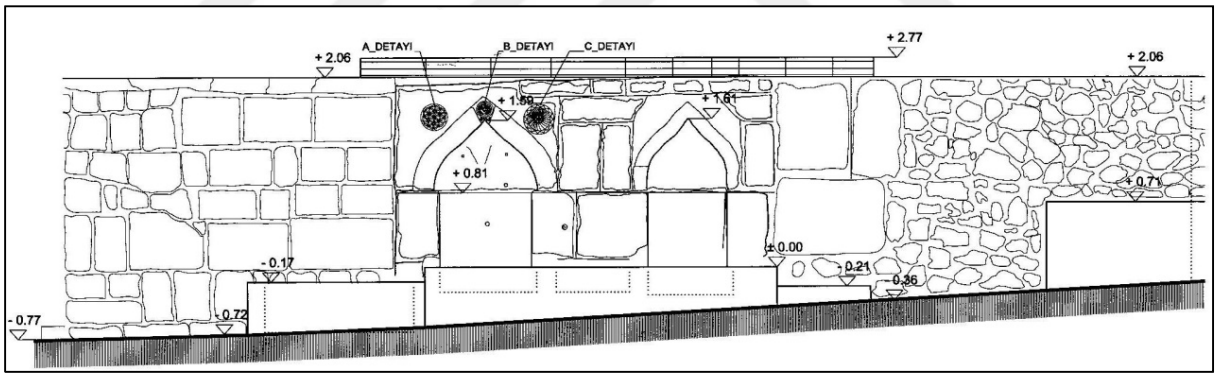

Çizim 39: Mutaflar (Aksu) Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

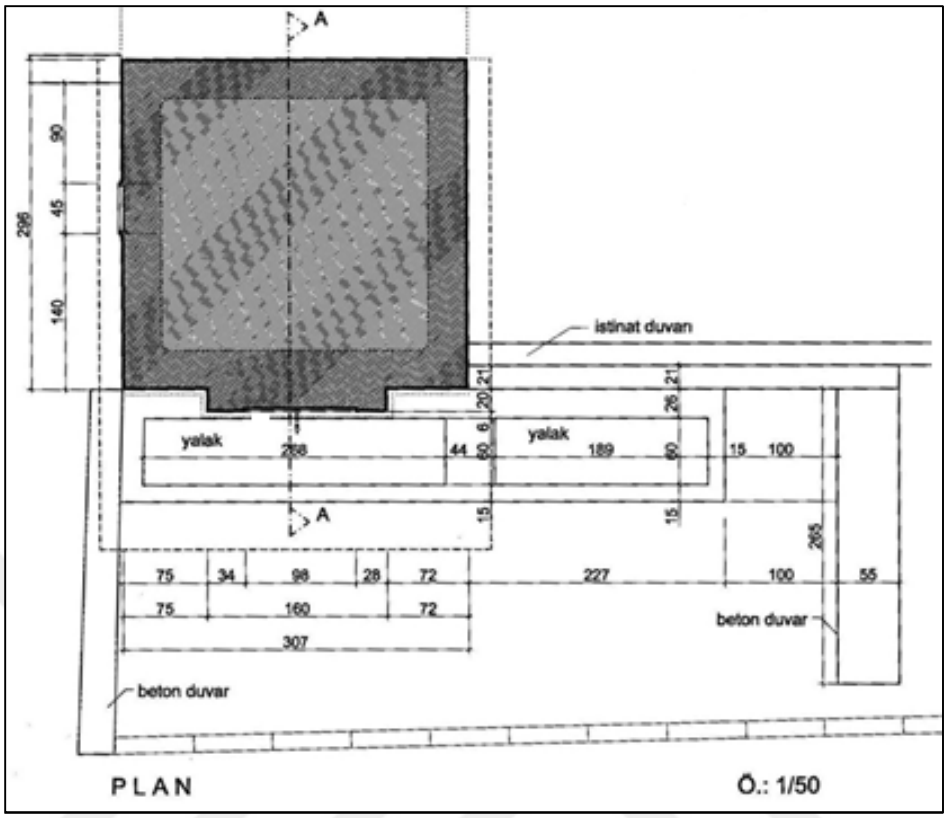

Çizim 40: Temenne Deveci Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

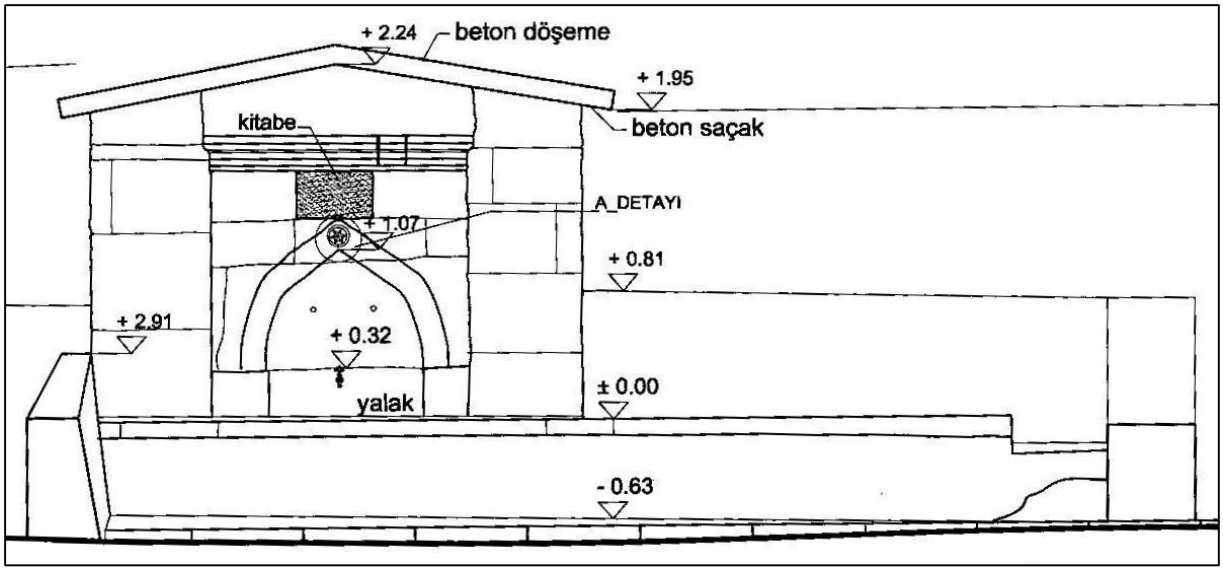

Çizim 41: Temenne Deveci Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

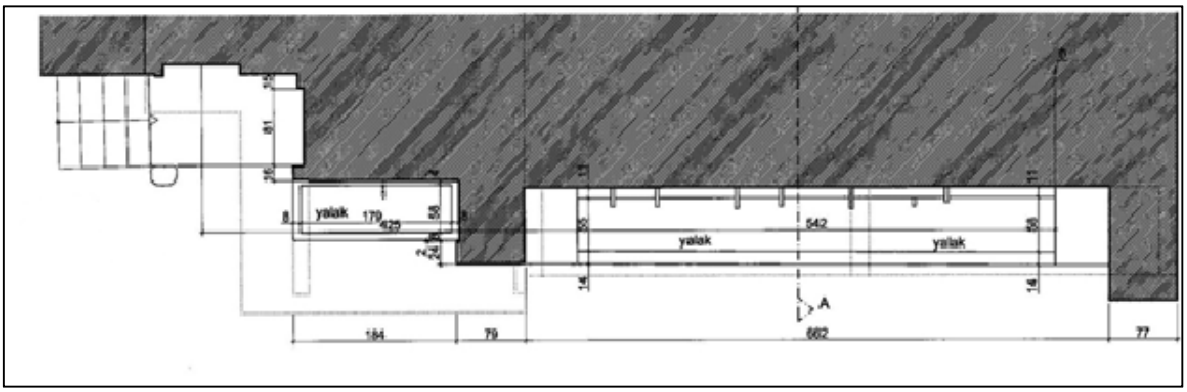

Çizim 42: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

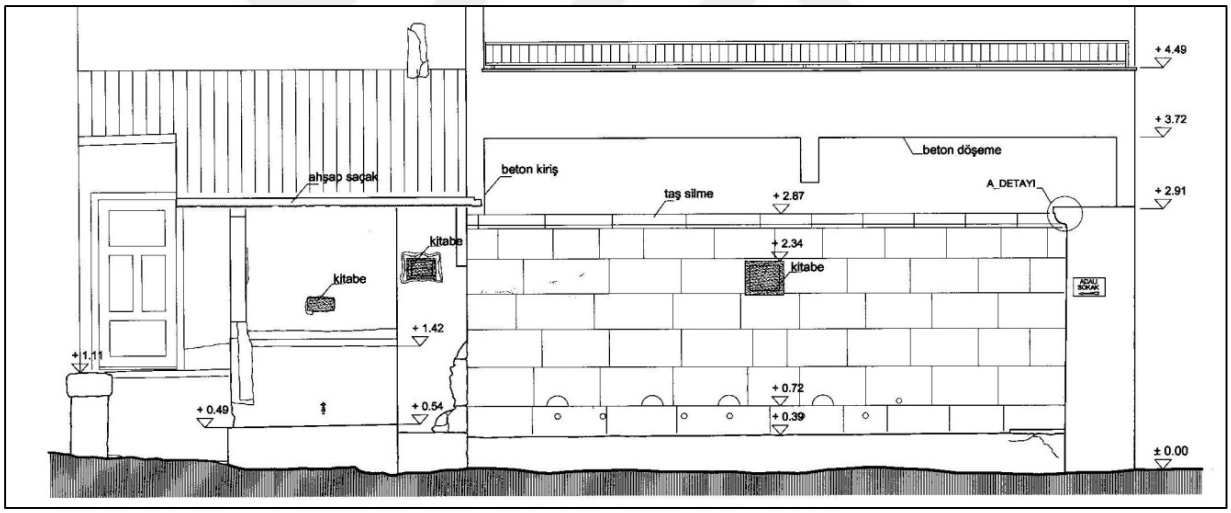

Çizim 43: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

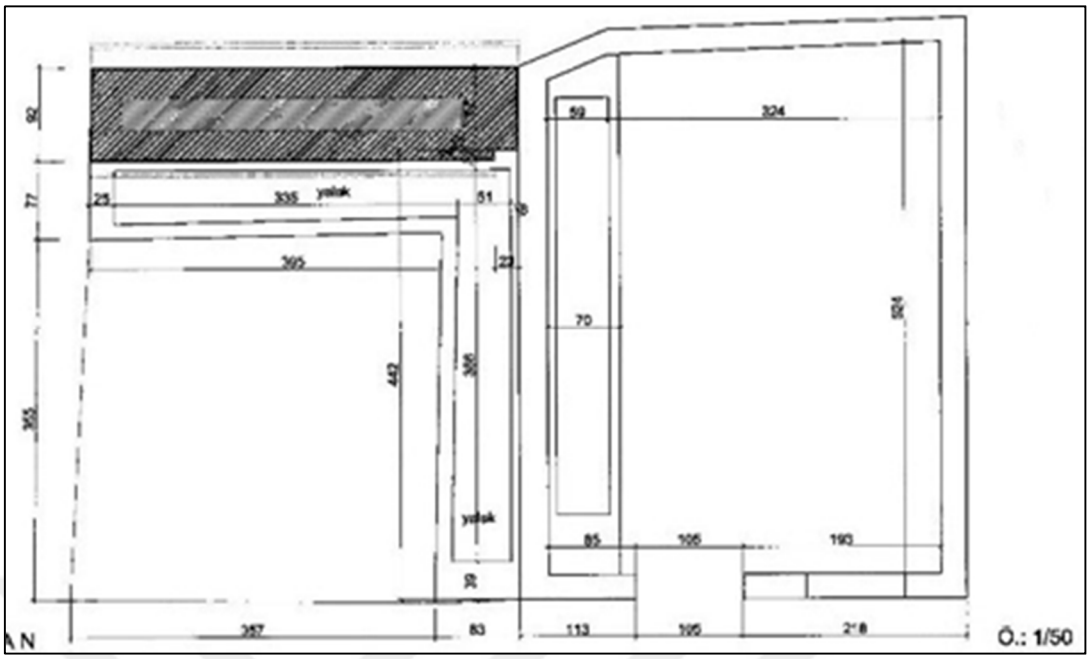

Çizim 44: Sıtma Pınarı Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

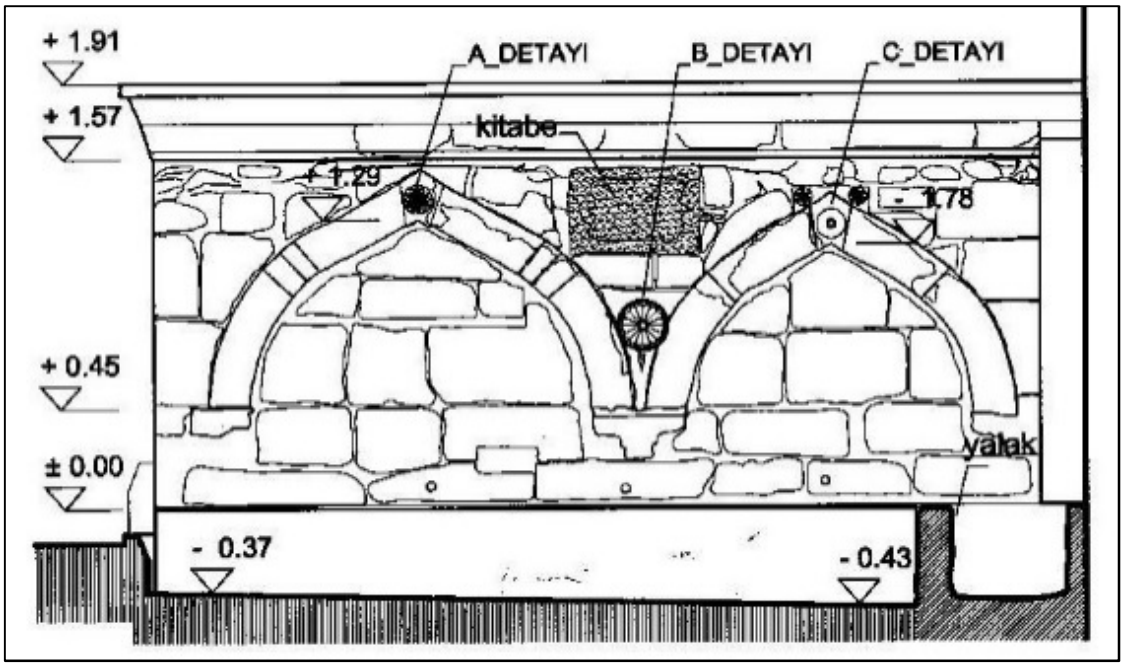

Çizim 45: Sıtma Pınarı Çeşmesi Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

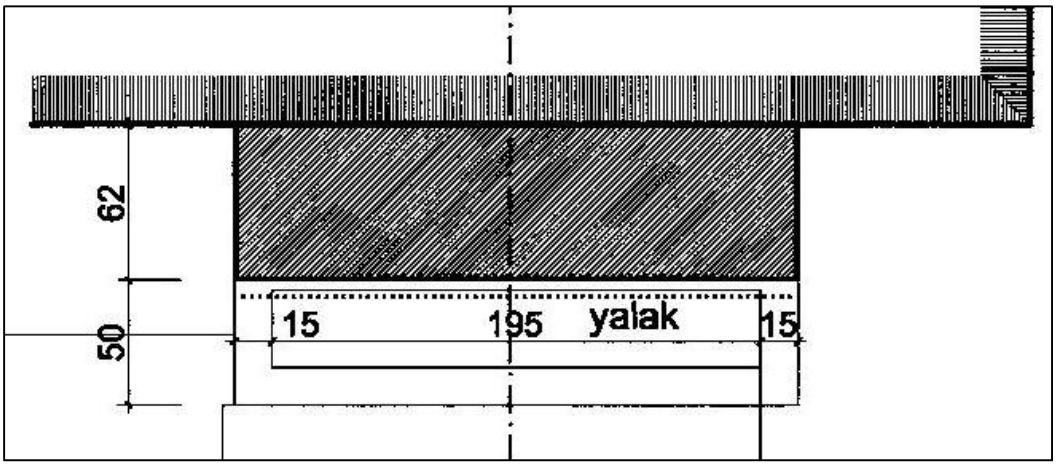

Çizim 46: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

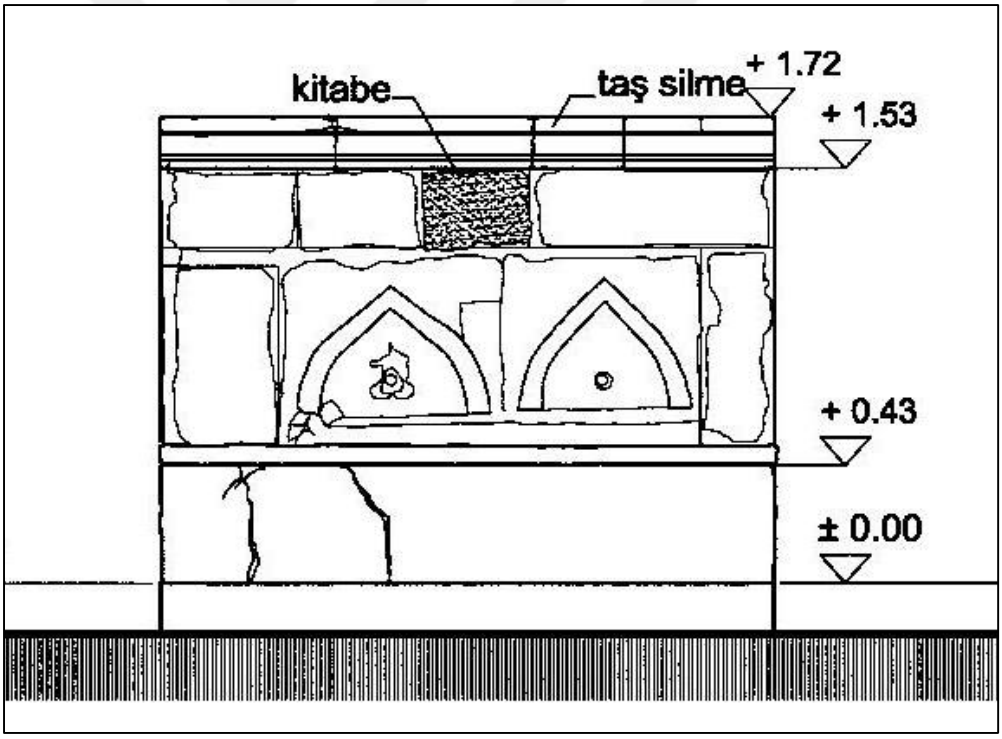

Çizim 47: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

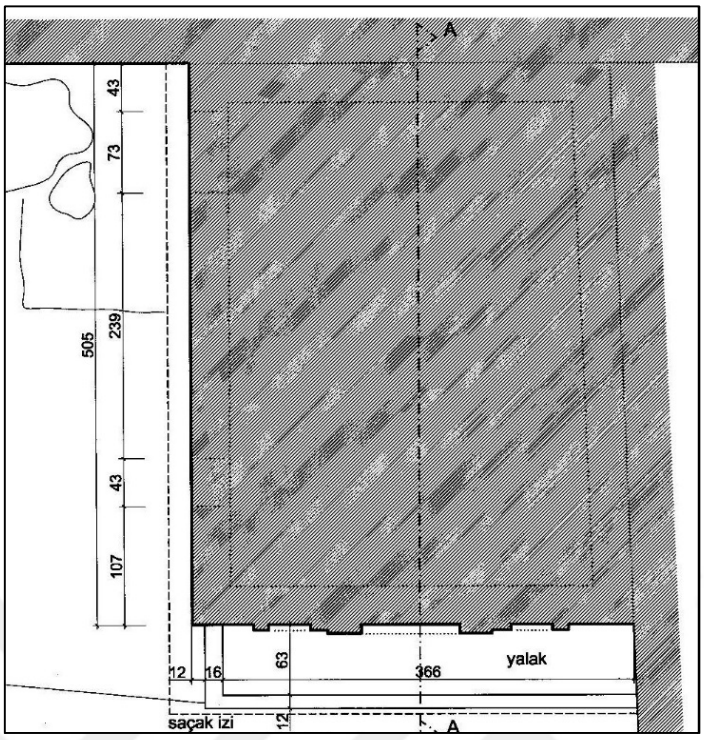

Çizim 48: İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi Planı (A. Kılcı'dan)

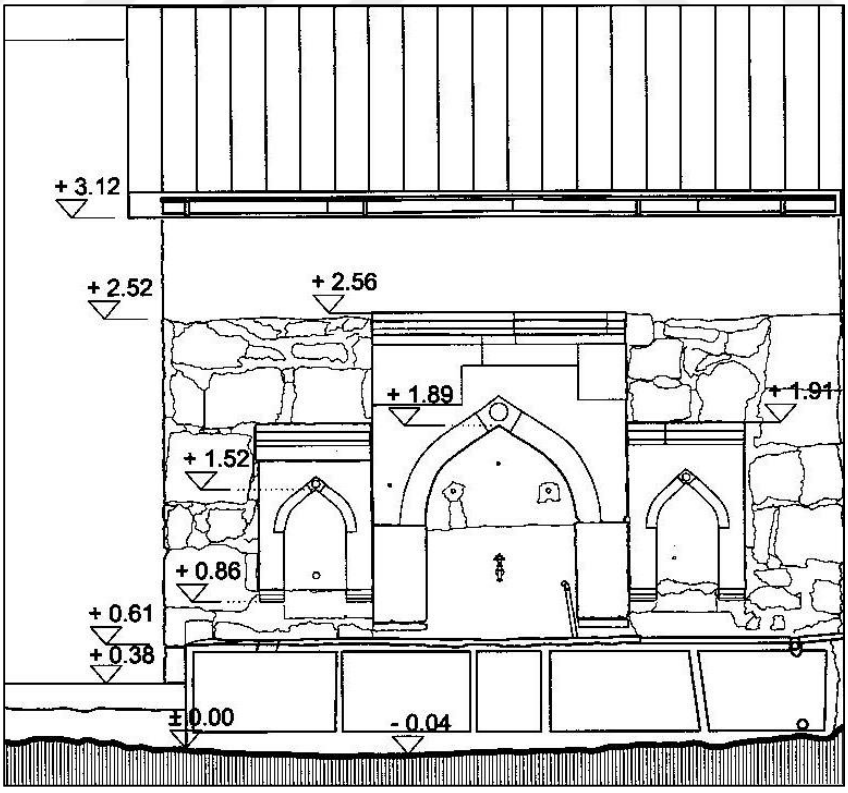

Çizim 49: İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

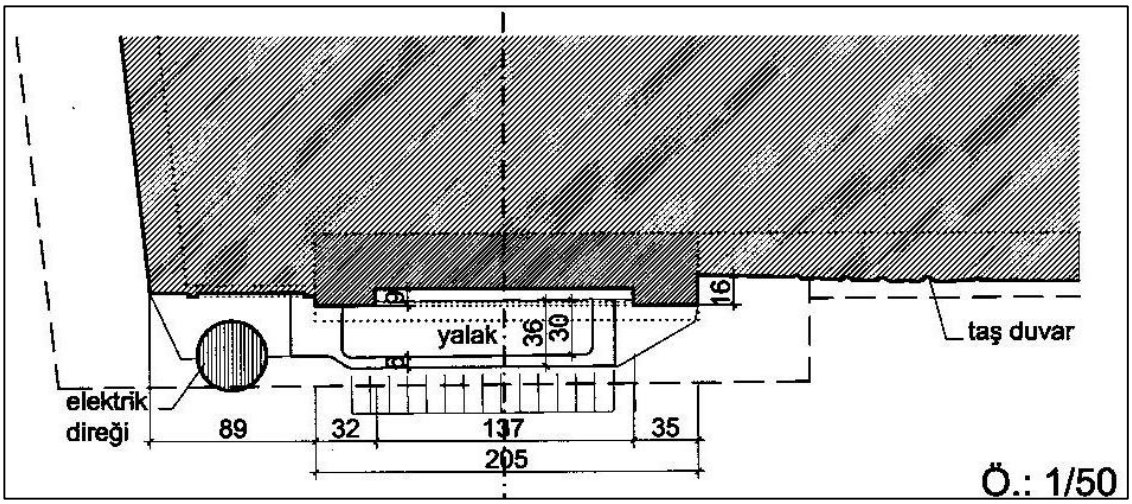

Çizim 50: Mutaflar Yukarı Çeşme Planı (A. Kılcı'dan)

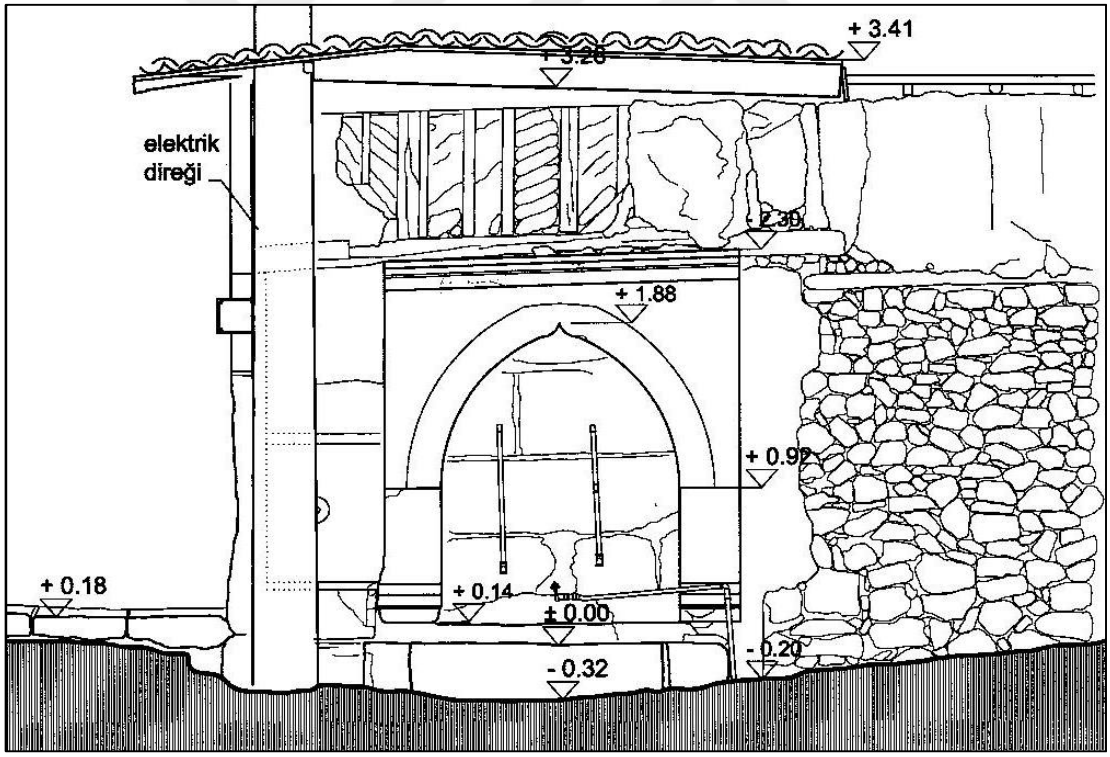

Çizim 51: Mutaflar Yukarı Çeşme Ön Cephe Çizimi (A. Kılcı'dan)

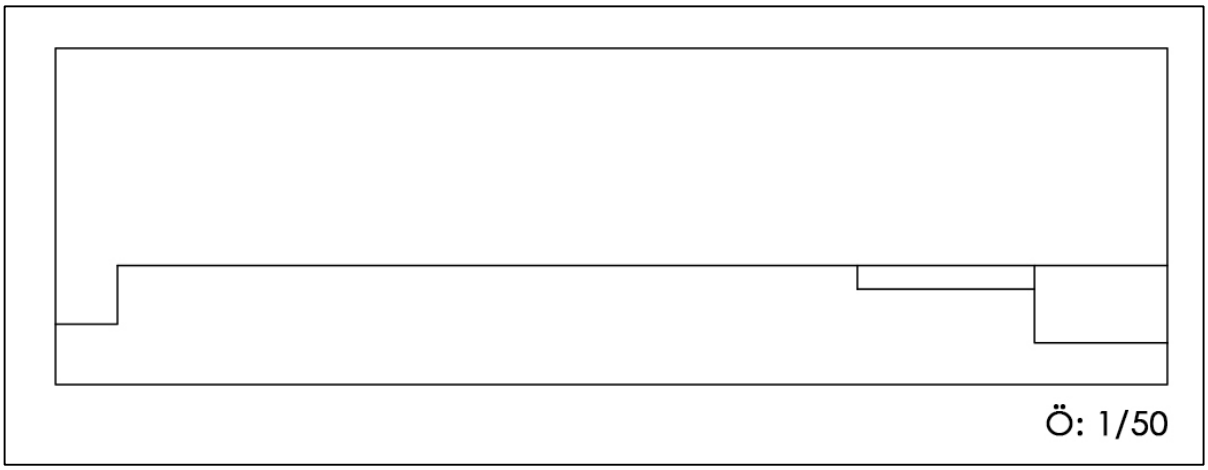

Çizim 52: Yukarı Taslı Çeşme Planı (M. Okumuş'tan)

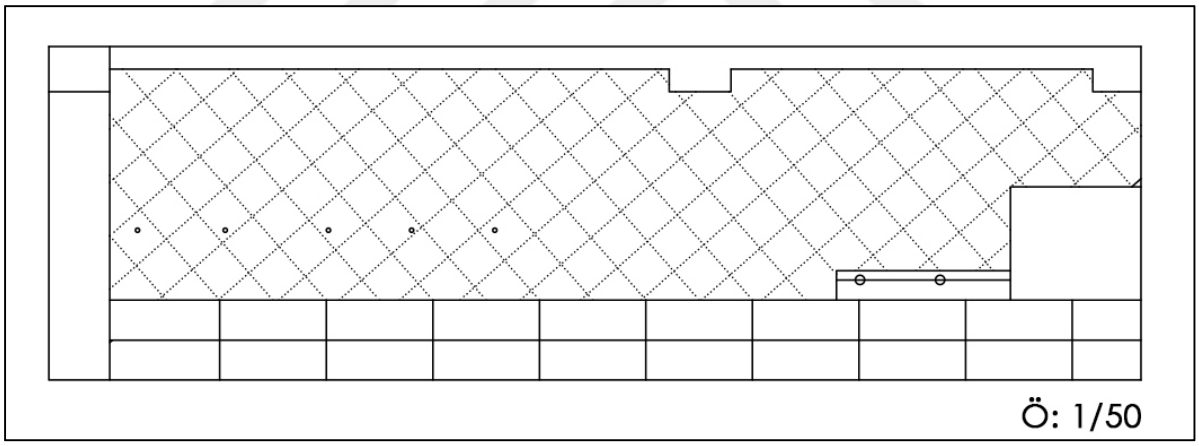

Çizim 53: Yukarı Taslı Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

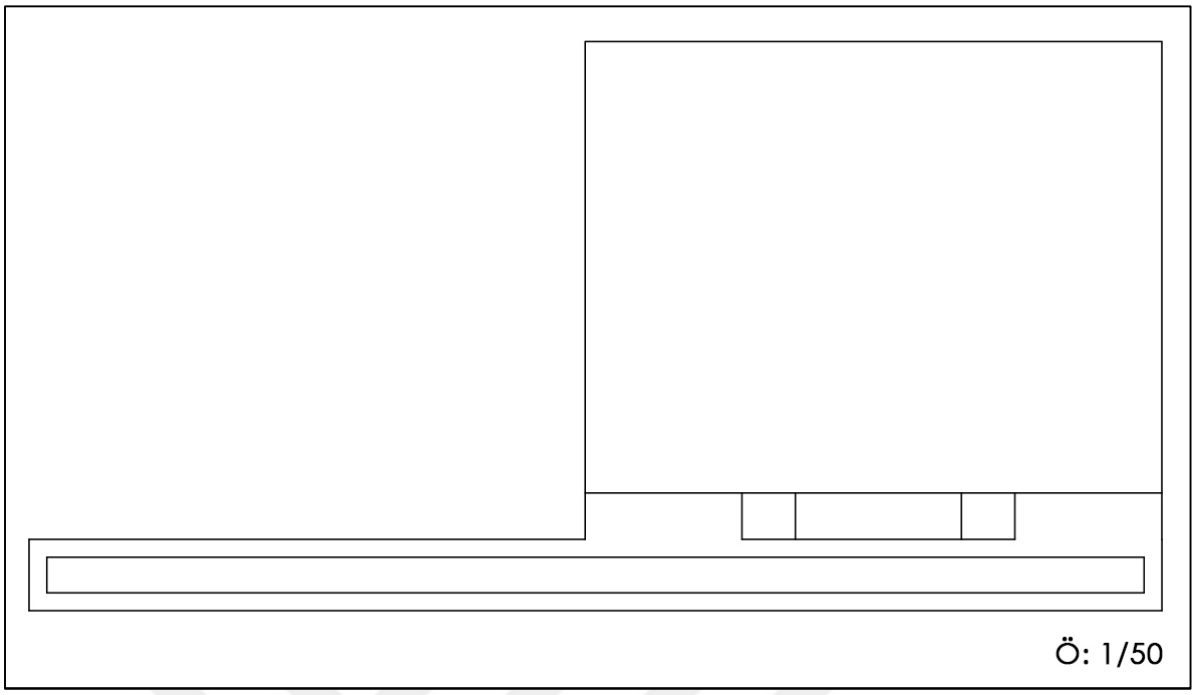

Çizim 54: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

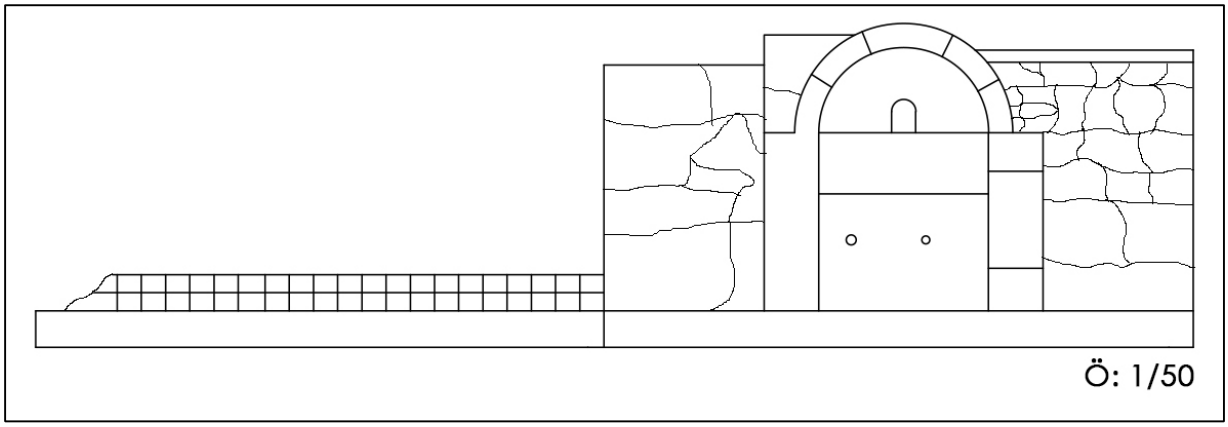

Çizim 55: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

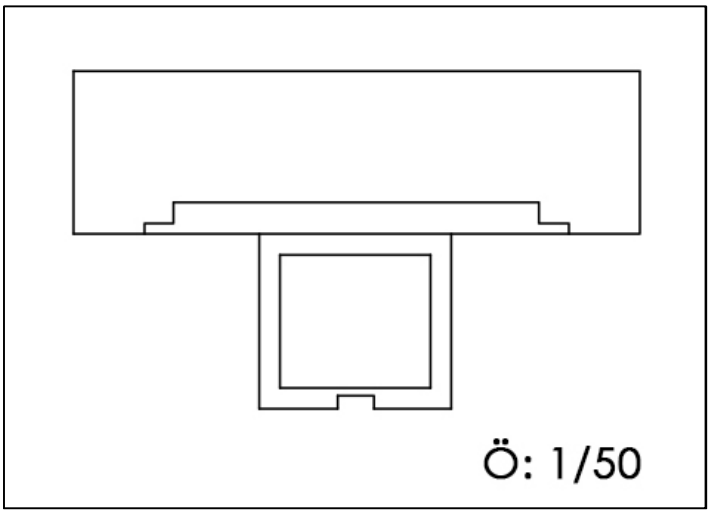

Çizim 56: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I Planı (M. Okumuş'tan)

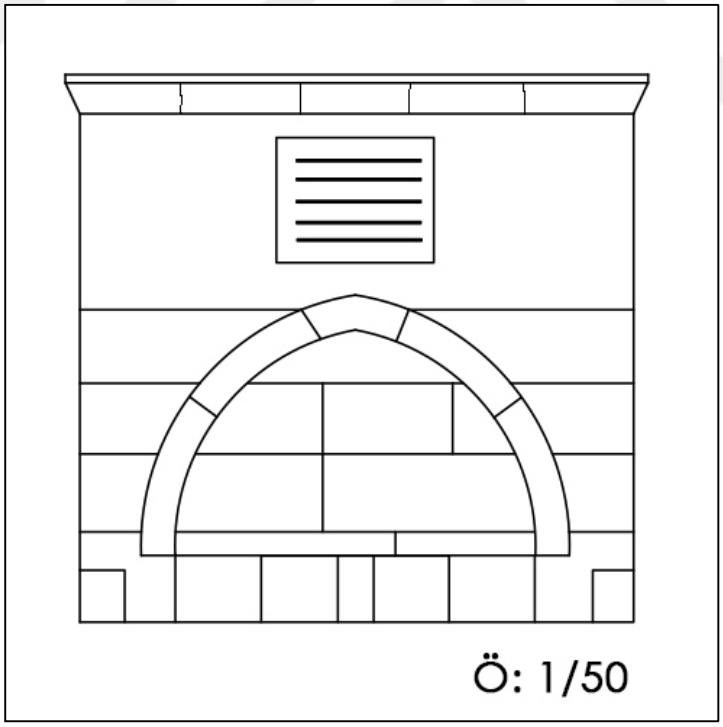

Çizim 57: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

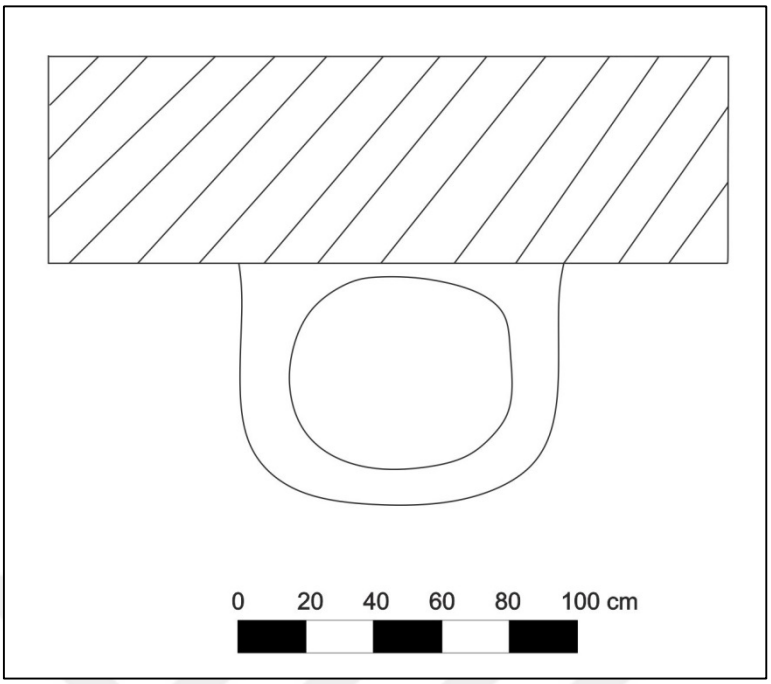

Çizim 58: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II Planı (Ö. Gülbudak'tan)

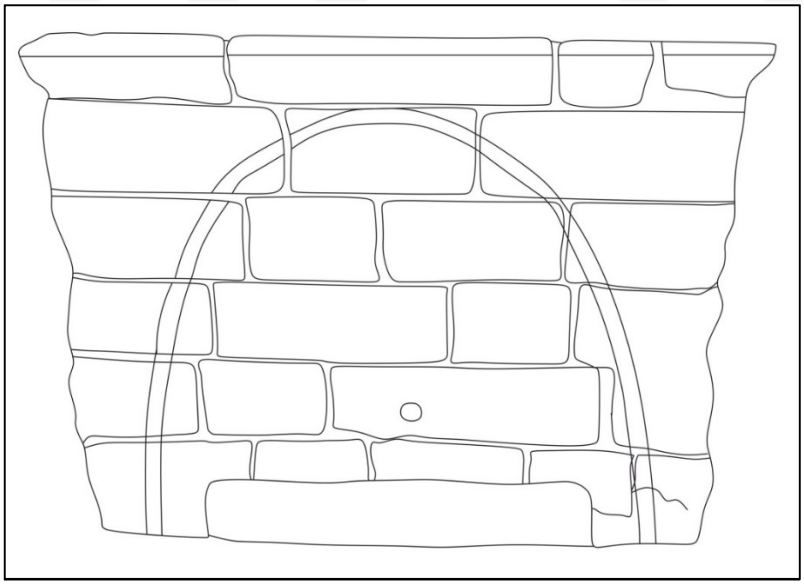

Çizim 59: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II Ön Cephe Çizimi (Ö. Gülbudak'tan)

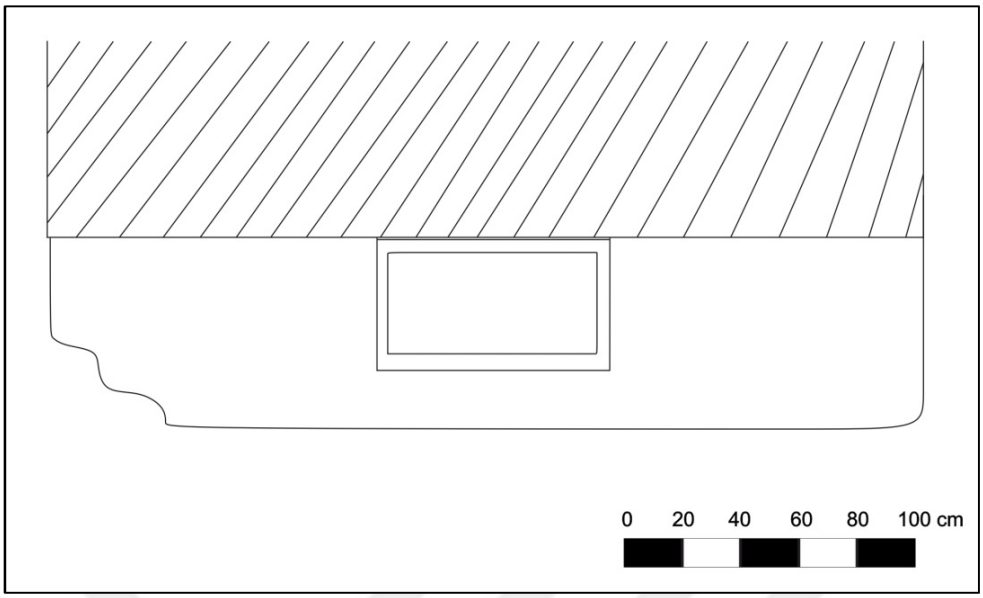

Çizim 60: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III Planı (Ö. Gülbudak'tan)

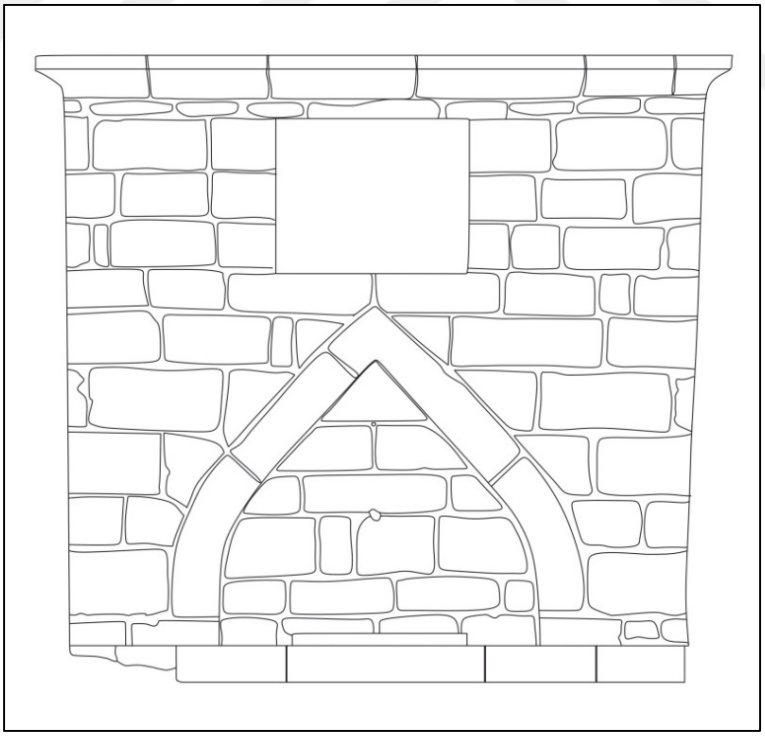

Çizim 61: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III Ön Cephe Çizimi (Ö. Gülbudak'tan)

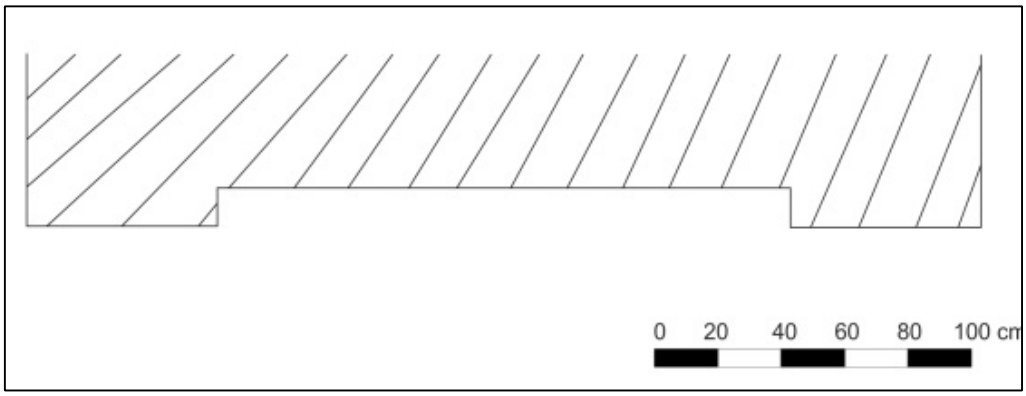

Çizim 62: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Planı (Ö. Gülbudak'tan)

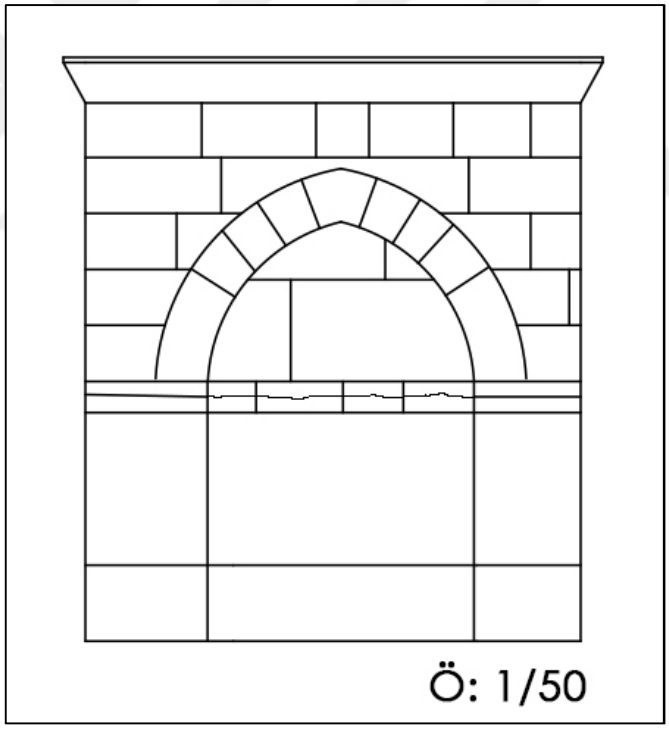

Çizim 63: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (M. Okumuş'tan)

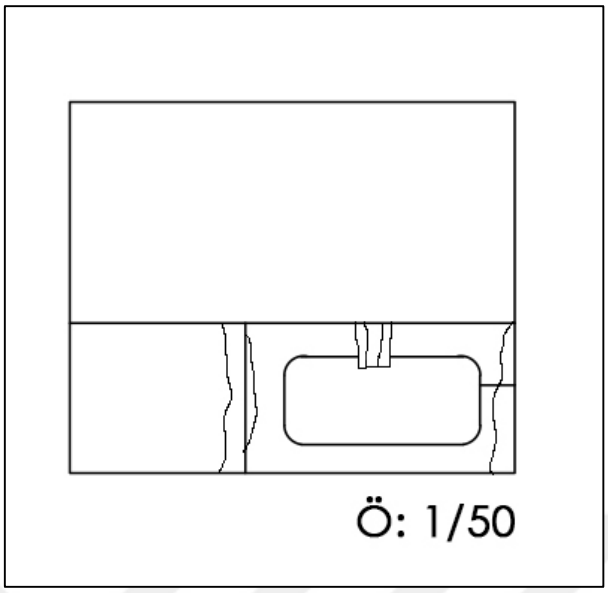

Çizim 64: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Planı (M. Okumuş'tan)

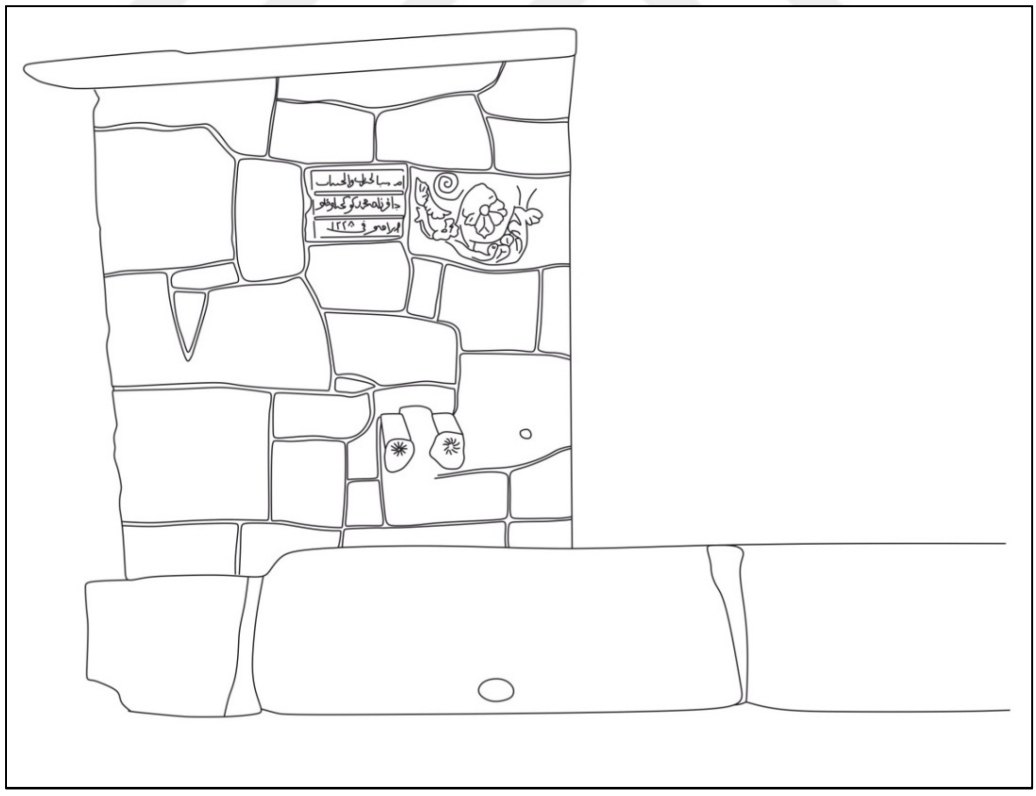

Çizim 65: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Ön Cephe Çizimi (Ö. Gülbudak'tan)

EK 3. Fotoğraflar

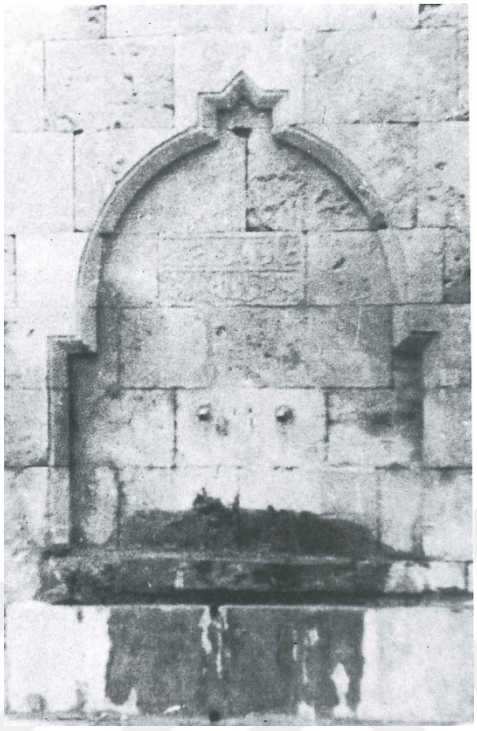

Foto. 1: Tokat Pazar Hatun Han Çeşmesinin Genel Görünümü (Y. Önge'den)

Foto. 2: Konya Karatay Medrese Çeşmesinden Genel Görünümü (A. Yavuzyılmaz'dan)

Foto. 3: Konya Karatay Medrese Çeşmesinin Kıvrımlı Su Yolu (A. Yavuzyılmaz'dan)

Foto. 4: Erzurum Hatuniye Medrese Çeşmesinin Genel Görünümü (Y. Önge'den)

Foto. 5: Kayseri Sahabiye Medrese Çeşmesinden Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 6: Mardin Şehidiye Medrese Çeşmesinden Genel Görünüm

(www.mustafacambaz.com)

Foto. 7: Tercan Mama Hatun Çeşmesinden Genel Görünüm (Y. Önge'den)

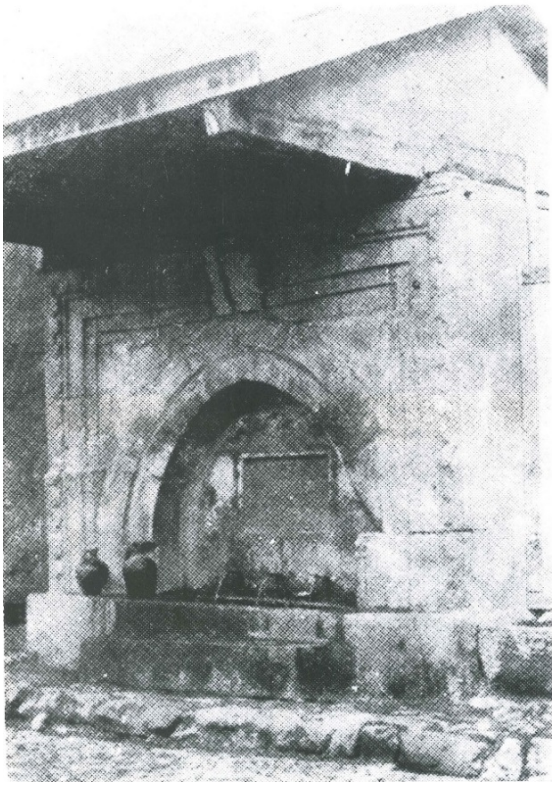

Foto. 8: Afyon Bolvadin Alaca Çeşmesinden Genel Görünüm (Y. Önge'den)

Foto. 9: Afyon Gedik Ahmet Paşa Medrese Çeşmesinden Genel Görünüm (Y. Önge'den)

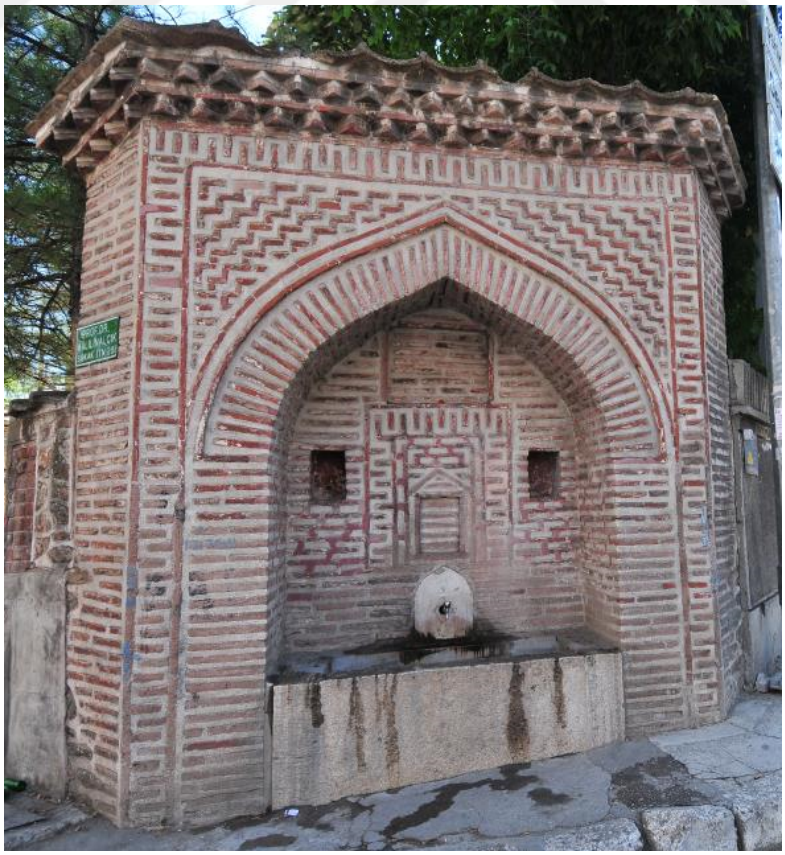

Foto. 10: Bursa Muradiye Çeşmesinden Genel Görünüm (www.kulturportali.gov.tr)

Foto. 11: Karaman İbrahim Bey İmareti Çeşmesinden Genel Görünüm (Y. Önge'den)

Foto. 12: Sinop Emir Şehabettin Ağa Çeşmesinden Genel Görünüm (www.kulturportali.gov.tr)

Foto. 13: Edirne Eski Camii Minaresi Kaidesindeki Çeşmeden Görünüm (www.dinvesanat.com)

Foto. 14: Eyüp Zal Mahmut Paşa Camii Çeşmesi Genel Görünüm

(www.mustafacambaz.com)

Foto. 15: İstanbul Kadırga Esma Sultan Namazgah Çeşmesi Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 16: İstanbul Tophane Meydan Çeşmesi Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 17: Hacı Beşir Ağa Sütun Çeşmesi Genel Görünüm

(www.mustafacambaz.com)

Foto. 18: İstanbul Beykoz İshak Ağa Obelisk Çeşmesi Genel Görünüm

(S. Eyice'den)

Foto. 19: Hacı Halil Ağa Sahil Şadırvanı Çeşmesi Genel Görünüm (www.estanbul.com)

Foto. 20: İstanbul III. Ahmet Meydan Çeşmesi Genel Görünüm (www.mustafacambaz.com)

Foto. 21: İstanbul Topkapı Sarayı Sünnet Odası Çeşmesi Genel Görünüm (www.istanbulium.net)

Foto. 22: İstanbul Davut Paşa Çeşmesi Genel Görünüm (www.hayalleme.com)

Foto. 23: İstanbul Halil Çevkan Çeşmesi Genel Görünüm

(www.suvakfi.org.tr)

Foto. 24: Edirne Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesindeki Suluk

(www.suvakfi.org.tr)

Foto. 25: Üsküdar Salacak Silahdar Mustafa Ağa Çeşmesi Genel Görünümü (www.mustafacambaz.com)

Foto. 26: Kasımpaşa Kaptan Hacı Hüseyin Paşa Çeşmesi Genel Görünümü (www.mustafacambaz.com)

Foto. 27: İstanbul Fındıklı Zevki Kadın Çeşmesi Genel Görünümü

(www.mustafacambaz.com)

Foto. 28: İstanbul Kandilli İskele Çeşmesi Genel Görünümü

(www.mustafacambaz.com)

Foto. 29: İstanbul Emine Sultan Çeşmesi (www.hayalleme.com)

Foto. 30: Tophane II. Abdülhamid Çeşmesi Genel Görünümü (www.mustafacambaz.com)

Foto. 31: Kısıklı Çeşmesi Genel Görünümü

(www.mustafacambaz.com)

Foto. 32: Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 33: Paşa Çeşmesi'nin İnşa Kitabesi

Foto. 34: Paşa Çeşmesi'nin Onarım Kitabesi

Foto. 35: Paşa Çeşmesi'nin Taşınmadan Önceki Hali

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 36: Paşa Çeşmesi'nin Taşındıktan Sonraki Hali

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 37: Abaza Çeşmesi Genel Görünüm

Foto. 38: Abaza Çeşmesi'nin Eski Dönemlere Ait Genel Görünümü

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 39: Abaza Çeşmesi'nin Eski Dönemlere Ait Genel Görünümü

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 40: Abaza Çeşmesi Elips İçerisindeki Kitabe

Foto. 41: Maraz Hatça Çeşmesi Genel Görünüm

Foto. 42: Maraz Hatça Çeşmesi Eski Döneme Ait Genel Görünüm

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 43: Maraz Hatça Çeşmesi Kitabesi

Foto. 44: Çorbacı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 45: Çorbacı Çeşmesi Eski Dönemlere Ait Genel Görünümü

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 46: Çorbacı Çeşmesi Alt Bölümde Yer Alan Kitabe

Foto. 47: Çorbacı Çeşmesi Üst Bölümde Yer Alan Kitabe

Foto. 48: Abacı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 49: Abacı Çeşmesi Eski Dönemlere Ait Genel Görünümü

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 50: Abacı Çeşmesi Taslık Bölümü ve Testere Dişli Tuğla Silmeden Detay

Foto. 51: Müftü Pınarı Genel Görünümü

Foto. 52: Müftü Pınarı Çeşmesi Eski Görünümü

(Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nden)

Foto. 53: Çorum Anonim Çeşme Genel Görümüm

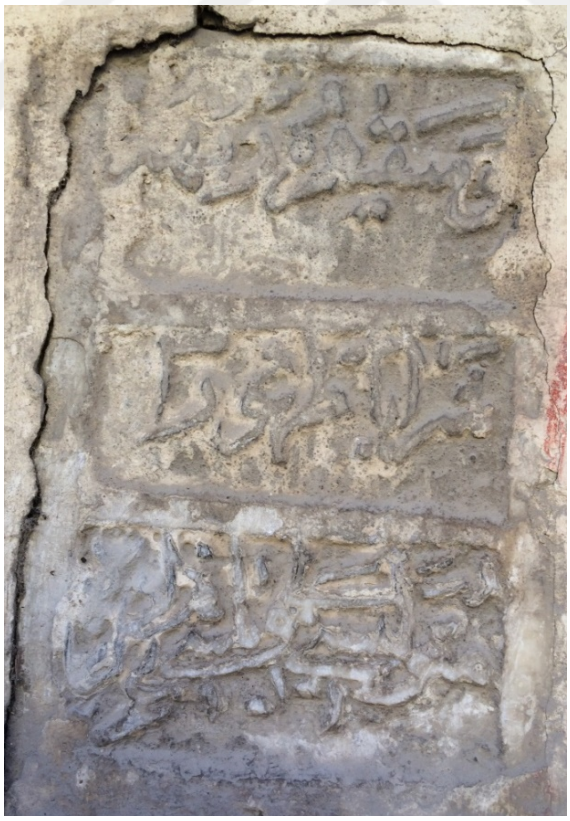

Foto. 54: Çorum Anonim Çeşme Kitabesi

Foto. 55: Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 56: Ali Bey Mahallesi Abdurrahman Ağa Çeşme Kitabesi

Foto. 57: Sakarya Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 58: Sakarya Hacı Ali Çeşme Kitabesi

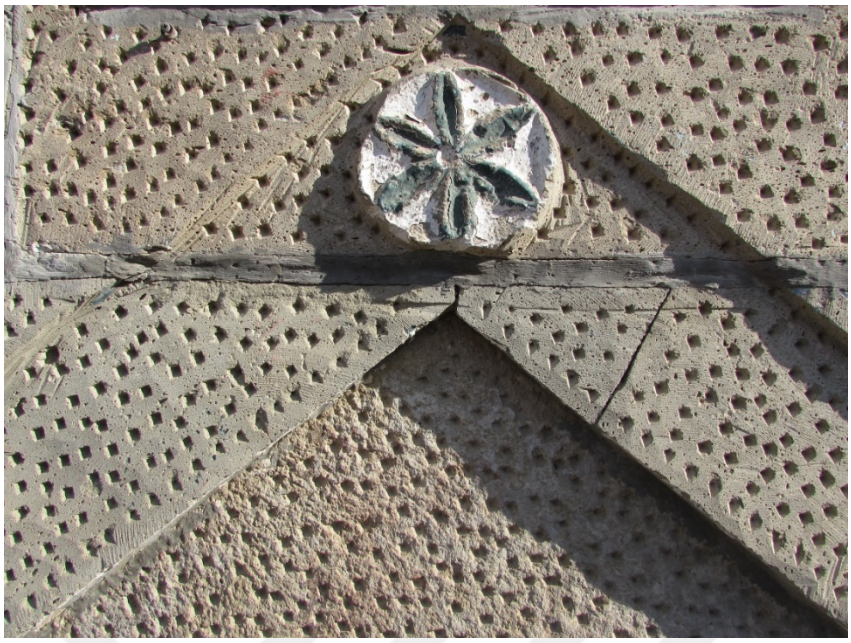

Foto. 59: Sakarya Hacı Ali Çeşmesi Çiçek Kabartması

Foto. 60: Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 61: Odunpazarı (Kaleboğazı) Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 62: Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) Genel Görünümü

Foto. 63: Gülbaba Mezarlık Çeşme (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) Kitabesi

Foto. 64: Gülbaba Mezarlık Çeşmesi (Şadi Bey Hacı Ali Çeşmesi) Cephe Detayı

Foto. 65: Sallilerbaşı Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 66: Sallilerbaşı Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 67: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 68: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 69: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesi Onarım Kitabesi

Foto. 70: Ali Bey Mahallesi Hacı Ali Çeşmesinde Yer Alan Rozet İçerisindeki Yazı

Foto. 71: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 72: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 73: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesi Cephe Detayı

Foto. 74: Yanıklar Sokağı Hacı Ali Çeşmesinin Batı Duvarındaki Niş

Foto. 75: Temenne Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 76: Temenne Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 77: Kayadibi Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 78: Kayadibi Hacı Ali Çeşme Kitabesi

Foto. 79: Kayadibi Hacı Ali Çeşmesinin Onarım Öncesi Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 80: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

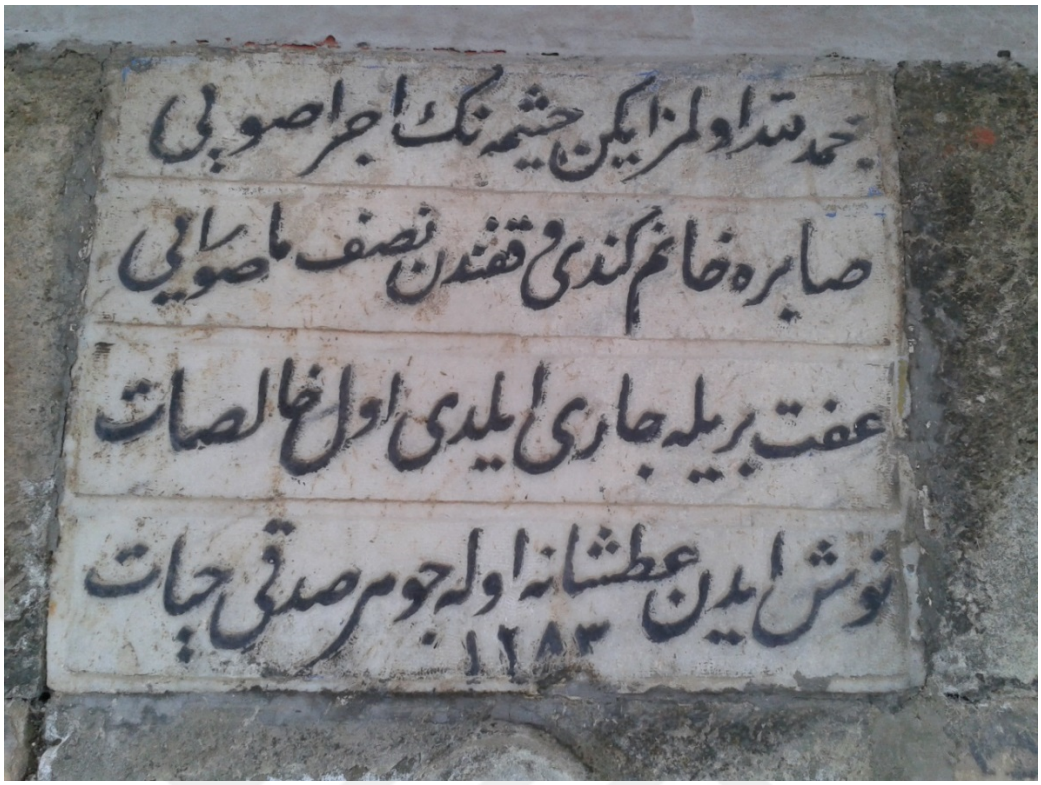

Foto. 81: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesinin Ana Kitabesi

Foto. 82: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesinin Sol Kitabesi

Foto. 83: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesinin Sağ Kitabesi

Foto. 84: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesi Cephe Detayı

Foto. 85: Çatlakdere Hacı Ali Çeşmesindeki İbrik Kabartması

Foto. 86: Aşağı Taslı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 87: Mutaflar Camii Aksu Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 88: Mutaflar Camii Aksu Çeşmesi Rozet İçerisindeki İnşa Tarihi

Foto. 89: Mutaflar Camii Aksu Çeşmesi Geometrik Süsleme Detayı

Foto. 90: Mutaflar Camii Aksu Çeşmesi Çarkıfelek Süsleme Detayı

Foto. 91: Temenne Deveci Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 92: Temenne Deveci Çeşme Kitabesi

Foto. 93: Temenne Deveci Çeşmesinde Yer Alan Altı Kollu Yıldız Kabartması

Foto. 94: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 95: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Soldaki) Kitabe

Foto. 96: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Sağdaki) Görünümü

Foto. 97: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Sağdaki) Kitabe

Foto. 98: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi Dua Kitabesi

Foto. 99: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Soldaki) Görünümü

Foto. 100: Cafergazi Camii Hacı Ali Çeşmesi (Eski) Görünümü (F. İlter'den)

Foto. 101: Sıtma Pınarı Çeşmesi Genel Görünümü

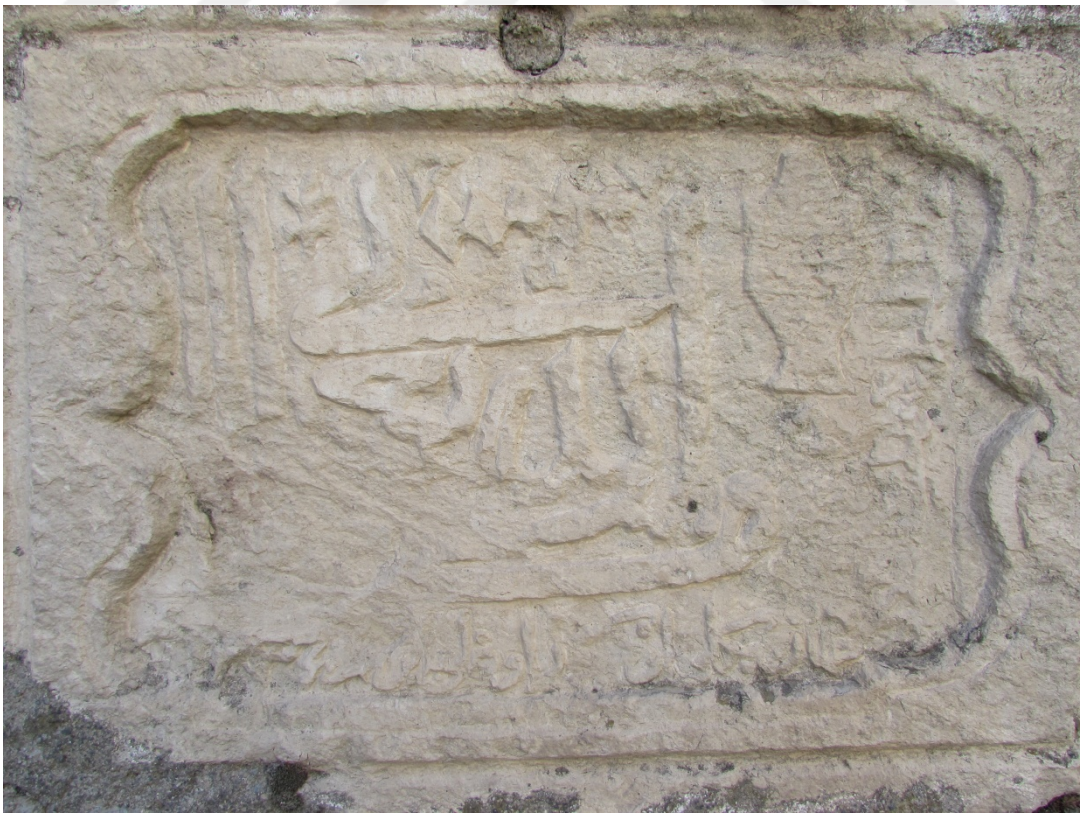

Foto. 102: Sıtma Pınarı Çeşme Kitabesi

Foto. 103: Sıtma Pınarı Çeşmesi On İki Kollu Yıldız Kabartması

Foto. 104: Sıtma Pınarı Çeşmesinde Yer Alan İçi Boş Rozet

Foto. 105: Sıtma Pınarı Çeşmesinde Yer Alan Çiçek Kabartması

Foto. 106. Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 107: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşme Kitabesi

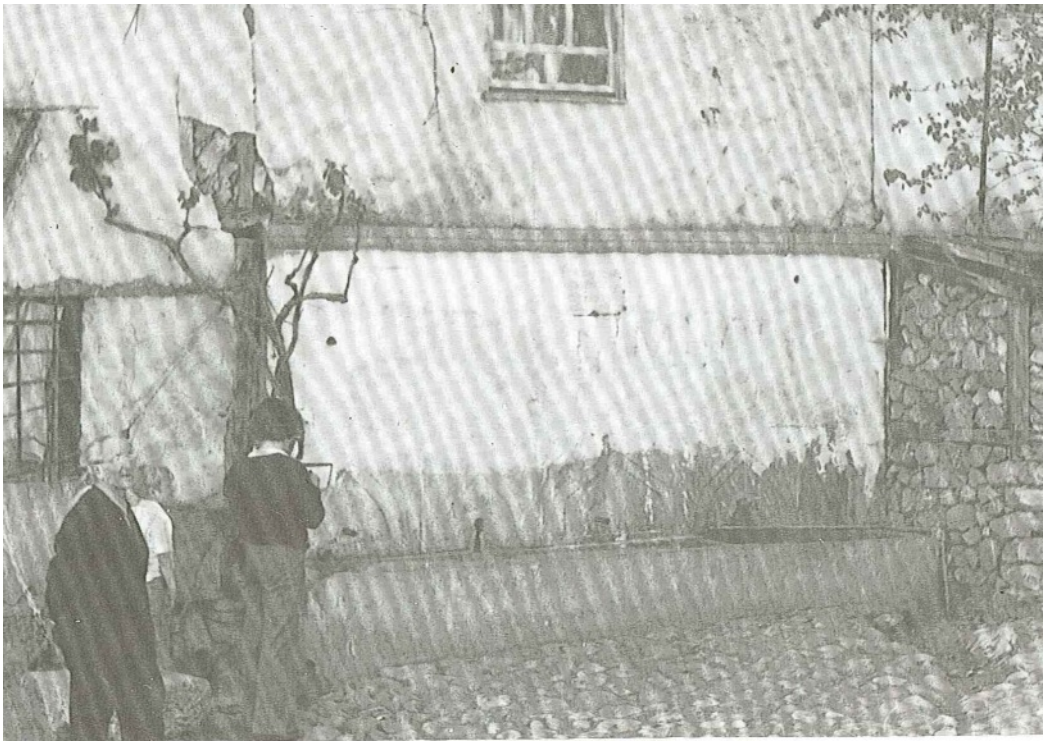

Foto. 108: Çavuş Sokak Hacı Ali Çeşmesi (Eski) Görünümü (F.İlter'den)

Foto. 109: İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 110: İyci Sokak Hacı Ali Çeşmesi Cephe Detayı

Foto. 111: Mutaflar Yukarı Çeşmesi Genel Görünümü

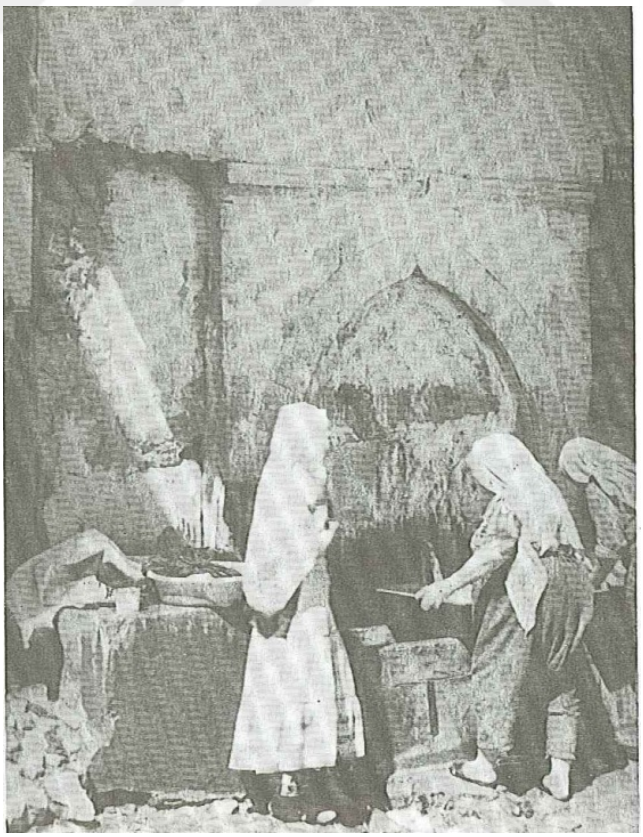

Foto. 112: Mutaflar Yukarı Çeşmesi (Eski) Görünümü (F. İlter'den)

Foto. 113: Yukarı Taslı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 114: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 115: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Cephe Detayı

Foto. 116: Şerbetli Pınarı Çeşmesi Üzerindeki Oturma Alanı

Foto. 117: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I Genel Görünümü

Foto. 118: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi'nin Çorum Müzesi'nde Bulunan Kitabesi

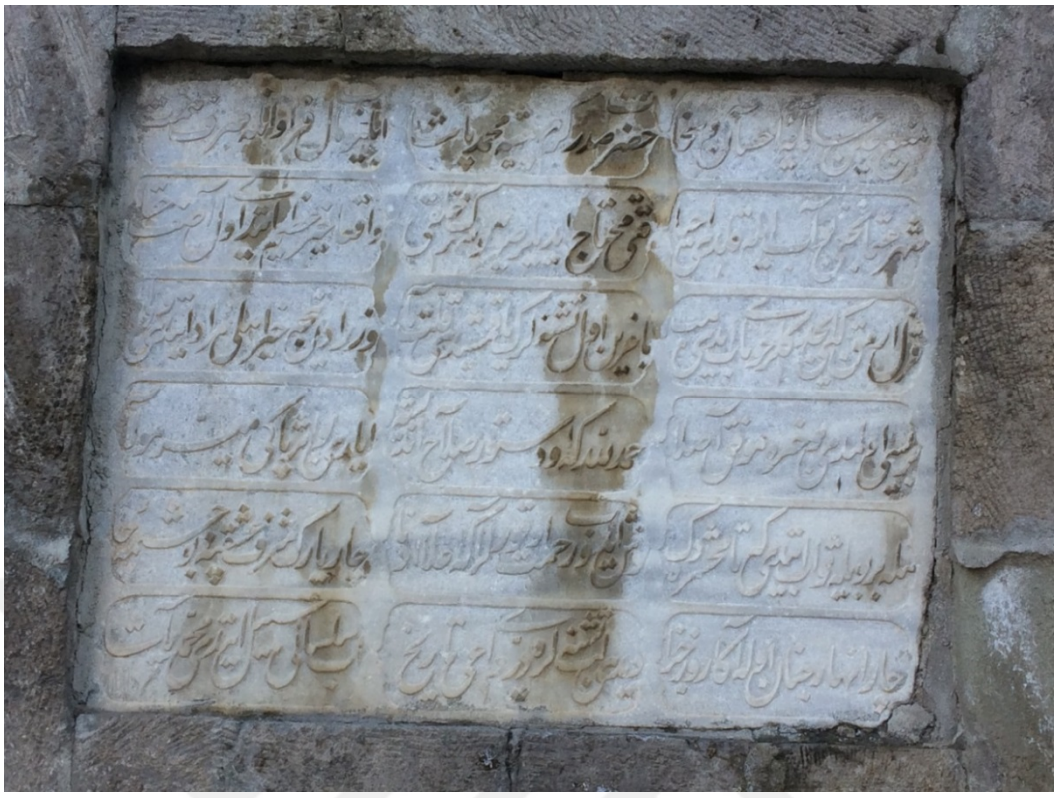

Foto. 119: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi I Üzerindeki Kitabe

Foto. 120: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi II Genel Görünümü

Foto. 121: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III Genel Görünümü

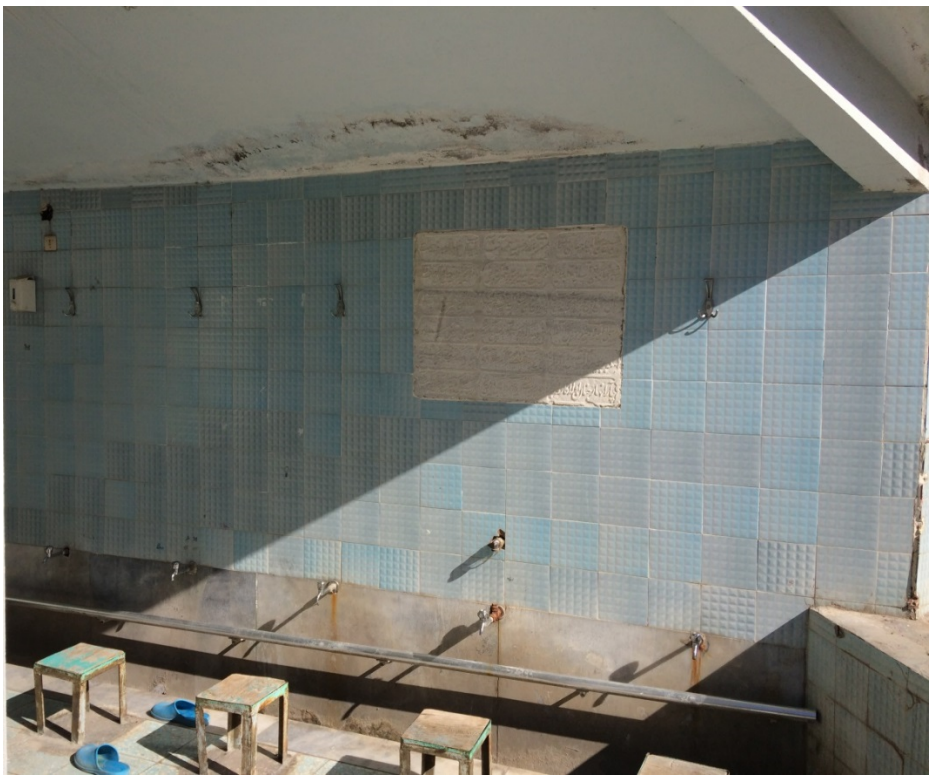

Foto. 122: Baltacı Mehmet Paşa Çeşmesi III'ün Şadırvandaki Kitabesi

Foto. 123: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Cephe Görünümü

Foto. 124: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşme Kitabesi

Foto. 125: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Madalyon İçerisindeki Tarih Kitabesi

Foto. 126: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 127: Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Çeşmesi Koç Başı Şeklindeki Oluk

Foto. 128: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Genel Görünümü

Foto. 129: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşme Kitabesi

Foto. 130: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Oluktan Çarkıfelek Detayı

Foto. 131: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Devşirme Bitkisel Süsleme Detayı

Foto. 132: Çakırzade Mehmet Gökçeoğlu Çeşmesi Süsleme Detayı

Foto. 133: Yanıklar Çeşmesi Genel Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 134: Büyüktaş Çeşmesi Genel Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 135: Yeni Camii Çeşmesi Genel Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 136: Doruk Mescidi Çeşmesi Eski Görünümü (A. Kılcı'dan)

Foto. 137: Doruk Mescidi Çeşmesi Günümüzdeki Görünümü

EK 3. Karşılaştırma Fotoğrafları

Krş. Foto. 1: Eminönü Hacı Beşir Ağa Külliyesi'nde Avlu Kapısının Yanındaki Çeşme (L. Tay'dan)

Krş. Foto. 2: Nevşehir Bekdik Çeşmesi (A. Sevim'den)

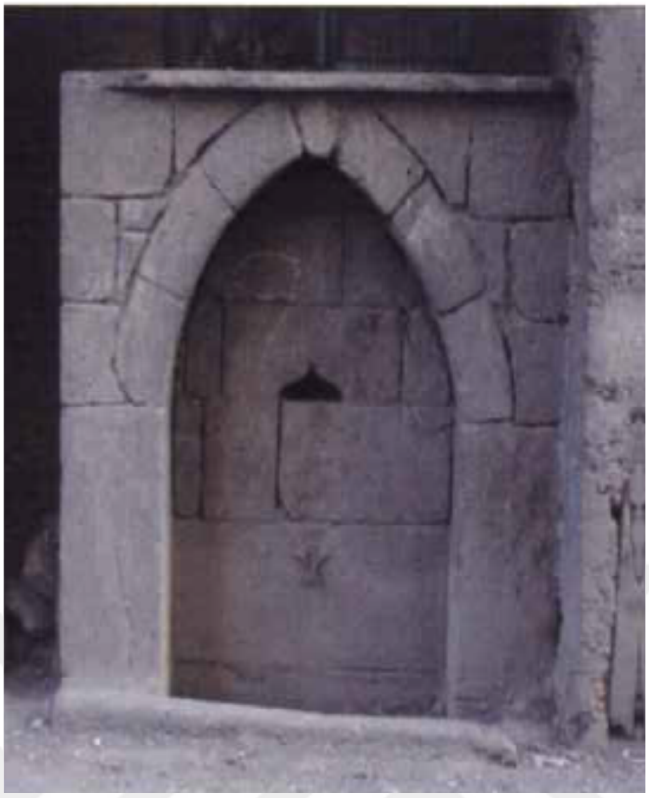

Krş. Foto. 3: Erzurum Camidar Sok. Çeşmesi (H.Yurttaş'dan)

Krş. Foto. 4: Edirne Hatip Sokak Çeşmesi (M. Karademir'den)

Krş. Foto. 5: Isparta Eğirdir Ali Ağa Çeşmesi (M. Akbaş'tan)

Krş. Foto. 6: Manisa Halil Efendi Çeşmesi (H. Uçar'dan)

Krş. Foto. 7: Nevşehir Hacı Bektaş Dedem Çeşmesi (A. Sevim'den)

Krş. Foto. 8: Manisa Anonim Çeşme (H.Uçar'dan)

Krş. Foto. 9: Edirne Musalla Çeşmesi (M. Karademir'den)

Krş. Foto. 10: Erdek Cizyedar Osman Ağa Çeşmesi (A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 11: Keçiborlu İncesu Beldesi, Koca Çeşme (M. Akbaş'tan)

Krş. Foto. 12: Afyon Hodalı Çeşme (G. Karasu'dan)

Krş. Foto. 13: Konya Salih Paşa (Dedemoğlu) Camii Çeşmesi (M. A. Sarıkaya'dan)

Krş. Foto. 14: Üsküdar Halil Efendi Çeşmesi (F. Koçyiğit'ten)

Krş. Foto. 15: Balıkesir Hacı Mahmut Ağa Çeşmesi (A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 16: Edirne Abdurrahman Bin Seyit Ali Çeşmesi (M. Karademir'den)

Krş. Foto. 17: Manisa Vakvak Çeşmesi (H. Uçar'dan)

Krş. Foto. 18: Şeyh Kızı Hatice Çeşmesi (L. Tay'dan)

Krş. Foto. 19: Isparta Bıtrak Çeşmesi (M. Akbaş'tan)

Krş. Foto. 20: Samsun Vezirköprü- Namazgah Çeşmesi (S. Bayraktar'dan)

Krş. Foto. 21: Balıkesir Edincik Şehitler Çeşmesi (Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 22: Ürgüp Okul Önü Çeşmesi (A.Sevim'den)

Krş. Foto. 23: Balıkesir Merkez Sadeddin Efendi Çeşmesi (A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 24: Gebze Eskihisar Çeşmesi (A. Yavuzyılmaz'dan)

Krş. Foto. 25: İkiz Çeşme (M. A. Sarıkaya'dan)

Krş. Foto. 26: Lefkoşa Selimiye Camii Çeşmesi (E. Kavalçalan'dan)

Krş. Foto. 27: Edirne Şair Hayali Çeşmesi (M. Karademir'den)

Krş. Foto. 28: Manisa Süleyman Paşa (Aynı Ali) Çeşmesi (H. Uçar'dan)

Krş. Foto. 29: Balıkesir Gönen Köteyli Çeşmesi (A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 30: İzmir Kandıra Çeşmesi (G. Geyik'ten)

Krş. Foto. 31: Uşak Kara Seydi Çeşmesi (A. Durman'dan)

Krş. Foto. 32: İstanbul Ahmed Ağa (Pirinççi) Çeşmesi (F. Koçyiğit'ten)

Krş. Foto. 33: Kocaeli Çakmaklı Çeşmesi Ayna Taşındaki Süsleme (F. Ölmez'den)

Krş. Foto. 34: Kocaeli Emine Hatun Çeşmesi (Tüysüz Çeşmesi) Kuzey Cephesi Ayna Taşındaki Süsleme (F. Ölmez'den)

Krş. Foto. 35: Kocaeli Veli Ahmet Mahallesi Çeşmesi (F. Ölmez'den)

Krş. Foto. 36: Burdur Hecin Dede Camii Çeşmesi Kemer Köşeliğindeki Rozet (M. Ekmekci'den)

Krş. Foto. 37: Balıkesir Havran Emine Kadın Çeşmesi Çiçek Kabartması (A. Işıkakdoğan'dan)

Krş. Foto. 38: Kurşunlu Külliyesi Aşevi Çeşmesi Yıldız Çiçeği Kabartması (A. Sevim'den)

Krş. Foto. 39: Nevşehir Üçler Çeşmesi Genel Görünümü

(A. Sevim'den)

Krş. Foto. 40: Nevşehir Üçler Çeşmesi Süsleme Detayı

(A. Sevim'den)

Krş. Foto. 41: Avanos Özkonak Ağa Pınarı Çeşmesi İbrik Kabartması

(A. Sevim'den)

Krş. Foto. 42: Afyon Büyük Olucak Çeşmesi İbrik Kabartması

(www.kulturportali.gov.tr)

Krş. Foto. 43: Çankırı (Hıcıp) Köyü Çeşmesi'nden İbrik Kabartması (www.kulturportali.gov.tr)

ÖZGEÇMİŞ

Erdal OKUMUŞ, 1988 yılında Artvin'de doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimlerini Artvin'de tamamlamıştır. 2009-2013 yılları arasında Atatürk Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde lisans eğitimini almıştır. 2013 yılında Atatürk Üniversitesi Sanat Tarihi bölümünde yüksek lisans eğitimine başlamıştır. 2016-2017 döneminde ise yüksek lisans eğitimini Sakarya Üniversitesi'ne almıştır.